

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Strategija socijalnog uključivanja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021-2027.

Sarajevo, decembar 2020.

Ova publikacija proizvedena je uz finansijsku podršku Evropske unije i UNICEF-a. Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Fondacije za socijalno uključivanje u BiH i Inicijative za bolju i humaniju inkluziju i ne predstavlja nužno stajalište Evropske unije i UNICEF-a.

Sadržaj

Uvodne napomene	4
Metodološki pristup (okvir i ograničenja).....	4
I Kontekst izrade SSU FBiH	5
1. Socijalne posljedice COVID 19 pandemije	5
2. Proces EU integracija	11
3. Agenda 2030 i SDGs	12
4. Rizik od katastrofa i klimatske promjene.....	15
5. Novi pristup socijalnoj uključenosti	16
II Strateška platforma.....	18
Situaciona analiza.....	18
1. Osnovni pokazatelji - Federacija BiH 2019.....	18
2. Demografska slika i migracije.....	19
3. Siromaštvo	22
4. Djeca	33
5. Mladi	45
6. Osobe treće životne dobi	53
7. Osobe sa invaliditetom	60
8. Socijalna zaštita –oblici podrške marginaliziranim grupama.....	67
9. Rodna ravnopravnost.....	73
10. Nacionalne manjine	85
Vizija razvoja	90
III Strateški ciljevi	92
1. Strateški cilj 1. Smanjiti siromaštvo socijalnom inkluzijom	92
1.1 Prioriteni cilj 1. Kratkoročni ciljevi kao odgovor na posljedice pandemije	92
1.2 Prioriteni cilj 2. Dugoročni ciljevi prema marginaliziranim grupama.....	95
1.3 Prioriteni cilj 3. Izrada strateških dokumenta od značaja za socijalnu inkluziju	100
2. Strateški cilj 2: Unaprijediti sistem socijalne zaštite	102
2.1 Prioritetan cilj 1. Reforma sistema socijalne zaštite	102
2.2 Prioriteni cilj 2: Radna aktivacija i zapošljavanje	105
2.3 Prioriteni cilj 3: Socijalne inovacije.....	105
3. Strateški cilj 3. Jačanje teritorijalne kohezije	106
3.1 Prioritetan cilj 1. Ravnomjeran regionalni razvoj.....	107
3.2 Prioriteni cilj 2. Ruralni razvoj.....	108
3.3 Prioriteni cilj 3. Razvoj socijalnih statistika i kapaciteta statistike	109
4. Akceleratori razvoja: razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća i kreativne industrije	109
4.1 Akcelerator 1. Razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća	109
4.2 Akcelerator 2: Razvoj kreativne industrije	112
5. Sažet pregled strateških ciljeva i prioriteta.....	114
6. Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima	116
7. Način provođenja Strategije	118
Aneks - Statistički pokazatelji.....	120

Uvodne napomene

Strategija socijalnog uključivanja ima za cilj dati podloge za ostvarivanje jednakih mogućnosti i izbora svim marginaliziranim grupama stanovništva za aktivno uključivanje u oblikovanju uslova života i rada i samorealizacije svakog pojedinca, svakog čovjeka. Strategija daje novi pristup u profiliranju razvoja u kojem su marginalizirane grupe aktivni nosioci i akteri razvoja. Znači novi koncept gdje se od pasivnog sistema socijalne zaštite nudi aktivno socijalno uključivanje. Posebno upućuje na promjenu predrasuda ljudi o mogućnostima proaktivnog djelovanja marginaliziranih grupa. Strateški pristup briše margine i diskriminaciju ljudi jer u novom pristupu „niko ne smije biti isključen“.

Izrada Strategije za unaprijeđenje inkluzije ranjivih grupa jedan je od prioriteta Mišljenja Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU objavljenih u maju 2019. godine kao i potreba za usklađivanjem bh zakonodavstva i propisa u skladu sa EU standardima, posebno poglavljem 19. „Socijalna politika i zapošljavanje“ pravne stečevine Evropske unije.

Izrada Strategije socijalne uključenosti je jedna od mjera Nacrta Strategije razvoja Federacije BiH 2021-2027. „Poboljšati socijalnu uključenost marginaliziranih grupa“ unutar prioriteta „Smanjivati siromaštvo i socijalnu isključenost“.

Strategija socijalne uključenosti postaje nužnost u periodu pandemije COVID-19, u kojoj su na udaru najranjiviji, i kada će budžeti, u padu ekonomskih performansi, biti nedovoljni za povećeni broj ranjivih i siromašnih.

Prvi dio Strategije daje metodološki pristup i kontekst u kojem se priprema izrada dokumenta. Drugi dio je Strateška platforma koja sadrži: situaciona analiza data prema marginaliziranim grupama, viziju i strateške ciljeve. U ovom dijelu date su osnovne demografske karakteristike Federacije i migracije stanovništva, obzirom da važan zbog razumijevanja procesa demografske tranzicije Federacije.

Treći dio, razrađuje strateške ciljeve na prioritene ciljeve i akcelerate koji će dati zamah i pokrenuti ubrazaniji proces socijalnog uključivanja. Posebno su dati i kratkoročni ciljevi, mjere u vrijeme pandemije, kao odgovor na socijalne posljedice COVIDA 19.

Daje se i pregled povezanosti strateških ciljeva i prioriteta sa drugim strateškim dokumentima. Na kraju su opisani modaliteti implementacije Strategije, naredni koraci za praćenje, evaluaciju i izvještavanje o napretku socijalne uključenosti. U Aneksu je data statističko dokumentaciona osnova.

Strategija je i podloga nadležnim institucijama u Federaciji BiH za izradu Akcionog plana provođenja Strategije koji će najdirektnije biti ugrađen u programme rada Vlade FBiH, resornih ministarstava i institucija kao nosioca određenih programa i mjera u funkciji implementacije Strategije. A to tada postaje obavezujuće jer je dio budžet i zakona o izvršenju budžeta.

Metodološki pristup (okvir i ograničenja)

Izrada Strategije socijalne uključenosti dio je treće faze projekta Delegacije EU i UNICEF-a: „Izgradimo zagovaračku platformu za socijalnu uključenost u Bosni i Hercegovini - Zastani i poslušaj“, koju implementiraju Fondacija za socijalno uključivanje u BiH i Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju.

Metodološki pristup izradi Strategije preporučeno je u dokumentima: „ Prema Evropskoj Uniji – Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH“ i “Prema Evropskoj Uniji - Preporuke za unaprjeđenje socijalnog uključivanja u BiH”, posebno u poglavlju VI „Preporuke Evropske Unije za reforme u BiH“¹.

Pri tome je važno istaći Mišljenje Evropske komisije da probleme socijalnog uključivanja treba analizirati kao stanje ugroženih grupa, a ne po sektorima djelatnosti. „Sa stanovišta iskustava nekih zemalja u EU iz našeg šireg okruženja (Hrvatska, Mađarska, Grčka) čini nam se da bi, u ovoj fazi iniciranja i planiranja strategija socijalnog uključivanja, fokus trebao biti na operacionalizaciji preporuka na osnovu situacione analize stvarnog stanja zakonskih regulativa i politika u oblastima identifikovanim ključnim problema. Naime, strategije pomenutih zemalja su više studije o sektorima važnim za socijalno uključivanje sa manjkom operacionalizacije preporuka za politike.“

Imajući u vidu Mišljenje EK, te identične nalaze iz prethodne analize ključnih problema socijalnog uključivanja te iskustvo i prakse zemalja EU kao prioriteta u strategijama socijalnog uključivanja u FBiH, RS i BDBiH mogu se definisati:

- „ - Unaprjeđenje socijalnog položaja djece i mladih;
- Borba protiv siromaštva;
- Reforma i razvoj sistema socijalne zaštite;
- Socijalno uključivanje osoba sa invaliditetom;
- Socijalno uključivanje osoba treće dobi;
- Gender ravnopravnost;
- Prevažilaženje etničkih uzroka socijalne isključenosti;

U samim posebnim strategijama u FBiH, RS i BDBiH ovi prioriteta se mogu mijenjati ili dopunjavati u skladu sa njihovim specifičnostima.“²

S druge strane u Federaciji BiH, Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem zajedno sa Uredbom o izradi strateških dokumenata³ definisana je metodologija kojom su propisani koraci u procesu izrade strateških dokumenata, čime je preporučeno sadržaj izrade strateškog dokumenta. Treba napomenuti da se Strategija donosi za planski period 2021-2027., što je u skladu i sa EU dinamikom planiranja i sa dinamikom strateškog planiranja u FBiH. Situaciona analiza je, shodno tome, data za prethodni vremenski period od sedam godina, a posebno je u kontekstu izrade strategije data tačka koja se odnosi na socijalne posljedice pandemije COVID-19.

Radne nacрте strategija u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu pripremio je ekspertni tim: Žarko Papić, tim lider, Maida Fetahagić, Nataša Stevanović, Ljubo Lepir i Fahrudin Memić.

Polazeći od gore navedenog, Strategija socijalnog uključivanja FBiH urađena je ekspertno i dalji koraci na provođenju Strategije su pitanja i nadležnosti institucija u Federaciji, prije svega Ministarstva za rad i socijalnu politiku i Ureda za evropske integracije Vlade FBiH, u cijelom procesu unaprjeđenja strategije, daljih konsultacija, javnih rasprava itd. do konačnog usvajanja Strategije.

I Kontekst izrade SSU FBiH

1. Socijalne posljedice COVID-19 pandemije

¹ FSU u BiH/IBHI: „Prema Evropskoj Uniji – Preporuke za unaprjeđenje socijalnog uključivanja“, Oktobar, 2019, str. 25.

² Ibidem, str.26.

³ Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem, Službene novine br. 32/17. i Uredba o izradi strateških dokumenata, Službene novine br. 74/19. Osim navedene Uredbe, objavljene su još i Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u FBiH; Uredba o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH, a posebno i Uredba o izradi indeksa razvijenosti u FBiH br. 17/19.

Globalni osvrt

U proteklih 30 godina svijet se suočio sa mnogo kriza, uključujući zdravstvene krize od HIV / AIDS-a do ebole i ekonomske krize poput Globalne finansijske krize 2007-2009. Svaka je pogodila humani razvoj, uništavajući živote miliona ljudi. Ali sveukupno, svijet je iz godine u godinu postizao razvoj i ostvareni su vidni rezultati ljudskog napretka. Samo je Indeks humanog razvoja povećan sa 0,598 u 1990. na 0,731 u 2018 godini.⁴

Ono što razlikuje COVID-19 je istovremeni utjecaj na sve dimenzije humanog razvoja, posebno je udar na temeljne dimenzije humanog razvoja: zdravlje, prihode i obrazovanje. To je sistemska kriza humanog razvoja. Pandemija i njezino prelijevanje dotakli su svaku zemlju. Kao rezultat toga, globalni indeks humanog razvoja ove godine prvi put neće pokazati rast od uvođenja koncepta 1990. godine.⁵

Sa zdravstvene strane, kapaciteti zdravstva i zdravstveni sistem su ključni za održavanje ljudi u životu. Pri tome valja naglasiti, da zemlje sa visokim humanim razvojem imaju velike prednosti u pogledu brige i zaštite zdravlja ljudi. Istovremeno, čini se da je u zemljama sa slabijim zdravstvenim sistemom briga za druge zdravstvene probleme potisnuta ili je smanjena, a smrtnost od gladi se povećava zbog ograničene mobilnosti i dostupa hrani u zemljama gdje je to neophodno. Vrijedno je pažnje pogledati neke pokazatelje o smrtnosti u svijetu, na dan 28.09.2020. u ovoj godini, u svijetu u kojem živi 7,8 milijardi stanovnika, umrlo je:

- 5,656 miliona djece od ispod 5 godina starosti
- Preko 6,110 miliona ljudi od kancera
- 3,719 miliona ljudi od posljedica pušenja
- 1,003 miliona ljudi od posljedica COVID-19 .

Samo u jednom danu: 105 hiljada ljudi je umrlo od kojih 19.822 ljudi umrlo od gladi, a 856,3 miliona ljudi je neuhranjeno.⁶

Pandemija koronavirusa izazvala je nezapamćeni prekid obrazovanja širom svijeta – oko 1,6 milijardi učenika mjesecima izbiva iz svojih učionica. Ova situacija je dodatno produbila nejednakosti i pogoršala već prisutnu krizu učenja jer je milionima djece, mladih i odraslih onemogućen jednak pristup obrazovnom procesu i mogućnostima za nastavak učenja. Procjene UNDP-a sugeriraju da 86% djece u osnovnom obrazovanju ne stiče obrazovanje u zemljama s niskim humanim razvojem, u poređenju sa samo 20% u zemljama s vrlo visokim humanim razvojem.

Milioni ljudi više ne rade. Ali u zemljama s jakom mrežom socijalne sigurnosti novonezaposleni radnici barem će primati određeni prihod. U zemljama u razvoju radnici neformalne ekonomije predstavljaju oko 70% radne snage. Samo 29% svijeta ima sveobuhvatnu pokrivenost socijalnom zaštitom, s nedovoljnim ulaganjima, posebno akutnim u Africi, Aziji i arapskim državama.

Dakle, posljedice COVID-19 su povećane globalne nejednakosti i pristup temeljnim izborima i pravima za zdrav, kreativan i dostojanstven život. Globalna zajednica mora raditi na iskorjenjivanju ovih nejednakosti bez kojih oporavak od krize COVID-19 neće biti održiv. I dok su se zemlje trudile da

⁴ Izvor: <http://www.hdr.undp.org/en/content/table-2-human-development-index-trends-1990%E2%80%932018>

⁵ Izvor: <https://oecd-development-matters.org/2020/09/01/covid-19-and-the-human-development-crisis-what-have-we-learned/>, pristup, 10.sept.2020.

⁶ Izvor: <https://www.worldometers.info/>, pristup 28.09.2020.

odgovore na krizu u njenoj neposrednoj fazi, međunarodni odgovor u budućnosti mora kombinirati ekonomski, ekološki i socijalni napredak i promovirati društva koja nikoga ne ostavljaju za sobom.⁷

Procjene ekonomskih, razvojnih gubitaka, od strane relevantnih međunarodnih aktera od početka su optimistične (-6% BDP u 2020. Francuska i Njemačka) a vremenom postaju manje optimistične. Procjene agencije FIČ za SAD i zemlje Eurozone (10.04.2020.) bile su da će pad BDP-a biti 20%-30% na godišnjem nivou za 2020. Procjene OECD-a za 47 razvijenih i rastućih ekonomija je u prosjeku -20%-25% BDP-a (Njemačka -30%, Francuska -25%, Italija -25%, SAD -25%). Takav pad BDP-a u svjetskim razmjerama izazvat će ogromne socijalne posljedice.⁸ Pad ekonomije i rast siromaštva postojeći sistemi socijalne sigurnosti i zaštite neće moći izdržati, što će dodatno povećati siromaštvo. Prema prvim procjenama Svjetska banka je u aprilu procijenila da će COVID-19 generisati između 40 i 60 miliona novih ekstremno siromašnih (linija siromaštva dnevno 1,9 US\$ PPP 2011.,).

No, socijalni i ekonomski utjecaji krize biće puno dublji. Procjene temeljene na projekcijama rasta iz izvještaja „June 2020 Global Economic Prospects report“ za juni 2020. pokazuju da bi, COVID-19 mogao 2020. gurnuti 71 milion ljudi u ekstremno siromaštvo prema osnovnom scenariju, a 100 milijuna prema negativnom scenariju. Kao rezultat toga, globalna stopa ekstremnog siromaštva povećala bi se sa 8,23% u 2019. na 8,82% prema osnovnom scenariju ili 9,18% prema negativnom scenariju, što predstavlja prvo povećanje globalnog ekstremnog siromaštva od 1998. godine. Osim toga, broj ljudi koji žive ispod međunarodnih linija siromaštva za zemlje sa nižim i višim srednjim dohotkom gdje je linija siromaštva 3,20 US\$ i 5,50 US\$ dnevno (US\$ PPP 2011.), takođe se predviđa da će se značajno povećati. Prema osnovnom scenariju, COVID-19 mogao bi generirati 176 miliona dodatnih siromašnih prema liniji siromaštva od 3,20 US\$ dnevno i 177 miliona dodatnih siromašnih prema liniji od 5,50 US\$ dnevno (US\$ PPP 2011). To je ekvivalent povećanju stope siromaštva od 2,3% u poređenju sa scenarijem bez COVID-19.

Tako će se uništiti napredak postignut od 2017. godine u smanjenju siromaštva na Planeti. Iako se 2021. godine prema osnovnom scenariju očekuje mali pad siromaštva, predviđeni učinci vjerovatno će biti dugotrajni. To stavlja pred Agendu 2030 i Ciljeve održivog razvoja u prioritete, i oporavka i razvoja, svih zemalja, ali i pred svaku zemlju da se suoči sa dubokim posljedicama pandemije na siromaštvo.

Zatvaranje radnih mjesta remeti tržište rada širom svijeta, što dovodi do gubitaka u radnim satima koji su veći nego što je prethodno procijenjeno. Prema procjenama Međunarodne organizacije rada (ILO) ukupni gubici u radnim satima u drugom tromjesečju 2020. (u odnosu na četvrti kvartal 2019.) iznose 17,3%, ili 495 miliona ekvivalentnih radnih mjesta (full-time equivalent - FTE) s punim radnim vremenom (za prvi kvartal procjene gubitaka bile su od 14,0% ili 400 miliona FTE radnih mjesta). Najteže su pogođene zemlje sa nižim i srednjim dohotkom, koje su procijenile pad radnog vremena za 23,3% (240 miliona FTE radnih mjesta) u drugom tromjesečju godine.

Očekuje se da će gubici u radnim satima ostati visoki u trećem kvartalu 2020. godine, na 12,1% ili 345 miliona FTE. Štaviše, revidirane projekcije za četvrti kvartal sugeriraju lošije izgleda nego što je prethodno procijenjeno. U osnovnom scenariju, očekuje se da će gubici u radnom vremenu u posljednjem tromjesečju 2020. iznositi 8,6%, odnosno 245 miliona FTE.⁹

⁷ Prema: <https://oecd-development-matters.org/2020/09/01/covid-19-and-the-human-development-crisis-what-have-we-learned/>, pristup, 10.sept.2020

⁸ Vidi, Ž.Papić: Socijalne posljedice COVID 19 pandemije: U vidicima Sarajevskog zatočeništva, dostupno na web <http://www.ibhi.ba/>

⁹ Izvor: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms755910.pdf>

Najnoviji podaci potvrđuju da se gubici u radnom vremenu odražavaju u višim nivoima nezaposlenosti i neaktivnosti, pri čemu se neaktivnost povećava u većoj mjeri od nezaposlenosti. Porast neaktivnosti značajna je karakteristika trenutne krize posla koja zahtijeva snažnu pažnju politike. Pad broja zaposlenih općenito je veći za žene nego za muškarce.

Samo po osnovu gubitaka radnih mjesta, procjena pada BDP globalno se procjenjuje od 10,7% tokom prva tri kvartala 2020., što iznosi na 3,5 bilijuna američkih dolara, ili 5,5% bruto domaći proizvoda (BDP) u odnosu na uporedni period 2019. Pad BDP-a izazvan gubitkom radnih mjesta najveći je u zemljama sa srednjim dohotkom, 15,1%, odnosno 11,4% u zemljama s nižim i višim srednjim dohotkom.

Bosna i Hercegovina

Usporavanje zbog globalne pojave COVID-19 i prateći potencijalni gubitak radnih mjesta i zarade će vjerovatno imati kratkoročni efekt na siromaštvo. Simulacije ukazuju da će se potrošnja vjerovatno smanjiti za 3,5-6,7% na ljestvici prihoda, tako se predviđa porast siromaštva sa 11,8% na 12,9% i 14,6% u 2019. i 2020. godini. U zavisnosti od toga da li će kriza trajati jedan ili dva kvartala, oko 35.000 do 85.000 osoba će vjerovatno postati siromašno. Prije pandemije je siromaštvo među radnicima u najviše pogođenim sektorima iznosilo oko 9 procenata. Međutim, ta će se stopa vjerovatno povećati na 11 procenata u scenariju 1 i na 15 procenata u scenariju 2. Zabrinjavajuće je da preko 60 procenata onih koji će vjerovatno postati siromašni zbog COVID-19 krize, trenutno nije obuhvaćeno nikakvim programom socijalne zaštite.¹⁰

Socijalno-ekonomska situacija u BiH i prije COVID-19 bila je loša. Opšta fokusiranost na političke tenzije, nacionalne odnose, blokade, neformiranje institucija, patriotizam v separatizam, traje godinama a socijalna situacija je vijest samo kada radnici štrajkuju i borci demonstriraju. Ne postoji relevantna, preliminarna procjena ekonomskih gubitaka u BiH posljedica krize koju izaziva pandemija. U opštem smislu u BiH se može očekivati veći pad BDP-a i veće socijalne posljedice od gubitaka u razvijenim zemljama i EU. BiH je poslije finansijske krize iz 2008. trebalo pet godina da bi se tek 2013. dostigao nivo BDP iz 2007.¹¹

Zavisnost BiH od stanja ekonomija EU je veoma velika, te će kriza u EU izazvati ogroman pad izvoza i uvoza repromaterijala, što znači ukupni pad industrije u cjelini. Veliki pad je neizbježan u turizmu, ugostiteljstvu i dr. uslužnim djelatnostima. Pad domaće potrošnje i promjena njene strukture dodatno će poremetiti stanje u različitim ekonomskim sektorima. Time će doći do velikog rasta nezaposlenosti, a državna pomoć održavanju zaposlenosti (pokrivanjem minimalca i doprinosa na kratak rok) defakto vodi smanjivanju plata. I to će dovesti do naglog, velikog porasta siromaštva.

Siromaštvo u BiH mjereno metodologijom apsolutnog siromaštva (nivo prihoda koji obezbjeđuje minimalnu egzistenciju) je mnogo veći od zvaničnih podataka. Analize apsolutnog siromaštva su rijetke i rađene samo u okviru pojedinih projekata međunarodnih organizacija. Ne postoji sistematsko praćenje apsolutnog siromaštva niti konsolidovani podaci. Moguće je, međutim, procijeniti da je ispod linije apsolutnog siromaštva u BiH 4% do 6% više stanovnika u poređenju sa linijom relativnog siromaštva. Dakle 175.000 - 210.000 stanovnika više, u relativnom siromaštvu u BiH 2017. bio je 591.000, a u apsolutnom oko 800.000 stanovnika, dakle oko 23% stanovnika.

¹⁰ Ibidem, str. 7.

¹¹ SAD su finansijski podržale svoju privredu sa oko 20% (3 000 realizovano plus 2 000 milijardi u pripremi) svog godišnjeg BDP (što je oko 3% svjetskog BDP-a), Njemačka slično itd. Ekvivalent za FBiH bi, umjesto 1 milijarde KM bio 4 milijarde KM, što je 20% BDP-a FBiH. Pri tome su privrede SAD-a i Njemačke u puno boljem stanju. Papić, ibidem. str.4.

Dakle, kriza izazvana COVID-19 će nesumljivo dovesti, ponovićemo, do naglog i velikog porasta siromaštva u BiH. Pored rasta nezaposlenosti i smanjivanja plata na to utiču i slijedeći procesi:

- Veliki pad ekonomije zemalja EU, uz socijalnu nesigurnost, otvorit će proces povratka dijaspore u BiH. Sa druge strane, zatvaranje zemalja EU za ekonomske migracije zbog nezaposlenosti otežat će odlazak mladih iz BiH, što će povećati nezaposlenost u BiH.
- Veliko smanjivanje doznaka iz dijaspore, koje su u postratnom periodu bile veoma važan prihod. Posljednjih godina bile su blizu 10% BDP i činile su "sivu socijalnu zaštitu".
- Pad ekonomskih aktivnosti drastično će smanjiti javne prihode, budžetska kriza će se objektivno preliti i na penzije i socijalne transfere njihovim smanjivanjem. Vjerovatnije je da će instrument smanjivanja biti inflacija nego njihovo direktno umanjivanje. Dakle i postojeći korisnici bit će "gurnuti" u dublje siromaštvo, a za nove korisnike neće biti prostora u sistemima socijalne sigurnosti.

U procenjenom velikom pogoršanju socijalne situacije u BiH, borba protiv siromaštva i nove socijalne politike moraju biti prioritet vlada i parlamenata.

Sredinom 2020. godine, u Federaciji BiH je urađena analiza stanja socijalne zaštite u tri kantona sa posebnim osvrtom na utjecaj pandemije koronavirusa na sistem socijalne zaštite. Istraživanje je prveo UNICEF u saradnji sa Udruženjima socijalnih radnika (Srednjobosanski kanton, Tuzlanski kanton i Zeničko-dobojski kanton). Ključni nalazi istraživanja, u najkraćem su:

Jasno se uočava da je pandemija kao oblik vanrednog stanja u Federaciji BiH otkrila slabosti politika, propuste ključnih aktera, jasno ukazujući na visok nivo socijalne isključenosti korisničke grupacije. Pandemija je ostavila značajne posljedice jer je došlo do značajnog broja otpuštanja radnika, a jedan dio građana nalazi se u stanju socijalne potrebe što zahtjeva iznalaženje novih modela podrške pojedincima i grupama u riziku.

Rezultati istraživanja su također potvrdili da pandemija dodatno otežava materijalni položaj korisnika prava iz socijalne zaštite, posebno djece i starijih lica, zbog dodatnih potreba za materijalnom i stručnom podrškom na koje sistem nije u mogućnosti da adekvatno i blagovremeno odgovori. Također je značajno istaći da važeći propisi i kriteriji za ostvarivanje prava, svakako, nisu bazirani na stvarnim potrebama nego na statusu, za što su neophodne sistemske promjene na nivou FBiH i BiH.

Rezultati istraživanja su pokazali da porodice s djecom zaista i trebaju dodatnu materijalnu podršku jer je utvrđeno da 71% korisnika prava u svom domaćinstvu ima malodobnu djecu, a da čak 20% korisnika ima djecu s invaliditetom, što ukazuje na rizik od siromaštva i socijalne isključenosti posebno u vrijeme pandemije. Ograničavanje kretanja utjecalo na porodične odnose, koje je ostavilo nesagledive posljedice na djecu.

Sistam socijalne zaštite u Federaciji BiH s pozicije stručnih radnika opterećen je administrativnim i upravno-pravnim postupcima u socijalnoj zaštiti. Iz tih razloga nije u mogućnosti posvetiti se neposrednom socijalnom i drugom stručnom radu s pojedincima i porodicama u riziku ili u stanju socijalne potrebe, a posebno u doba vanrednih situacija. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite zadovoljava samo minimum stručne zastupljenosti i može se negativno odraziti na pružanje usluga.

Pokazalo se da ustanove socijalne zaštite uglavnom nemaju izrađene planove i procedure djelovanja u vanrednim okolnostima, niti su urađene procjene rizika ugroženosti u ustanovama socijalne zaštite. Radnici tokom pandemije nisu raspolagali adekvatnom zaštitnom opremom neophodnom za rad u vanrednim okolnostima i u situaciji suočavanja s novim zdravstvenim izazovom.

Imajući u vidu ova iskustva, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske su u saradnji sa UNICEF-om BiH, a u sklopu redovnih aktivnosti u

okviru programa socijalne zaštite i inkluzije, dogovorili aktivnosti vezane za izradu praktičnog Priručnika koji će definisati ulogu i postupanje centara za socijalni rad u kriznim situacijama izazvanim prirodnim katastrofama. U skladu s tim, urađen je Priručnik za djelovanje centara za socijalni rad u vanrednim situacijama izazvanim prirodnim nesrećama.

Nakon izvršenih analiza, predložene su i ključne preporuke:

- Posvetiti veću pažnju strateškom planiranju socijalne zaštite koje je od posebnog značaja jer pomaže sistemu da fokusira svoju viziju i prioritete u odnosu na promjenljive okolnosti, te da osigura da sve nadležne institucije sistema rade na ostvarivanju istih ciljeva;
- U svim strateškim planovima, u skladu s međunarodnim standardima, dati prednost razvoju i ulaganju u porodične oblike zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja u odnosu na institucionalni smještaj;
- Usmjeriti posebnu pažnju na djecu i mlade, kao investiciju u razvoj i bolje ekonomske ishode društva, te im dati prioritet u svim strateškim dokumentima;
- Pri resornim ministarstvima u kantonima formirati poseban odjel koji će se baviti zaštitom i pravima djece u skladu s Konvencijom o pravima djece;
- Povećati budžetska izdvajanja za djecu i mlade na svim nivoima, kao i povećati iznose dječijeg dodatka i drugih novčanih prava dostupnih djeci i mladima; Uvezati novčana prava s pružanjem usluga za dijete i porodicu kroz integrirano vođenje slučaja;
- Intenzivirati preventivni socijalni rad u zajednici i osigurati kontinuiranu edukaciju stručnog kadra u toj oblasti;
- Uspostaviti mehanizme učešća korisnika u procesu kreiranja politika i socijalnih usluga.
- Pristupiti izradi Procjena rizika/ugroženosti i Planova djelovanja u vanrednim okolnostima i izradi procedure djelovanja u vanrednim okolnostima u svim ustanovama socijalne zaštite.

Obrazovanje i stigmatizacija

Kontekst socijalnih posljedica COVID-19 pandemije i socijalne uključenosti, nalaže da se posebno naglase dvije stvari, jedna je vezana za djecu i obrazovanje, a druga za pojavu stigmatizma.

Zatvaranje škola ostavlja dubok trag na učenike. Ako djeca duži period ne pohađaju nastavu u školi, to može doprinijeti povećanju razlika u obrazovanju, izazvati značajne gubitke i zaostajanja u učenju tokom i nakon krize izazvane pandemijom, povećati rizik od napuštanja školovanja, pogotovo kada je riječ o djeci iz ranjivih porodica, te narušiti kvalitet obrazovnih ishoda i u narednim generacijama. BiH se s krizom učenja suočila i prije pandemije budući da je Program za međunarodnu procjenu učeničkih postignuća ([PISA 2018](#)) pokazao da više od 50 posto djece u BiH ne postiže minimalni nivo funkcionalne pismenosti iz jezika, prirodnih nauka i matematike. Pojedine procjene upućuju na to da se uslijed krize izazvane pandemijom ovaj procenat može dodatno povećati.

Što su učenici duže van škole, veća je vjerovatnoća da se neće ni vratiti u školske klupe. To se pogotovo odnosi na najranjiviju djecu, poput Roma, djece koja žive u ruralnim sredinama, djece iz siromašnijih porodica, djece u pokretu ili djece s poteškoćama u razvoju. Ali gubici i zaostajanja u učenju nisu jedini rizik s kojim se suočavaju djeca i mladi. Pored ispunjavanja svoje obrazovne funkcije, škola predstavlja i okruženje u kojem djeca dobijaju osnovne usluge, kao što su podrška mentalnom zdravlju, zdravstveni pregledi i terapijske usluge. Nadalje, škola velikom broju djece pruža i fizičku sigurnost. Posebno je pitanje opremljenosti i škola za mogućnost učenja na daljinu i kompetencija nastavnika, i naravno mogućnosti djece da kod kuće raspolažu potrebnom opremom i pristupom internetu.

Sigurno otvaranje škola je izazovan proces koji zahtijeva strateški i višesektorski pristup, zasnovan na obrazovnim, zdravstvenim, socijalnim, ekonomskim i psihološkim argumentima, prije svega da obezbijedi svakom djetetu jednak pristup obrazovanju, posebno najranjivijim.

Stigma je neizbježna kod pojava zaraznih bolesti. U slučaju aktuelne pandemije COVID-19, koja je globalnih razmjera, stigma bez presedana dobija dodatne dimenzije i podvlači potrebu temeljnog znanja o uzrocima bolesti te davanja cjelovitih i podsticajnih odgovora koji precizno ukazuju na sve faktore stigme na različitim nivoima. Stigma je najčešće reakcija na strah, i podrazumijeva aktivnosti koje podjednako mijenjaju svijest žrtve i počinitelja diskriminatornog ponašanja. Ove aktivnosti imaju višestruko negativne društvene posljedice i traže promjenu stavova prema stigmatiziranim grupama i pojedincima, ali i prema samoj bolesti. Marginalizirane grupe su inače u riziku od stigmatizacije, a COVID-19 prouzrokuje novu vrstu stigme. S druge strane, pozitivan odnos pojedinaca i zajednice, saosjećanje, empatija i podrška prema zaraženima koronavirusom i njihovim porodicama pomažu što bržem i efikasnijem prevazilaženju krize i, što je najvažnije, vraćanju dostojanstva inherentnog svakom ljudskom biću.

2. Proces EU integracija

Bosna i Hercegovina je zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji podnijela 15. februara 2016. godine. Na samitu EU i zapadnog Balkana, koji je održan u Sofiji u maju 2018. godine, lideri EU su još jednom potvrdili svoju nedvosmislenu podršku evropskoj perspektivi zapadnog Balkana, a partneri sa zapadnog Balkana su ponovili da su opredijeljni za ovu perspektivu koja predstavlja njihov strateški izbor.

U svrhu pripreme Mišljenja o zahtjevu za članstvo, Bosni i Hercegovini je u decembra 2016. godine dostavljen Upitnik na osnovu kojeg se ocjenjuje nivo doseganja kriterija za članstvo u EU i spremnost Bosne i Hercegovine da napreduje u procesu evropskih integracija do statusa kandidata i otvaranja pregovora o pristupanju. U Mišljenju Evropska komisija na sažet način daje prikaz odnosa EU i države, procjenu ispunjavanja kriterija za članstvo u EU (kriteriji iz Kopenhagena, 1993. i kriterij iz Madrida, 1995.) te ocjenu ostvarenog napretka i utjecaja pristupanja države na EU i uz to vezanu preporuku.

Bosna i Hercegovina je odgovore na Upitnik Evropske komisije predala u februaru 2018. godine, a u martu 2019. godine i odgovore na dodatna pitanja. Mišljenje o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji Evropska komisija je usvojila 29. maja 2019. godine, sa pratećim Analitičkim izvještajem, u kojem je data detaljna analiza i procjena stanja u državi u vezi s političkim i ekonomskim kriterijem i 33 poglavlja *acquis*-a te procjena onoga što je potrebno uraditi u narednom periodu.¹²

Opšta ocjena Evropske komisije je da u "BiH nema oblast politike u kojima zemlja ima dobar nivo pripremljenosti ili je dobro napredovala u pogledu svojih kapaciteta da preuzme obaveze koje proističu iz članstva Evropske unije". Prateći 33 poglavlja Upitnika, Komisija ocjenjuje da je 15 u ranoj fazi pripremljenosti (među njima je i socijalna politika i zapošljavanje), 16 ima određeni nivo pripremljenosti, a samo su 2 umjereno pripremljena.

Socijalna politika je u grupi najlošije pripremljenih oblasti. U Analitičkom izvještaju (Poglavlje 19) priloženom uz Mišljenje Komisije konkretizuje se loša ocjena socijalne politike "još uvijek nisu počele pripreme BiH za korištenje Evropskog socijalnog fonda... po pitanju socijalne inkluzije i zaštite nema državne strategije za smanjenje siromaštva i za socijalnu inkluziju i zaštitu niti sistema za praćenje realizacije politika u cijeloj državi". Konkretna kritika je usmjerena prema položaju:

¹² Oba dokumenta su dostupna na: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Analiti%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Mi%C5%A1ljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovine-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf>

- djece, jer „gotovo trećina, (31,6%) djece u dobi od 5 do 15 godina suočena je sa rizikom od siromaštva“;
- osoba sa invaliditetom, zbog „prevladavanja institucionalne zaštite i nepružanja adekvatne podrške uslugama u zajednici“;
- Sistem socijalne zaštite („je nerazvijen dok je efikasnost socijalnih transfera ograničena.. socijalna pomoć nije dobro usmjerena niti je odobrena na osnovu potrebe... i stoga su učinci na smanjenje siromaštva vrlo ograničeni“);
- žena, zbog niskog nivoa „primjena propisa o zabrani diskriminacije“;
- osoba treće životne dobi, zato što „ne postoje sistemske mjere za poboljšanje stanja starih osoba“);¹³

Takođe je navedeno da se ne provode entitetske strategije koje se odnose na socijalnu inkluziju i zaštitu „zbog nedostatka sredstava, neadekvatnih procedura i standarda, te općenito nedostatka koordinacije“. U Mišljenju je adresirano 14 ključnih prioriteta koji će doprinijeti temeljnom poboljšanju zakonodavnog i institucionalnog okvira što je uslov za otvaranje pregovora za pristupanje BiH Evropskoj uniji. Ključni prioritet 13 je "unaprijediti zaštitu i inkluziju ranjivih grupa, posebno osoba sa invaliditetom, djece, LGBT populacije, pripadnika romske zajednice, pritvorenika, migranata i tražioca azila, kao i raseljenih lica, izbjeglica“.

3. Agenda 2030 i SDGs

Na Summitu UN-a o održivom razvoju održanom u New Yorku u septembru 2015. godine, članice UN, među kojima je i Bosna i Hercegovina, usvojili su dokument Transformiranje svijeta: Agenda 2030 za održivi razvoj (Agenda 2030) i Ciljevi održivog razvoja (SDGs) kao okvir za praćenje. Riječ je o ključnoj globalnoj političkoj platformi za rješavanje brojnih izazova današnjice u njihovoj međusobno povezanoj ekonomskoj, socijalnoj, okolišnoj i političko-sigurnosnoj dimenziji.

Pored navedenog, Agenda 2030 također uključuje i UN-ov Okvir iz Sendaija za smanjenje rizika od katastrofa za razdoblje 2015.-2030., Akcijski plan Treće Konferencije Ujedinjenih naroda o finansiranju razvoja iz jula 2015., te Pariški sporazum o klimatskim promjenama iz aprila 2016. godine.

Dimenzije održivog razvoja (okolišna, društvena i ekonomska) provode se putem sedamnaest ciljeva održivog razvoja i 169 međusobno usko povezanih podciljeva u područjima kao što su: siromaštvo i nejednakost, sigurnost opskrbe hranom, kvaliteta života i dobrobit za sve, zdravlje, obrazovanje, održiva potrošnja i proizvodnja, zaposlenost, rast, infrastruktura, održivo upravljanje prirodnim resursima, klimatske promjene, rodna ravnopravnost, prilagodljivi, uključivi i održivi gradovi i naselja, klimatske promjene kao i pristup pravosuđu te učinkovite i odgovorne institucije.¹⁴ Agenda snažno naglašava holistički pristup razvoju, povezujući tri dimenzije razvoja: ekonomski razvoj, socijalno uključivanje i održivost životne sredine.

Agenda 2030 i Ciljevi održivog razvoja zasnivaju se na tri ključna principa:

1. Univerzalnost, koja podrazumijeva obavezu i spremnost svih zemalja za njihovu primjenu, uvažavajući unutrašnja uređenja i stepen razvoja koji doprinose sveukupnom naporu za održivi razvoj u svim kontekstima i vremenima;

¹³ Analitički izvještaj (u prilogu Mišljenje Evropske Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU), str. 134.-135., <https://www.adsfbih.gov.ba/Content/DownloadAttachment?id=e2584195-6a32-4b6c-9b2e-1ac9fe8fe48e>

¹⁴ [https://undg.org/2030-agenda/Cijeli tekst Agenda 2030 na hrvatskom jeziku](https://undg.org/2030-agenda/Cijeli%20tekst%20Agenda%2030%20na%20hrvatskom%20jeziku), dostupan na: http://www.expeditio.org/images/2014_new_documents/AGENDA%20za%20odrzivi%20razvoj%20do%202030.%20UN%2025%2009%202015%20CG%20verzija.pdf

2. Integracija svih aspekata održivog razvoja, što podrazumijeva ravnomjieran ekonomski rast uz zaštitu okoliša i prirodnih resursa, uz istovremeno kreiranje pravičnog društva i smanjenje nejednakosti;
3. Princip „niko ne smije biti isključen“, kojim se teže eliminisati multidimenzionalni uzroci siromaštva i nejednakosti kao i diskriminacija u svim oblicima. Uvođenje ovog principa u praksu zahtijeva mehanizme upravljanja i odgovornosti na svim nivoima, od lokalnog do međunarodnog, kako bi se osiguralo provođenje mjera za osiguravanje jednakosti.¹⁵

UN grupa za održiv razvoj je 2016. uvela „MAPS“ platformu za integrisanje, ubrzavanje i podršku politikama u vezi sa ciljevima održavanja koja se koristi za pružanje podrške provedbi Agendi i Ciljeva održivog razvoja u oko 50 zemalja u razvoju uključujući i BiH. MAPS procesi u Zapadnom Balkanu promoviraju koherentnost politika održivog razvoja sa politikama pridruživanja EU.

Bosna i Hercegovina je prepoznala značaj i potencijal provođenja Ciljeva održivog razvoja i Agende 2030 kao mogućnost značajnog unapređenja socijalnih, ekonomskih i okolišnih aspekata života u zemlji i jačanja regionalne saradnje.

Okvir ciljeva održivog razvoja u BiH

Prvi korak u realizaciji Agende 2030 u Bosni i Hercegovini predstavlja izrada Okvira za ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, kao zajedničkog dokumenta svih nivoa vlasti koji utvrđuje šire razvojne pravce, putem kojih vlasti na svim nivoima i društvo u BiH nastoje doprinijeti ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Na osnovu analize stanja u pogledu održivog razvoja u BiH, odnosno ključnih trendova razvoja, prilika i prepreka, posebno u kontekstu pristupanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji te opsežnih konsultacija provedenih s predstavnicima institucija na svim nivoima vlasti i socio-ekonomskim akterima u periodu 2018.-2019., utvrđena su tri pravca održivog razvoja u Bosni i Hercegovini: 1) Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, 2) Pametan rast, 3) Društvo jednakih mogućnosti, te dvije horizontalne teme: 1) Ljudski kapital za budućnost i 2) Princip da niko ne smije biti isključen.¹⁶

- Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, kako bi se izgradio odgovoran, transparentan, efikasan i djelotvoran javni sektor koji može osigurati provedbu vladavine prava. Specifični prioriteti uključuju unaprijeđenje procesa izrade i koordinacije politika, osiguranje boljih usluga građanima i poslovnoj zajednici, unapređenje upravljanja finansijskim resursima, reforme javnih preduzeća, smanjenje korupcije, te osiguranje funkcionalnog pravosudnog sistema.
- Pametni rast, čiji je cilj osigurati pretvaranje inovativnih i produktivnih ideja u proizvode i usluge koje mogu dovesti do otvaranja visokokvalificiranih i visokoplaćenih radnih mjesta, što bi vodilo ka većoj produktivnosti, ubrzanom rastu, uz očuvanje prirodnog kapitala i smanjenje nejednakosti u društvu. Ovaj pravac podrazumijeva razvoj preduzetništva, industrijske politike i transformacije u ključnim sektorima udružene s proaktivnim promocijama inovativnih kapaciteta i produktivnost, poticanje kompanija koje ostvaruju brzi rast, te uspostavu inovativnog sektora, kao neophodnih uslova za osiguranje prosperiteta koji dolazi primarno od stvaranja visokoplaćenih radnih mjesta. Ovaj razvojni pravac stavlja u fokus održiv ekonomski rast koji podrazumijeva pametno upravljanje prirodnim resursima uz korištenje čiste energije (zeleni rast), veću otpornost prema prirodnim katastrofama, kako bi se u konačnici kreiralo pravičnije društvo i smanjila nejednakost.
- Društvo jednakih mogućnosti, kako bi se realizirao princip „da niko ne bude isključen“. Pored reforme uprave i bržeg rasta prihoda i zapošljavanja, to podrazumijeva unapređenje sistema socijalne zaštite u BiH, kao i unapređenje pristupa obrazovanju, obuci i tržištu rada, kako bi se bolje zaštitili oni koji su suočeni s najvećim rizikom od siromaštva i ranjivosti (npr., starije osobe,

¹⁵ UNDP BiH: Okvir ciljeva održivog razvoja u BiH (radni materijal, Sarajevo, januar 2020, str.1. (<http://www.zamisli2030.ba/>))

¹⁶ Ibidem, str.3.

djeca i odrasli s invaliditetom, stanovnici udaljenih ruralnih područja, etničke manjine i određene grupe žena i djece) - te unaprijedila socijalna kohezija i vratila vjera građana u institucije. Istovremeno, pristup zdravstvenoj zaštiti zasnovan na pravima podrazumijeva da zdravstvene politike i programi moraju kao prioritet staviti potrebe onih koji su najisključeniji kako bi se osigurao veći stepen jednakosti, što je načelo koje je ponovljeno i u nedavno usvojenoj Agendi 2030 za održivi razvoj i univerzalni obuhvat zdravstvenom zaštitom.¹⁷

Strateške pravce razvoja povezuju horizontalne teme: Ljudski kapital i Princip: „Niko ne smije biti isključen“.

- Ljudski kapital jedan od osnovnih faktora za razvoj te je njegovo jačanje među ključnim prioritetima zemalja. Polazeći od činjenice da ubrzani razvoj nije moguć bez snažnog ljudskog kapitala, ovaj Okvir nastoji da kroz postojeće pravce razvoja obuhvati značaj ulaganja u ljudski kapital i vrednovanje postojećeg.
- Uvođenje principa „niko ne smije biti isključen“ u praksu zahtijeva mehanizme upravljanja i odgovornosti od lokalnog do međunarodnog nivoa. To također znači da postoje mjere koje omogućavaju da napredak u provođenju principa „niko ne smije biti isključen“ bude vidljiv kroz stepenice koje se prelaze na putu ostvarenja podciljeva koji se odnose na postizanje jednakosti. Postizanje Ciljeva održivog razvoja neće biti moguće ako najsiromašniji i najranjiviji ljudi budu i dalje zapostavljeni i ako ne budu imali korist od ostvarenog napretka i unapređenja u društvu. Bitno je sagledati ovo pitanje izvan prosječne situacije i vidjeti koje su osobe zapostavljene i isključene u Bosni i Hercegovini, u kojim dijelovima zemlje se nalaze, šta su uzroci i posljedice njihove zanemarenosti te koje je politike potrebno definisati kako bi njihov položaj u društvu bio unaprijeđen.

Nadalje, u okviru svakog razvojnog pravca definirani su akceleratori i pokretači koji trebaju dovesti do željenih promjena do 2030. Pored toga, u skladu sa zahtjevima Agende 2030 i obavezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela, Okvir za ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini utvrđuje i konkretne podciljeve kao i indikatore putem kojih će se napredak mjeriti.

Za kontekst Strategije socijalne uključenosti temeljni pristup, polazište je da se oslanja na strateški pravac Društvo jednakih mogućnosti koji potiče ispunjenje principa „da niko ne bude isključen“. Fokus ovog pravca, osim već predhodno rečenog, je na aktivaciji, izgradnji vještina i prilika za cjeloživotno učenje za osobe s otežanim pristupom tržištu rada. U širem smislu, ljudima je potrebna zaštita od rizika i šokova koji ih mogu dovesti do siromaštva tokom njihovog života.¹⁸

Akceleratori utvrđeni u okviru pravca Društvo jednakih mogućnosti su:

Akcelerator 1: Unapređenje politika socijalne zaštite (Ciljano i bolje usmjeravanje javnih rashoda za socijalnu zaštitu; Unaprijeđenje identifikacije praćenja ranjivih porodica i porodica u riziku; Jačanje infrastrukture i kompetencija pružaoca usluga kroz uvođenje novih modela pružanja usluga).

Akcelerator 2: Aktivacija i zapošljavanje sa fokusom na ranjive kategorije (Povećanje stope aktivnosti i uključivanje ranjivih kategorija na tržište rada; Povećanje zapošljivosti nezaposlenih osoba kroz razvoj socijalnog poduzetništva; Aktivizacija i zapošljavanje ranjivih kategorija).

Akcelerator 3: Efikasna zdravstvena zaštita za sve (Provođenje reformi finansiranja zdravstvene zaštite; Unaprijeđenja pristupa i kvaliteta usluga zdravstvene zaštite; Strateški pristupi zadržavanju postojećeg osoblja te razvoju ljudskih resursa u oblasti zdravstva generalno; Preventivne zdravstvene mjere).

¹⁷ SZO – ljudska prava i zdravlje <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-rights-and-health>

¹⁸ SZO – ljudska prava i zdravlje <https://www.who.it/news-room/fact-sheets/detail/human-rights-and-health>

Akcelerator 4: Poboljšanje inkluzivnosti obrazovnih sistema (Jednak pristup obrazovanju; Smanjenje broja osoba bez znanja i vještina njihovih integracija na tržište rada; Uspostava sistema rane detekcije i intervencije za djecu u riziku i sa razvojnim poteškoćama; Mjere smanjenja ranog napuštanja školovanja; Povećanje obuhvata predškolskim obrazovanjem).

Akcelerator 5: Finansijska inkluzija (Unaprijeđenje dostupnosti finasijskih usluga za ranjivije kategorije stanovništva; Bolja pristupačnost mikrokreditima sa povoljnim kamatnim stopama).

Na ovakav način struktuiran, Okvir ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, temelj je za usmjeravanje tekućih i predstojećih procesa strateškog planiranja u BiH. Svi nivoi vlasti u BiH definirat će svoje prioritete, mjere i aktivnosti u skladu sa ustavnim nadležnostima te osigurati doprinos postizanju Agende 2030.

4. Rizik od katastrofa i klimatske promjene

Projekcije klimatskih promjena ukazuju na to da područje Balkana može očekivati povećanje učestalosti, nepredvidljivosti i inteziteta poplava, suša, toplinskih udara i požara, što će imati negativan učinak na BDP svake zemlje, kao i na nekoliko ključnih sektora, a što je najvažnije, na živote i egzistenciju ljudi. Taj rizik se rapidno povećava što pokazuje sljedeće poređenje. Na Zapadnom Balkanu u periodu od 2000-2013. bile su tri fatalne poplave koje su pogodile 193,384 osobe i izazvale gubitke od 148, 1 miliona USD. U periodu od 2014-2015. fatalnih poplava je bilo 81 (27 puta više) pogođeno je bilo 2.85 miliona ljudi (13 puta više), a ekonomski gubici su bili 4.63 milijarde USD (31 puta više). Procijenjene posljedice mogućih zemljotresa u BiH pogađaju 16% stanovnika i 26% BDP, a od mogućih poplava 29% stanovništva i 11% BDP.

Poplave koje su 2014. godine pogodile BiH ostavile su neizbrisiv trag na cijelu zemlju. Ova katastrofa odnijela je sa sobom brojne ljudske živote, domove velikog broja građana, a ostavila uništenu infrastrukturu, devastirana imanja i ljude u izuzetno ranjivom položaju, kojima je neophodna pomoć. Poplave su takođe direktno ugrozile i živote 60.000 djece. Različite analize ove katastrofe, čije posljedice su i danas vidljive, pokazale su da poduzete preventivne akcije nisu bile dovoljne, kao i da postoji jaz između onoga što je moglo biti učinjeno i onoga što je stvarno urađeno.

Procijenjeno je da su poplave 2014. u BiH anulirale petogodišnji razvoj tj. vratile ekonomski i socijalni razvoj 5 godina unazad. To se prije svega odnosi na indeks humanog razvoja u oblastima smanjenja proizvodnje i prihoda, smanjenog pristupa zdravstvenih usluga, smanjenje zaštite djece u obrazovanju i povećanje siromaštva.¹⁹

Poplave u maju 2014. djelovale su kao snažan podsjetnik ranjivosti Bosne i Hercegovine na prirodne opasnosti, kako meteorološke tako i geološke. Ukupna šteta uzrokovana poplavama u 2014. godini iznosila je oko 1,7 milijardi dolara, prema procjeni potreba za oporavak od poplava u Bosni i Hercegovini 2014.

BiH se smatra zemljom visoke izloženosti prirodnim opasnostima prema nalazima Globalnog izvještaja o rizicima za 2017. godinu. Unatoč izloženosti rizicima vlasti nisu poduzimale odgovarajući pristup ni snažniji angažman na primjeni preventivnih mjera. Postoji posebna potreba za implementacijom strategija za smanjenje rizika od katastrofa koje posebnu pažnju posvećuju ugroženoj djeci i ženama.

¹⁹ UNDP Human Development Report 2016; „ Risk- Profiling the Western Balkans. Empowering People to Prevent Disasters“, Sarajevo 2016, str 41-47 i 85

„Smanjenje rizika od katastrofa za održivi razvoj u Bosni i Hercegovini“ je zajednički program Vlade Švicarske i Ujedinjenih nacija (UN) u vrijednosti od 8,4 miliona KM. Cilj programa je rješavanje ključnih prioriteta u oblasti smanjenja rizika od katastrofa koje su utvrdile lokalne vlasti, te relevantna resorsna ministarstva u različitim sektorima: zaštita i spašavanje, obrazovanje, socijalna i dječja zaštita, zdravlje i poljoprivreda. Program stavlja poseban naglasak na poboljšanje lokalnih mehanizama koordinacije u području smanjenja rizika od katastrofa, kao i na afirmaciju procesa strateškog planiranja informiranog rizicima, s naglaskom na najugroženije kategorije stanovništva.

Najugroženije grupe su siromašni, žene, djeca i stariji, osobe sa invaliditetom, manjine, migranti, raseljena lica, poljoprivrednici. U kontekstu analiziranosti ključnih problema socijalnog uključivanja ugroženost djece je od posebnog značaja. Djeca su svakako najugroženija zbog visokog stepena zavisnosti od starijih, te socijalnih i zdravstvenih usluga. „Danas, skoro 280.000 djece živi u područjima s visokim rizikom od poplava i klizišta, što čini 38% ukupnog broja djece u BiH. Izloženost rizicima od katastrofa direktno ugrožava ostvarenje dječijih prava i produbljuje postojeće nejednakosti u društvu. U skladu s tim, nejednakost, siromaštvo i smanjen pristup kvalitetnim sistemima podrške ključni su pokretači dječije ranjivosti na katastrofe i klimatske promjene.“²⁰ Strategije smanjenja rizika od katastrofa stoga su u BiH veoma važne i trebaju biti element svih razvojnih strategija.

5. Novi pristup socijalnoj uključenosti

Na globalnom nivou, definiranje novog koncepta razvoja počinje 1990. godine u okviru UN uvođenjem humanog razvoja kao pristupa razvoja. Koncept humanog razvoja sa holističkom vizijom razvoja stavlja ljude u centar svih razvojnih procesa: svi aspekti života - ekonomski, socijalni, politički, kulturni i okolinski, gledaju se iz perspektive širenja sloboda izbora i mogućnosti i unapređenja ljudskih života. Koncept humanog razvoja ističe da je ekonomski rast sredstva ostvarivanja ciljeva i da je neodrživ bez socijalnog razvoja. Čovjek je u fokusu svih promjena i krajnji korisnik dostignuća ukupnog razvoja. Čovjek je i sredstvo i cilj razvoja, i zato mora biti uključen u svim procesima rada i djelovanja, bez diskriminacije u razvoju. To je istovremeno i temelj socijalnog uključivanja, gdje je čovjek akter svih procesa.

Doprinos razvoju novog koncepta su Milenijski razvojni ciljevi do 2015. godine (UN 2000) usmjereni su na jačanje ljudskog potencijala i jednakosti.

Agenda 2030 za održivi razvoj sa ključnim načelima: Univerzalnost, Integracija i Niko ne smije biti isključen, predstavlja potencijalno transformacijske, usmjerene na ljude i na pravima zasnovane, obaveze za okončanje siromaštva i zaštitu Planete. Princip „niko ne smije biti isključen“, kojim se teže eliminisati multidimenzionalni uzroci siromaštva i nejednakosti kao i diskriminacija u svim oblicima. Uvođenje ovog principa u praksu zahtijeva mehanizme upravljanja i odgovornosti na svim nivoima, od lokalnog do međunarodnog, kako bi se osiguralo provođenje mjera za osiguravanje jednakosti.

Socijalno uključivanje je osnovni alat realizacije novog koncepta razvoja baziranog na Agendi 2030 i njenoj konkretizaciji kroz Ciljeve dugoročnog razvoja, kao okvir za praćenje razvoja. To ga istovremeno čini važnim faktorom EU integracije. Najviše zato što je ljudski kapital i njegov razvoj i jačanje osnova ukupnog razvoja. U tom kontekstu uključivanje socijalno isključenih u buduću i sadašnji razvoj veoma je značajno. Tome odgovaraju i prioritete strategije socijalnog uključivanja dati u dokumenti „Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH“.

²⁰ Vlada FBiH: Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2020.–2025., novembar 2020. str.55

U samoj „filozofiji“ novog koncepta razvoja ključno je razumjeti da su izdaci za socijalno uključivanje investicija u ljudski kapital, kao nosioca razvoja, a ne trošak za održavanje socijalnog mira. To potvrđuju i dokumenti Vijeća Evrope i Evropskog parlamenta.

„U globaliziranoj ekonomiji sve zemlje osobito one koje su u fazi makroekonomske stabilizacije, pod pritiskom su da smanje socijalnu zaštitu. Iako socijalna zaštita treba biti ekonomski održiva, ne smijemo zaboraviti da su socijalni troškovi, stvarajući osnovu za stabilno i održivo društvo, racionalna investicija u buduću ekonomsku održivost, a ne društveni teret“.²¹

Evropski parlament podsjećajući na temeljna načela programa do 2030 „Ne zapostaviti nikoga“ također traži davanje prioriteta „najsiriromašnjim i najviše marginalizovanim“²².

Okvir za ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, utvrđuje tri razvojna pravca²³, među kojima je Društvo jednakih mogućnosti, kako bi se realizirao princip „da niko ne bude isključen“. Pored reforme uprave i bržeg rasta prihoda i zapošljavanja, to podrazumijeva unapređenje sistema socijalne zaštite u BiH, kao i unapređenje pristupa obrazovanju, obuci i tržištu rada, kako bi se bolje zaštitili oni koji su suočeni s najvećim rizikom od siromaštva i ranjivosti (npr. starije osobe, djeca i odrasli s invaliditetom, stanovnici udaljenih ruralnih područja, etničke manjine i određene grupe žena i djece) - te unaprijedila socijalna kohezija i vratila vjera građana u institucije.

S obzirom na njihov značaj za Agendu 2030 i kontekst Bosne i Hercegovine, utvrđene su dvije horizontalne teme koje se prožimaju kroz tri navedena pravca razvoja i to „Ulaganje u ljudski kapital za budućnost“ te princip „Niko ne smije biti isključen“.

Postizanje Ciljeva održivog razvoja neće biti moguće ako najsiriromašniji i najranjiviji ljudi budu i dalje zapostavljeni i ako ne budu imali korist od ostvarenog napretka i unapređenja u društvu. Bitno je sagledati ovo pitanje izvan prosječne situacije i vidjeti koje su osobe zapostavljene i isključene u Bosni i Hercegovini, u kojim dijelovima zemlje se nalaze, šta su uzroci i posljedice njihove zanemarenosti te koje je politike potrebno definisati kako bi njihov položaj u društvu bio unaprijeđen. Sva tri razvojna pravca naglašavaju potrebu stavljanja fokusa na politike i mjere usmjerene na zapostavljeni i isključeni dio stanovništva (pozitivna diskriminacija).

Novi pristup razvoju stavlja u fokus čovjeka, koji je i cilj i akter svih promjena. Koncept humanog razvoja, kao pristupa razvoju, je upravo odgovor na razvojni model koji daje odgovore na razvoj temeljen na uključenosti, razvoj u kojem se svako dijete i čovjek uključuju u razvojne procese, utiču na oblikovanje uslova i prostora u kojima žive i rade, i tako postaju sastavni dio i akteri uključivog razvoja. To je i put ka Ciljevima održivog razvoja u kojem niko ne smije biti isključen.

²¹ „Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Evrope“ 31. mart 2004. godine (<https://hrcak.srce.hr/30193>)

²² „Rezolucija Evropskog parlamenta od 6.jula 2017. godine o mjerama EU za održivost“ Strasburg 6. juli 2017. (http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0252_HR.html#title1)

²³ UNDP: Okvir ciljeva za održivi razvoj u BiH, draft, 2020., razvojni pravci: Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, Pametni rast i Društvo jednakih mogućnosti

II Strateška platforma

Situaciona analiza

1. Osnovni pokazatelji - Federacija BiH 2019.

Zvaničan naziv	Federacija Bosne i Hercegovine
Struktura entiteta	FBiH je administrativno podijeljena na 10 kantona. Kantoni su podijeljeni na ukupno 79 općina
Glavni grad	Sarajevo
Površina, km ²	26.109,7
Ukupno stanovništvo (sredinom godine)	2.190.098
Gustina naseljenosti, stan/km ²	83,9
Struktura stanovništva:	
0-14	320.184
15-64	1.526.894
65 i više	343.020
Stopa nataliteta, promili	8,2
Stopa mortaliteta, promili	-10,1
Stopa prirodnog priraštaja, promili	-1,9
Broj zaposlenih, registriranih, 31.12.	535.206
Broj nezaposlenih, registriranih, 31.12.	307.864
Broj nezaposlenih žene, registriranih	182.081
Stepen zaposlenosti radnog kontingenta, %	35,1
Stopa nezaposlenosti, %	36,5
Podaci o zaposlenosti prema Anketi o radnoj snazi (ILO), %	
Stopa aktivnosti	39,1
Stopa aktivnosti žene	29,0
Stopa zaposlenosti	31,9
Stopa zaposlenosti žena	23,0
Stopa zaposlenosti mladih	21,3
Stopa nezaposlenosti	18,4
Stopa nezaposlenosti žena	21,7
Stopa nezaposlenosti mladih	39,3
Prosječna mjesečna neto plaća, KM	928
Društveni bruto proizvod, u 000 KM, 2018.	23.080.794
Društveni bruto proizvod po stanovniku - BDP/pc u KM	10.539
Registrirani poslovni subjekti	112.955
Ostvarene investicije, u 000 KM	3.036.642
Broj turista	1.226.975
Vrijednost uvoza, 000 KM	13.844.811
Vrijednost izvoza, 000 KM	7.620.114
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom, %	55,0
Broj djece u predškolskim ustanovama	16.756
Broj učenika osnovnih škola (školska 2019/2020.)	179.781
Broj učenika srednjih škola (školska 2019/2020.)	72.892
Broj studenata (školska 2019/2020.)	58.048
Broj korisnika socijalne zaštite	337.003
Broj penzionera, 21.12.2019.	424.009
Prosječna penzija, KM	416
Broj stanovnika/jedan ljekar	445
Broj stanovnika/jedan stomatolog	3699
Stopa apsolutnog siromaštva, % stanovništva, 2015	23,0

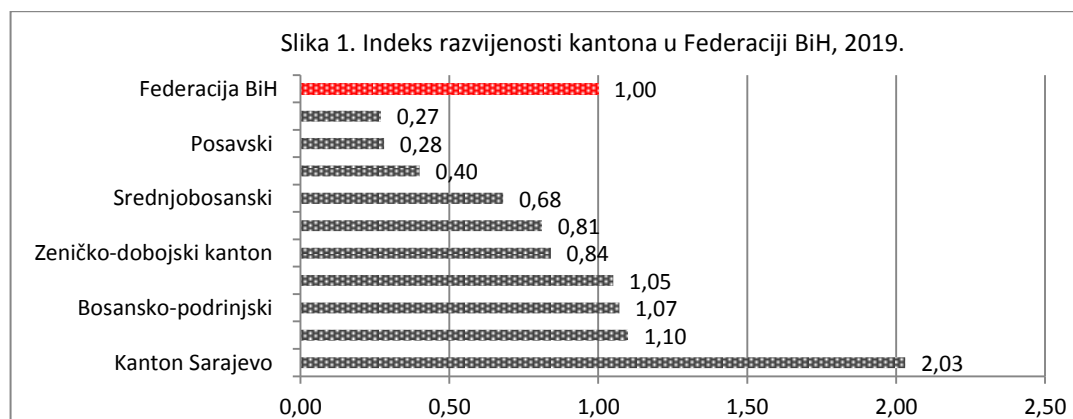
Izvor: Federalni zavod za statistiku

U Federaciji BiH je jako izražen disparitet u razvijenosti kantona, koja se mjeri preko Indeksa razvijenosti. Indeks razvijenosti sublimira nekoliko ključnih indikatora: porez na dohodak/pc, stopu zaposlenosti, kretanje stanovništva, učešće stanovništva i stopu obrazovanja.²⁴ Na temelju dobivenog indeksa, rangiraju se kantoni.

Tabela 1 : Nivo razvijenosti Federacije po kantonima u 2019. godini

Broj kantona	Kanton	Prihod od poreza na dohodak pc	Stopa zaposlenosti	Kretanje stanovništva 2013-2019	Učešće starog stanovništva 2013-2019	Stopa obrazovanja stanovništva	Indeks razvijenosti	Rang kantona
9	Kanton Sarajevo	3,15	2,31	1,83	0,79	1,47	2,03	1
7	Hercegovačko-neretvanski	1,36	1,19	0,73	0,55	1,46	1,10	2
5	Bosansko-podrinjski	1,29	1,78	0,55	0,32	1,17	1,07	3
8	Zapadnohercegovački	0,77	0,79	0,92	0,77	2,00	1,05	4
4	Zeničko-dobojski kanton	0,48	0,94	0,90	1,26	0,81	0,84	5
3	Tuzlanski	0,53	0,85	0,98	1,03	0,78	0,81	6
6	Srednjobosanski	0,20	0,63	0,84	1,30	0,73	0,68	7
1	Unsko-sanski	0,04	0,00	0,82	1,52	0,00	0,40	8
2	Posavski	0,15	0,15	0,01	0,61	0,59	0,28	9
10	Kanton 10	0,00	0,01	0,00	0,00	1,34	0,27	10

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja: Makroekonomski pokazatelji po kantonima FBiH, juni 2020., str.8.

Najrazvijeniji kanton u Federaciji je Kanton Sarajevo, rangiran na prvo mjesto, koji je dvostruko iznad prosječne razvijenosti Federacije. Najniže rangirani kantoni su Kanton 10 i Posavski kanton. Iznad prosječne razvijenosti Federacije su Hercegovačko-neretvanski, Bosansko-podrinjski i Zapadnohercegovački kanton.

2. Demografska slika i migracije

Demografska slika Federacije BiH

Prema Popisu 2013. godine na području FBiH živjelo je 2.219.220 stanovnika. Najmnogoljudniji kantoni su Tuzlanski sa 445.058 stanovnika i Kanton Sarajevo sa 412.593 stanovnika.

²⁴ Više o Indeksu razvijenosti vidjeti: Federalni zavod za programiranje razvoja: Makroekonomski pokazatelji po kantonima FBiH, juni 2020. Indeks razvijenosti je propisan i posebnom Uredbom (Uredba o indeksu razvijenosti, objavljena je u Sl. Novinama FBiH br, 17/2019.)

Sredinom 2019. godine na području FBiH živi 2.190.098 stanovnika, što je 1,3% manje nego prema Popisu 2103. godine (prosječna stopa rasta -0,2%). Stopa nataliteta je prosječno opadala u cijelom period (-1,7 %) sa 9,1 u 2013. na 8,2 promila u 2019. godini. Svi kantoni bilježe pad nataliteta, a Unsko-sanski, Tuzlanski i Bosansko-podrinjski kanton bilježe najniže stope nataliteta.

Istovremeno, rasla je stopa mortaliteta, 1,6 % prosječno godišnje, i to sa 9,2 u 2013. na 10,1 promila u 2019. godini. Najveće stope mortaliteta su ostvarene u Bosansko-podrinjskom, Kantonu 10 i Hercegovačko-neretvanskom kantonu.

Ovakva kretanja rezultirala su negativnim prirodnim priraštajem kao i povećanjem pada stope prirodnog priraštaja sa -0,14 na -1,9 promil u 2019. godini. To u apsolutnim brojevima znači da je u 2013. godini bilo 320 više umrlih nego rođenih, a u 2019. godini je bilo 3.684 više umrlih nego rođenih.

Tabela 2: Stope prirodnog priraštaja u FBiH po kantonima u periodu 2013-2019., u promilima

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Unsko-sanski	-0,3	0,2	-0,4	-0,3	-0,4	-1,6	-2,3
Posavski	-7	-6,8	-6,4	-8,4	-6,7	-8,3	-8,6
Tuzlanski	1,3	1,3	-0,5	-0,3	-1	-1,1	-1,7
Zeničko-dobojski	0,2	0,1	-0,2	0	0,3	0,2	-0,7
Bosansko-podrinjski	-1,9	-2,3	-4,2	-2	-1,5	-1,5	-5,5
Srednjobosanski	-0,1	-0,4	-1,2	-0,8	-1	-1,4	-2
Hercegovačko-neretv.	-1,5	-1,5	-2,8	-1,8	-3	-1,9	-2,9
Zapadno-hercegovački	-1,2	-0,5	-1,7	-1,9	-1,5	-0,8	-1,2
Sarajevski	1,3	0,8	0,4	1,1	1,2	0,6	0,3
Kanton 10	-5	-4,4	-5,6	-5,9	-5,4	-5,2	-6,2
FBiH	-0,1	-0,1	-1	-0,6	-0,8	-1	-1,9

Izvor: prilagođeno, Zavod za planiranje razvoja KS Demografska analiza Kantona Sarajevo u Federaciji BiH u periodu 2013-2019. godine, Sarajevo, april 2020.

Pokazatelji vitalne statistike se značajno razlikuju po kantonima. Kanton Sarajevo je jedini kanton koji u cijelom periodu ima pozitivnu stopu prirodnog priraštaja, koja je u 2019. iznosila +0,3 promila. U Posavskom kantonu i Kantonu 10 (Livanjski) su u cijelom periodu zabilježene najveće negativne stope prirodnog priraštaja, a 2019. godine, u navedenim kantonima, stopa je bila -8,6 promila i -6,2 promila.²⁵

Pad prirodnog priraštaja je prvenstveno zbog demografskih posljedica rata i poslijeratne društveno-ekonomske krize. Nepostojanje odgovarajućih mjera populacijske politike signalizira postojanje antinatalitetnog ambijenta u Bosni i Hercegovini.²⁶ Takvi trendovi neminovno su ishodovali pojavom "bijele kuge" u Federaciji BiH od 2013. godine.

Ovakva kretanja rezultirala su tranzicijom demografskog modela, sa stacionarnog tipa dobne strukture u regresivni tip, što uvjetuju dva simultana trenda: povećanje udjela osoba u dobi od 65 i više godina i smanjenje udjela djece mlađe od 15 godina. Naime, povećava se udio stanovnika iznad

²⁵ Vidi detaljnije: Zavod za planiranje razvoja KS Demografska analiza Kantona Sarajevo u Federaciji BiH u period 2013-2019. godine, Sarajevo, april 2020.

²⁶ Institut za demografiju sa sjedištem u Beču, koji djeluje pri Austrijskoj akademiji znanosti (ÖAW), obznanio je da je u periodu od 1990. do 2017. godine među evropskim državama najveći populacijski gubitak od 22 posto imala upravo Bosna i Hercegovina. BiH po niskoj stopi fertiliteta prednjači i u globalnim razmjerama. U publikaciji pod nazivom "World Fertility Patterns 2015" Bosna i Hercegovina je navedena među deset zemalja svijeta koje su u petogodišnjem periodu 2010-2015. imale najnižu totalnu stopu fertiliteta, Izvor: ANUBiH: Studija o emigracijama Bosna i Hercegovina, posebna izdanja knjiga CLXXXII, Sarajevo, 2019.

65 godina sa 12,9% učešća u ukupnom u 2013. na 15,7% u 2019. godini. Istovremeno je značajno smanjenje učešća mlade populacije sa 16,1% učešće u ukupnom u 2013. na 15,7% u 2019. godini.

Ovi indikatori karakteristični su za regresivni tip dobne strukture, koji odgovara posttranzicijskoj etapi u razvoju stanovništva. Ireverzibilno zalaženje u duboku starost stanovništva BiH postaje dominantan proces njegovog razvoja.

Na biološku strukturu stanovništva ukazuju i koeficijenti dobne ovisnosti, koje su važan instrument za planiranje razvoja. Visoki koeficijenti pokazuju na opterećenost radnog kontingenta u *uzdržavanju* radno nesposobnog stanovništva.²⁷

U 2019. godini koeficijent dobne ovisnosti mladih u FBiH je 21,0 što ukazuje na potrebu ulaganja u ljudski kapital – predškolske ustanove, škole, zdravstvo, nova radna mjesta itd. Najveći koeficijent dobne ovisnosti mladih je u Sarajevskom kantonu (23,2), Zeničko-dobojskom kantonu (22,1) i Zapadno-hercegovačkom kantonu (21,4). Koeficijent dobne ovisnosti starih, koji pokazuje opterećenost stanovništva u radnoj dobi kontingentom starog stanovništva, pokazuje tendenciju povećanja u svim kantonima u posmatranom periodu.

Tabela 3. Koeficijenti dobne ovisnosti u Federaciji BiH u periodu od 2013-2019. godine

Koeficijenti dobne ovisnosti	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupne	40,8	41,1	41,4	41,7	42,0	42,7	43,4
Mladih	22,6	23,6	25,0	26,3	21,3	21,1	21,0
Staračkog kontigenta	18,1	17,4	16,4	15,5	20,7	21,6	22,5

Ovi su koeficijenti iznimno valjani orijentiri u ocjeni u kojoj je mjeri radno aktivno stanovništvo opterećeno radnoneaktivnim kontingentima stanovništva. To utiče na ekonomski rast, pružanje usluga i opći životni standard, uključujući dobrobit djece. Također rezultira većom potražnjom za zdravstvenim uslugama i pritiskom na penzione fondove.

Migracije

Demografsku sliku karakterišu migracije koje značajano doprinose depopulaciji cijele BiH. Demografski gubitak je veliki kao posljedica rata u BiH, ali i odlazaka iz zemlje.

U BiH se provode različite aktivnosti s ciljem evidentiranja migracijskih kretanja. S tim u vezi, dostupni su izvještaji o unutrašnjim i vanjskim migracijama, pri čemu su unutrašnje migracije precizne i lako mjerljive, dok su evidentne poteškoće u mjerenju vanjskih migracija.

Posljednji podaci Agencije za statistiku BiH pokazuju da je ukupno 28.521 stanovnik učestvovao u unutrašnjim migracijama tokom 2018. godine na nivou Bosne i Hercegovine. Od toga, broj doseljenih u FBiH iznosi 19.098, što je u odnosu na 2016. godinu smanjenje za 2,8% (od toga je 16.485 promijenilo prebivalište unutar FBiH, 2.378 stanovnika je iz RS te 235 iz BD BiH)

Kada su u pitanju vanjske migracije, Ministarstvo sigurnosti BiH je nadležna institucija za praćenje ovih trendova. Ukupan broj osoba koje su u 2018. godini dobile boravišnu dozvolu u 32 zemlje Evrope je 54.107, dok je ukupan broj za proteklih 10 godina 228.230 osoba. Vrlo je važno pri tome voditi računa o strukturi izdatih boravišnih dozvola, s obzirom na to da je 42% njih izdato na period do godinu dana. To može značiti da je riječ o privremenim migracijama koje treba različito tretirati.

²⁷ Koeficijent ukupne dobne ovisnosti: broj stanovnika do 14 i iznad 65 godine na stotinu stanovnika između 15 i 64 godina; Koeficijent dobne ovisnosti mladih: broj stanovnika do 14 godina na stotinu stanovnika između 15 i 64 godine; Koeficijent dobne ovisnosti starih - broj stanovnika starijih od 65 godina na stotinu stanovnika između 15 i 64 godine.

Treba imati na umu da se zanemaruje broj povratnika u BiH, gdje podaci pokazuju da se samo iz Njemačke u 2016. godini 16.355 osoba vratilo u BiH, te 12.088 u 2017.

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo sigurnosti, nadležno za vanjske migracije, ukupan broj emigranata rođenih u BiH koji su nastanjeni u drugim državama je 1.691.350 (ili 1.638.113 prema podacima Svjetske banke).²⁸

Trend iseljavanja naročito je izražen u proteklih 10 godina, s prosječnom stopom uvećanja i do 20% godišnje. To je eskaliralo u 2018. godini, kada je trend povećanja u odnosu na 2017. godinu iznosio visokih 49%.

Savremeni razvoj stanovništva u Federaciji BiH obilježavaju sljedeći trendovi: Ukupna depopulacija (smanjenje broja stanovnika), denatalitet (opadajuće stope rađanja), negativni prirodni priraštaj (veći broj umrlih od broja živorođenih), negativni migracijski saldo, kao i rapidno demografsko starenje uzrokovano padom stope fertiliteta, iseljavanjem mladih te produženjem prosječnog životnog vijeka. Navedeni demografski trendovi prvenstveno su posljedica rata i poratne društveno-ekonomske tranzicije koja se poistovjećuje s krizom, kao i nedostatka mjera populacione politike.

Prema nalazima Studije o emigracijama Bosna i Hercegovina neophodne su strateške smjernice, politike i promjene u više oblasti, s obzirom da su visoke intencije za emigriranjem uzrokovane sa više faktora koji djeluju u istom pravcu, daljem potencijalnom odlivu stanovništva, a one najvažnije su: društveno-ekonomske reforme, kreiranje stimulativnog okruženja za zadržavanje stručnog kadra, stimulisanje povratka i saradnje s dijasporom i promjena retorike u javnom prostoru.

3. Siromaštvo

Pojam siromaštva

Postoje različite definicije i pojmovna određenja siromaštva, a najčešće se koristi apsolutno i relativno siromaštvo. Apsolutno siromaštvo podrazumijeva stanje koje odlikuje nemogućnost da se zadovolji određen opći minimum životnih potreba. Relativno siromaštvo predstavlja siromaštvo u odnosu na neki prosjek ili minimum prihvatljivog standarda u datom društvu. Koncept relativnog siromaštva znači nemogućnost da se postigne prihvatljiv standard življenja koji je relativan (varira) u vremenu i prostoru.

Danas je, u skladu sa holističkim pristupom razvoju, proširen i pojam siromaštva. Siromaštvo je multidimenzionalno u karakteru i različitostima i očituje se na različite načine, među kojima su nedostatak dohotka i sredstava potrebnih da se osigura održiva egzistencija, glad i neuhranjenost, slabo zdravlje, nedostupnost ili ograničena dostupnost obrazovanja i drugih temeljnih usluga, povećana smrtnost, uključujući smrtnost od bolesti, beskućništvo i neodgovarajući stambeni uvjeti, nesigurno okruženje, društvena diskriminacija i izolacija. Višedimenzionalnost siromaštva očituje se u stanju koje obilježava dugotrajna ili stalna uskraćenost resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora, sigurnosti i moći koje su nužne za odgovarajući životni standard i ostvarenje drugih građanskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava.

²⁸ Osim toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (MLJPI) procjenjuje, prema dostupnim zvaničnim podacima agencija za statistiku zemalja prijema i diplomatsko-konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine, da ukupan broj osoba koje žive u iseljenuštvu, a koje vode porijeklo iz Bosne i Hercegovine iznosi između 2 i 2,2 miliona.

Ujedinjene nacije su uvele novi pristup siromaštvu u kontekstu humanog razvoja, kao i indikatore mjerenja siromaštva. Siromaštvo se ne fokusira samo na siromaštvo prihoda, nego i na siromaštvo perspektiva humanog razvoja – siromaštvo uskraćenosti izbora i mogućnosti za ostvarivanje temeljnih ljudskih sposobnosti – dostizanja dugog, zdravog, kreativnog života i određenog standarda življenja, slobode, digniteta, samopoštovanja i poštovanja drugih.

Nobelovac Amartya Sen siromaštvo shvata kao odsustvo mogućnosti slobode izbora i ostvarenja ljudskih potencijala, razvoja i životnog blagostanja. Sen siromaštvo tumači kao uskraćenost sposobnosti, jer se pristup sposobnosti fokusira na živote ljudi, ne samo na resurse koje ljudi imaju u obliku posjedovanja ili korištenja, upotrebnih predmeta koje imaju.²⁹

Odnos između siromaštva i socijalne isključenosti nije samo pitanje uzroka i posljedice, već i toga kako pojmove opisujemo i stavljamo u širi društveni kontekst. Siromaštvo se može posmatrati kao samo jedna od dimenzija šireg pojma socijalne isključenosti. U savremenom konceptu socijalne isključenosti u EU, siromaštvo se upravo posmatra kao jedan od mnogih oblika deprivacije koje zajedno čine stanje socijalne isključenosti.

Međunarodni dokumenti

Obaveza borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti upisana je i u temeljnim međunarodnim dokumentima poput Milenijske deklaracije i Milenijskih ciljeva razvoja, kao i u dokumentima koji proizlaze iz evropskih temelja solidarnosti i socijalne države poput Evropske socijalne povelje koja navodi "pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti" kao jedno od temeljnih građanskih prava. Strategija Evropa 2020 donešena 2010. godine predviđa cilj u oblasti smanjenja siromaštva, a u okviru socijalne dimenzije Strategije usvojena je inicijativa Evropska platforma za borbu protiv siromaštva.

Nova razvojna Agenda 2030 i Ciljevi održivog razvoja (SDG), je vizija transformacije svijeta usmjerena na ljude i na pravima zasnovane obaveze za okončanje siromaštva i zaštitu Planete. Prvi od ciljeva održivog razvoja je: Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima. No, SDG obuhvata pitanja korjenitih uzroka siromaštva i nejednakosti, kao što su slaba vladavina prava, korupcija i tradicije i norme koje provode diskriminaciju bilo po polu, kulturnom identitetu ili socijalnom statusu. U suštini, SDG ima fokus na ljude koji su "ostavljeni" i na njihovo uključivanje. Nitko nije ostavljen ili izostavljen, jer "vlade, međunarodne organizacije, poslovni sektor i drugi nedržavni akteri i pojedinci moraju doprinosti realizaciji ciljevima."

Evropska Unija je imala značajnu globalnu ulogu u definiranju Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja. Zajedno sa članicama obavezala se da prednjači u provedbi ciljeva UN za održivi razvoj do 2030. i na ostvarivanju SDGs. Evropska Unija i Ujedinjeni narodi prirodni su partneri za izgradnju sigurnijeg i boljeg svijeta za sve. Nakon završetka Strategija EU 2020, EU se okreće novom planskom ciklusu koji će biti put ka održivoj EU 2030 i implementaciji SDGs na evropskoj razini.

Bosna i Hercegovina, zajedno sa 192 države članice Ujedinjenih nacija, obavezala se da će provoditi Agendu 2030 za održivi razvoj. Prvi korak u realizaciji Agende 2030 predstavlja izrada Okvira za ciljeve održivog razvoja u BiH putem kojih vlasti na svim nivoima i društvo u BiH nastoje doprinijeti ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja. Okvir za ciljeve održivog razvoja u BiH definira šire razvojne pravce koji trebaju doprinijeti stvaranju boljeg društva i budućnosti gdje niko neće biti isključen te gdje su ljudi, prosperitet, mir, partnerstvo i briga za planetu Zemlju u središtu bolje i zajedničke budućnosti.

²⁹ A. Sen (2017), Ideja pravednosti, Znanje d.o.o., Zagreb, str. 243.

Mjerenje siromaštva

Apsolutno, Relativno i Multidimenzionalno siromaštvo

U praksi ne postoji jedinstvena mjera za utvrđivanje linije siromaštva već se koristi više različitih koncepata i indikatora, a najčešće se koristi apsolutna i relativna linija siromaštva.

Apsolutna linija siromaštva predstavlja fiksnu vrijednost u vremenu i prostoru, a najčešće korišćena apsolutna linija siromaštva je ona koja se zasniva na potrošnji hrane. Ona omogućava monitoring tokom vremena, međunarodne komparacije i praćenje napretka postignutog u smanjenju stanovništva ispod granice siromaštva.

Relativna linija siromaštva definiše siromaštvo u poređenju sa "tipičnim" nacionalnim standardom života, povećava kako rastu prosječni troškovi. Relativna linija siromaštva ima jedan veliki nedostatak: Na osnovu nje nije moguće pratiti promjene tokom vremena; relativne ocjene siromaštva tokom vremena unose zabunu prilikom ocjene promjena nejednakosti i promjena siromaštva.

Za kreiranje politika koje za cilj imaju smanjenje i eliminisanje siromaštva, preporučuje se upotreba apsolutne linije. Ona garantuje konzistentnost poređenja u smislu da će dva pojedinca sa istim nivoom blagostanja biti tretirana na isti način. Za BiH ima smisla objavljivati relativne pokazatelje siromaštva, kao dodatak apsolutnim, kako bi se omogućila uporedivost sa izvještajima EU zemalja i zemalja kandidata, koji prate relativne linije siromaštva.

UNDP od 2010. godine uvodi novi Indeks multidimenzionalnog siromaštva (MPI) koji identifikuje višestruku uskraćenost domaćinstava u ključnim dimenzijama humanog razvoja – u oblasti obrazovanja, zdravlja i životnog standarda. Svi podaci potrebni za proračun MPI uzimaju se iz istog istraživanja. Za proračun MPI koristi se deset indikatora, pri čemu se računa oskudica, deprivacija u odabranim dimenzijama.

Tabela 4: Indikatori za proračun MPI

Dimenzija	Indikatori
Obrazovanje	godine školovanja, upis djece u školu
Zdravlje	prehrana, smrtnost djece
Standard života	električna energija, sanitarni uvjeti, pitka voda, stanovanje, gorivo za kuhanje, imovina

Izvor: prilagođeno, HDR 2010, str 215.

Posljedni Izvještaj o globalnom multidimenzionalnom siromaštvu objavljen je 2020. godine i posvećen dostizanju SDG³⁰.

Globalna slika i EU

Sliku svijeta danas evidentno bilježi ogroman napredak u svim oblasima čovjekovog rada i djelovanja. Broj ljudi na Planeti se povećao za preko 1,5 milijardu u zadnjoj dekadi. Ekonomski napredak, mjeren rastom globalnog GDP, samo je u posljednjoj dekadi skoro udvostručen, sa 67,75 biliona u 2009. na 130,1 bilion PPP \$ (const. 2017 international \$) u 2019. godini. Prosječan GDP/pc svijeta povećao se sa 11.080 \$ u 2009. na 16.944 PPP \$ (const. 2017 international \$) u 2019. godini.

U humanom razvoju ostvaren vidni rezultati napretka. Indeks humanog se povećao sa 0,697 u 2000. na 0,731 u 2018 godini. Samo u tom periodu očekivano trajanje života po rođenju sa povećalo za više

³⁰ United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative: Global Multidimensional Poverty Index 2020: Charting pathways out of multidimensional poverty: Achieving the SDGs, 2020. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/2020-MPI>

od 5 godina (67,5 godina u 2000. i 72,6 godina u 2018. godini). Smrtnost dojenčadi i djece se smanjila, mnogo više ljudi može čitati i pisati, ljudi su više obrazovani i imaju više mogućnosti.

No, ispod slike vidnog progresa, leži mnogo složenija slika i daljeg siromaštva u svijetu, neravnomjerne raspodjele svjetskog proizvoda i ogromnih razlika i jazova u razvoju među zemljama. Prema posljednjim podacima o siromaštvu za 2015. godinu na Zemlji živi preko 734 miliona ljudi (10%) sa manje od 1,9 US\$ (2011 PPP) dnevno, a u 2010. godini bilo je 16% stanovništva. To je život u ekstremnom siromaštvu. Kada se za liniji siromaštva uzima 3,2 US\$ dnevno, u 2015. godini 9,3% ljudi na Planeti živi ispod te linije. Istovremeno, 49,2% ljudi živi sa manje od 5,5 US\$ dnevno.

Posljednje istraživanje o multidimenzionalnom siromaštvu³¹ pruža sliku globalnih trendova u višedimenzionalnom siromaštvu, pokrivajući 5 milijardi ljudi u zemljama u razvoju. U 107 zemalja u razvoju, 1,3 milijarde ljudi ili 22%, živi u višedimenzionalnom siromaštvu. Djeca pokazuju veće stope višedimenzionalnog siromaštva: polovina višedimenzionalno siromašnih (644 miliona) su djeca mlađa od 18 godina. Svako treće dijete je siromašno u odnosu na svako šesto odraslo dijete. Oko 84,3% višedimenzionalno siromašnih ljudi živi u subsaharskoj Africi (558 miliona) i Južnoj Aziji (530 miliona). Svaka višedimenzionalno siromašna osoba nalazi se u deprivaciji prema više pokazatelja. Na primjer, 803 miliona višedimenzionalno siromašnih ljudi živi u domaćinstvu u kojem je netko pothranjen, 476 miliona ima dijete izvan škole, 1,2 milijarde nema pristup čistom gorivu za kuhanje, 687 milijuna nema električnu energiju i 1,03 milijarde ima nekvalitetne uslove za stanovanje .

Eurostat prati dva osnovna pokazatelja o siromaštvu i socijalnoj isključenosti. Jedan se odnosi na materijalno teško ugožene osobe (Severely materially deprived people³²), a drugi o ljudima koji su u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti (People at risk of poverty or social exclusion³³). Oba navedena indikatora prate napredak u ostvarivanju SDG 1.

U EU 28 bilo je skoro 30 miliona ljudi ili 5,9% materijalno teško ugroženih u 2018. godini. To je značajno manje u odnosu na stanje u 2010. godini kada je bilo 41,7 miliona ili 8,4%. Zemlje sa najviše materijalno teško ugroženih ljudi su: Bugarska (20,9%), Rumunija (16,8%) i Grčka (16,7%).

Preko 109,8 miliona ljudi u EU 28 bilo je u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti u 2018. godini ili 21,8% stanovništva EU. To je smanjenje u odnosu na 2010. godinu, kada je bilo preko 117,9 miliona ili 24,3% ljudi u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti. Zemlje sa najvećom stepenom rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti su: Bugarska 32,8%, Rumunija 32,5% i Grčka 31,8%. Valja podsjetiti da u apsolutnim brojevima prednjače Italija sa preko 16 miliona, Njemačka sa preko 15 miliona i Velika Britanija sa preko 15 miliona ljudi u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti.

Bosna i Hercegovina

U međunarodnim poređenjima podaci o siromaštvu za Bosnu i Hercegovinu postoje u bazi podataka Svjetske banke³⁴. U Bosni i Hercegovini živjelo je 0,1% stanovništva ispod 1,9 US\$ dnevno koja se uzima kao linija apsolutnog siromaštva za zemlje u razvoju, a 4% stanovnika ispod 5,5 US\$ dnevno u

³¹ Ibidem. <http://hdr.undp.org/en/2020-MPI>

³² Pokazatelj mjeri udio teško materijalno ugroženih osoba koje imaju životne uvjete teško ograničene nedostatkom resursa. Doživljavaju najmanje 4 od 9 sljedećih predmeta lišavanja: ne mogu si priuštiti i) plaćanje stanarine ili računa za komunalne usluge, ii) održavanje odgovarajućeg toplog doma, iii) suočavanje s neočekivanim troškovima, iv) svaki drugi dan jednu meso, ribu ili proteinske ekvivalente, v) sedmični odmor izvan kuće, vi) automobil, vii) mašina za veš, viii) televizor u boji ili ix) telefon. Pokazatelj je dio višedimenzionalnog indeksa siromaštva.

³³ Ovaj pokazatelj odgovara zbiru osoba koje su: u riziku od siromaštva nakon socijalnih transfera, teško materijalno ugrožene ili žive u domaćinstvima s vrlo niskim intenzitetom rada. Osobe se broje samo jednom, čak i ako su pogođene više od jedne od ovih pojava.

³⁴ <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty>

2015. godini. O multidimenzionalnom siromaštvu, za BiH postoje podaci samo za 2006. godinu i 2011/2012. godinu obzirom da je tada rađeno Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS).

Bosna i Hercegovina, sa MPI 0,008 spada u grupu zemalja sa nižim MPI, ali u odnosu na procjenu za 2006. godinu indeks je povećan kada je iznosio 0,003. U BiH je 2,2% ili 79.000 stanovništva pogođeno višestrukom deprivacijom. To je rast u odnosu na stanje u 2006. godini (tada je bilo 0,8 % ili 30.000 stanovnika). Prosječan intezitet lišenosti u BiH iznosi 37,9% i neznatno je povećan u odnosu na 2006. godinu (37,2%). Prema istraživanju, u BiH je bilo 4,3% stanovništva ranjivih na višestruko siromaštvo.

U strukturi MPI, najviše doprinosi zdravstvo (79,7%), obrazovanje 7,2% a životni standard 13,2%. Ovo je vrlo upozoravajuće imajući u vidu ogromne prijetnje na zdravlje ljudi u vrijeme pandemije, ne samo zbog mogućnosti oboljevanja od kovida 19, nego zbog niza drugih složenih i ozbiljnih zdravstvenih problema. Vrijedno je poređenje koje obuhvata stanovništvo pogođeno višedimenzionalnim siromaštvom i uobičajnim mjerjenjima siromaštva na temelju prihoda.

Tabela 5. Komparativno mjerenje siromaštva, 2011/2012.

Metode mjerenja	Stanovništvo	
	%	Broj
Stopa višestrukog siromaštva MPI (H)	2,2	79.000
Linija siromaštva 1,25 US \$ dnevno	0,1	3.590
Linija siromaštva 3,2 US \$ dnevno	0,8	28.720
Nacionalna linija siromaštva	16,9	606.000

Izvor: Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI):Global MPI Country Briefing 2019: Bosnia and Herzegovina (Europe and Central Asia), sptemember 2019. Procjena broja stanovnika autorka.

Prema procjenama³⁵ 2016. godine je ispod apsolutne linije siromaštva bilo u BiH 28% stanovništva, u FBiH 28% i u RS 30%. To znači da u BiH oko 900.000 ljudi živi ispod apsolutne linije siromaštva, a u FBiH oko 620.000. UN istraživanja pokazuju da svaki šesti stanovnik BiH živi od 3-5 KM dnevno (90-150 KM mjesečno), tj. 17% stanovništva je u ekstremnom siromaštvu daleko ispod apsolutne linije siromaštva, a da je 700.000 stanovništva na ivici siromaštva³⁶. Istraživanje radničkog siromaštva naglašava da četvrtina zaposlenih radnika u BiH za svoje za svoje četvoročlane porodice nije mogla obezbijediti da pređe prag potrošnje, 600 KM mjesečno, što ih je držalo ispod apsolutne linije siromaštva, te je procjenjeno da je 25% zaposlenih radnika u siromaštvu³⁷.

Profil apsolutnog siromaštva u FBiH

Profil apsolutnog siromaštva u BiH i FBiH urađen je na osnovu podataka Proširene ankete o potrošnji domaćinstava provedene u BiH 2015. godine (PAPD 2015) u okviru treće komponente projekta „Izgradimo zagovaračku platformu za socijalnu uključenost u Bosni i Hercegovini – Zastani i poslušaj“.

Apsolutna linija siromaštva na nivou BiH za 2015. godinu iznosi 270 KM po članu domaćinstva. a izračunata je na način da je apsolutna linija siromaštva iz 2007. koja iznosi 238 KM ažurirana za inflaciju u periodu 2007-2015. godine koristeći podatke o rastu indeksa potrošačkih cijena u BiH.

Apsolutno siromašne osobe su osobe koje nisu u stanju da zadovolje minimum svojih prehrambenih potreba (i kao takve treba ih razlikovati od ekstremno siromašnih osoba koje po definiciji nisu u stanju da zadovolje minimum svojih prehrambenih potreba).

³⁵ FSU u BiH/IBHI: „Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH“, mart 2019., str.22.

³⁶ Vidi Ž. Papić „Siromaštvo i radničko siromaštvo u BiH“, Friedrich Ebert Stiftung, str.4.

³⁷ Ž.Papić, Ibidem. str 7.

PAPD 2015 procjenjuje da u BiH živi, odnosno da je bilo prisutno tokom provođenja istraživanja, 2.995.603 stanovnika a u FBiH 1.943.513 stanovnika.³⁸ U BiH je 2015. godine bilo apsolutno siromašno 687 hiljada odnosno oko 23% stanovništva ili skoro svaki četvrti stanovnik je bio apsolutno siromašan. Apsolutno siromaštvo je ravnomjerno raspoređeno između entiteta i BD BiH.

U FBiH je 2015. godine bilo apsolutno siromašno 447 hiljada odnosno oko 23% stanovništva ili skoro svaki četvrti stanovnik je bio apsolutno siromašan. Najveći udio siromašnih u BiH se nalazi u FBiH gdje živi 65% apsolutno siromašnih osoba iz BiH ili drugim riječima dvije od tri apsolutno siromašne osobe iz BiH žive u FBiH.

Starosna struktura apsolutno siromašnih osoba

Tabela 6: Struktura starosnih grupa stanovništva prema PAPD 2015. godine, u %

Struktura		0-14	15-24	25-64	65+	Ukupno
Udio starosnih grupa stanovništva u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH	FBiH	15	14	55	16	100
	BiH	14	14	55	18	100
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH po starosnoj grupi	FBiH	34	24	21	18	23
	BiH	34	24	22	17	23
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH po starosnoj grupi u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH	FBiH	22	15	51	12	100*
	BiH	20	14	52	13	100**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Više od polovine ili 55% svih stanovnika FBiH su starosti 25-64 godine. Osobe 65 godina i starije čine 16% populacije FBiH dok djeca stara 14 godina i mlađa čine 15% stanovništva u FBiH. Starosna struktura u FBiH ne odstupa od starosne strukture BiH.

Na nivou FBiH najsiromašnija su djeca starosne dobi 0-14 godina kojih je siromašno 34% ili svako treće dijete. Približno jedna od pet siromašnih osoba u FBiH ili 22% siromašnih osoba su djeca starosti od 0-14 godina.

Najveći udio u siromašnim osobama u FBiH imaju osobe starosti 25-64 godine koje čine 51% ili polovicu svih siromašnih u FBiH. Potom slijede djeca starosti 14 godina i manje koja čine 22% ili skoro svaku četvrtu siromašnu osobu u FBiH. Osobe starosti 65 godina i više čine 12% ili skoro svaku osmu apsolutno siromašnu osobu u FBiH.

Jednočlana staračka domaćinstva

U FBiH u jednočlanim staračkim domaćinstvima živi 4% stanovništva FBiH.

Tabela 7: Struktura jednočlanih starčkih domaćinstava prema podacima PAPD 2015. godine, u %

Struktura		Jednočlana staračka domaćinstva	Ukupno
Udio stanovništva u jednočlanim staračkim domaćinstvima u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH	FBiH	4	100
	BiH	5	100
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH koja žive u jednočlanim staračkim domaćinstvima	FBiH	6	23
	BiH	8	23

³⁸ Ovi podaci se razlikuju od zvaničnih podataka iz Popisa 2013. godine.

Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH koja žive u jednočlanim staračkim domaćinstvima u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH	FBiH	1	100*
	BiH	2	100**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Na nivou FBiH 6% ili približno svaka petnaesta osoba koja ima 65 i više godina i koja živi sama u vlastitom domaćinstvu je apsolutno siromašna. Udio apsolutno siromašnih osoba koje žive u jednočlanim samačkim domaćinstvima u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih u FBiH je 1%.

Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj

U domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj u FBiH živi manje od 1% ukupnog stanovništva FBiH.

Tabela 8: Struktura stanovništva u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine, u %

Struktura		Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj	Ukupno
Udio stanovništva u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH	FBiH	<1	100
	BiH	<1	100
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj	FBiH	31	23
	BiH	26	23
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj prema podacima u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba	FBiH	1	100*
	BiH	<1	100**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Na nivou FBiH 31% osoba koje žive u domaćinstvima samo sa jednim roditeljem ili skoro svaka treća osoba je apsolutno siromašna. U domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj živi oko 1% svih apsolutno siromašnih u FBiH.

Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva

U domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstava u FBiH živi svaki četvrti stanovnik ili oko 28% stanovništva FBiH.

Tabela 9: Struktura stanovništva u BiH i FBiH u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva prema podacima PAPD 2015. godine, u %

Struktura		Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva	Ukupno
Udio stanovništva u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH	FBiH	28	100
	BiH	29	100
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva	FBiH	38	23
	BiH	39	23
Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH	FBiH	46	100*
	BiH	48	100**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Na nivou FBiH 38% ili dvije od pet osoba koje žive u domaćinstvima sa 5 i više članova su apsolutno siromašne. Apsolutno siromašne osobe koje žive u domaćinstvu sa 5 ili više članova čine 46% ili približno polovinu svih apsolutno siromašnih osoba u FBiH.

Mlade nezaposlene osobe

Mlade (15-24 godina starosti) nezaposlene osobe čine 4% ili svaku dvadeset petu osobu u FBiH.

Tabela 10: Struktura mladih nezaposlenih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine, u %

Struktura		Mlade nezaposlene osobe	Ukupno
Udio mladih nezaposlenih osoba u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH	FBiH	4	100
	BiH	3	100
Udio apsolutno siromašnih mladih nezaposlenih osoba u BiH i FBiH	FBiH	34	23
	BiH	33	23
Udio apsolutno siromašnih nezaposlenih osoba u BiH i FBiH u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH	FBiH	5	100%*
	BiH	5	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Apsolutno siromašne mlade osobe čine 5% svih siromašnih osoba u FBiH.

4. Obrazovna struktura apsolutno siromašnih osoba

Tabela 11: Udio stanovništva (15 i više godina starosti) u BiH i FBiH prema završenoj školskoj spremi u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	Fakultet, akademija	Master, magisterij	Doktorat	Ukupno – osobe stare 15 i više godina
FBiH	5	4	3	19	44	0	2	6	<1	<1	85
BiH	5	5	3	19	44	0	2	6	<1	<1	86

U FBiH skoro svaka druga osoba ili 44% stanovništva ima srednju školu kao najvišu završenu školsku spremu dok oko 6% ili približno svaki 16-ti stanovnik FBiH ima završen fakultet kao najvišu završenu školsku spremu.

Tabela 12: Apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po najviše završenom obrazovnom nivou prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	akademija	magisterij	Doktorat	Ukupno
FBiH	32	23	25	29	19	(11)	7	7	2	(*)	23
BiH	32	22	25	28	20	11	9	7	2	(*)	23

() – Podaci bazirani na 25-49 neponderisanih slučajeva

(*) – Podaci bazirani na manje od 25 neponderisanih slučajeva

Na nivou FBiH apsolutno najsiromašnije su osobe bez škole gdje je 32% ili svaka treće osoba koja nije pohađala školu apsolutno siromašna.

Tabela 13: Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po najviše završenom obrazovnom nivou prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	akademija	magisterij	Doktorat	Ukupno

FBiH	7	4	3	25	37	0	1	2	0	0	100
BiH	7	5	3	23	38	0	1	2	0	00	100

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Najveći udio u siromašnim osobama imaju osobe koje su završile srednju školu koje čine 37% svih siromašnih u FBiH.

5. Apsolutno siromašne osobe prema statusu aktivnosti

Tabela 14: Udio stanovništva (15 i više godina starosti) u BiH i FBiH po statusu zaposlenosti u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlen ranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domdomaći	Učenik srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno – osobe stare 15 i više godina
FBiH	25	4	5	7	18	9	2	15	1	85
BiH	26	3	5	7	17	9	3	16	1	86

Zaposlene osobe čine 25% ili svaku četvrtu osobu u FBiH.

Tabela 15: Apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po statusu zaposlenosti prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlen ranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domaćica	Student/učenic srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno
FBiH	16	31	32	33	24	18	29	16	33	23
BiH	17	31	29	32	24	19	30	15	29	23

Na nivou FBiH najsiromašnije su nezaposlene osobe koje prvi put traže posao. Skoro svaka treća osoba ili 29% osoba nesposobnih za rad je apsolutno siromašno u FBiH.

Tabela 16: Udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po statusu zaposlenosti prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlen ranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domaćica	Student/učenik srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno
FBiH	17	5	7	10	18	7	3	11	1	100
BiH	19	4	7	10	17	7	3	11	1	100

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Najzastupljenija kategorija apsolutno siromašnih osoba su domaćice koje čine 18% ili skoro svaku petu apsolutno siromašnu osobu.

Apsolutno siromaštvo u FBiH u periodu 2011-2015.

Tabela 17: Indikatori apsolutnog siromaštva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015

Ukupno osobe	2.043.587	1.943.513
Siromašne osobe	464.418	446.927
Procenat siromašnih osoba	22,7%	23,0%
Jaz siromaštva	0,06	0,07
Kvadratni jaz siromaštva	0,03	0,03
Deficit siromaštva	0,28	0,28

U periodu 2011-2015. godina nije došlo do promjene indikatora apsolutnog siromaštva u FBiH. Stopa apsolutnog siromaštva u FBiH je nepromijenjena i iznosi 23% odnosno skoro svaka četvrta osoba u FBiH je apsolutno siromašna.

Tabela 18: Stope apsolutnog siromaštva prema polu nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Ukupno	23%	23%
Muškarci	24%	24%
Žene	18%	20%

Stopa apsolutnog siromaštva je neznatno porasla kod domaćinstava u kojima su žene nosioci domaćinstva za dva procentna poena sa 18% na 20%.

Tabela 19: Stope apsolutnog siromaštva prema starosnoj grupi članova domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

Starosne grupe	2011	2015
0-5	32%	38%
6-17	29%	31%
18-24	22%	22%
25-44	24%	25%
45-64	18%	18%
65 i više	20%	18%
Ukupno	23%	23%

Apsolutno siromaštvo djece starosti 0 -5 godina se povećalo za 6 procentnih poena sa 32% na 38%.

Tabela 20: Stope apsolutnog siromaštva prema broju djece u domaćinstvu u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Bez djece	13%	14%
Jedno dijete	21%	25%
Dvoje djece	25%	35%
Troje ili više djece	33%	43%
Ukupno	23%	23%

Apsolutno siromaštvo domaćinstava sa dvoje djece se povećalo za 10 procentnih poena sa 25% na 35%.

Tabela 21: Stope apsolutnog siromaštva prema broju članova domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Jedan	8%	5%
Dva	12%	12%
Tri	16%	18%
Četiri	23%	23%
Pet i više	35%	38%
Ukupno	23%	23%

Apsolutno siromaštvo domaćinstava sa pet i više članova se povećalo za 3 procentna poena sa 35% na 38%.

Tabela 22: Stope apsolutnog siromaštva prema statusu tekuće aktivnosti nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Zaposlen	20%	21%
Nezaposlen	37%	41%
Penzionisani	22%	21%
Nesposoban za rad	48%	37%
Domaćica	23%	20%
Ostali (neaktivni)	40%	27%
Ukupno	23%	23%

Apsolutno siromaštvo osoba koja žive u domaćinstvima u kojima je nosioc domaćinstva nesposoban za rad se smanjilo za 11 procentnih poena sa 48% na 37%.

Tabela 23: Stope apsolutnog siromaštva prema obrazovanju nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Bez obrazovanja	52%	32%
Osnovno obrazovanje	35%	37%
Srednješkolosko obrazovanje	19%	20%
Visoko obrazovanje	5%	7%
Ukupno	23%	23%

Apsolutno siromaštvo osoba koja žive u domaćinstvima u kojima je nosioc domaćinstva bez obrazovanja se smanjilo za 20 procentnih poena sa 52% na 32%.

- U FBiH je 2015. godine bilo apsolutno siromašno 447 hiljada odnosno oko 23% stanovništva ili skoro svaki četvrti stanovnik je bio apsolutno siromašan. Najveći udio siromašnih u BiH se nalazi u FBiH gdje živi 65% apsolutno siromašnih osoba iz BiH ili drugim riječima dvije od tri apsolutno siromašne osobe iz BiH žive u FBiH.
- Više od polovine ili 55% svih stanovnika FBiH su starosti 25-64 godine. Osobe 65 godina i starije čine 16% populacije FBiH dok osobe stare 14 godina i mlađe čine 15% stanovništva u FBiH.
- Na nivou FBiH najsiromašnija su djeca starosne dobi 0-14 godina kojih je siromašno 34% ili svako treće dijete. Približno jedna od pet siromašnih osoba u FBiH ili 22% siromašnih osoba su djeca starosti od 0-14 godina.
- Najveći udio u siromašnim osobama u FBiH imaju osobe starosti 25-64 godine koje čine 51% ili polovicu svih siromašnih u FBiH. Potom slijede djeca starosti 14 godina i manje koja čine 22% ili skoro svaku četvrtu siromašnu osobu u FBiH. Osobe starosti 65 godina i više čine 12% ili skoro svaku osmu apsolutno siromašnu osobu u FBiH.
- Na nivou FBiH 6% ili približno svaka petnaesta osoba koja ima 65 i više godina i koja živi sama u vlastitom domaćinstvu je apsolutno siromašna.
- Na nivou FBiH 31% osoba koje žive u domaćinstvima samo sa jednim roditeljem ili skoro svaka treća osoba je apsolutno siromašna.
- Apsolutno siromašne osobe koje žive u domaćinstvu sa 5 ili više članova čine 46% ili približno polovinu svih apsolutno siromašnih osoba u FBiH.
- Mlade (15-24 godina starosti) nezaposlene osobe čine 4% ili svaku dvadeset petu osobu u FBiH. Na nivou FBiH 34% ili svaka treća mlada nezaposlena osoba je apsolutno siromašna.
- Na nivou FBiH apsolutno najsiromašnije su osobe bez škole gdje je 32% ili svaka treće osoba koja nije pohađala školu apsolutno siromašna.
- Najveći udio u siromašnim osobama imaju osobe koje su završile srednju školu koje čine 37% svih siromašnih u FBiH.
- Na nivou FBiH najsiromašnije su nezaposlene osobe koje prvi put traže posao. Skoro svaka treća osoba ili 29% osoba nesposobnih za rad je apsolutno siromašno u FBiH.

U 2015. godini, u odnosu na 2011. godinu nije došlo do promjene u stopi apsolutnog siromaštva u FBiH. No, došlo je u strukturi do pomjerenja, gdje se apsolutno siromaštvo povećalo i to:

- djece starosti 0-5 godina se povećalo za 6 procentnih poena sa 32% na 38%.
- domaćinstava sa dvoje djece se povećalo za 10 procentnih poena sa 25% na 35%.
- domaćinstava sa pet i više članova se povećalo za 3 procentna poena sa 35% na 38%.

4. Djeca

Djeca su od ključne važnosti za budućnost države. Brojne analize stanja, koje su proveli UNICEF i World Vision International, zaključile su da su djeca investicija i to je jedna od glavnih poruka za zagovaranje obezbjeđenja redovnih resursa za ostvarenje prava svakog djeteta na jednake šanse.

Prema Popisu 2013. u Federaciji BiH živi 388.295 djece dobi od 0 do 17 godina, što je oko 17,5% ukupnog stanovništva, a u dobi od 14 godina bilo je 356.948 djece. Prema procjenama u 2019. godini bilo je 320.184 djece (od 0 do 14 godina)³⁹, što je oko 37.000 djece manje nego u 2013. godini (što je pad prosječno po stopi od -1,8%).

Kontinuirano smanjivanje broja djece na području Federacije, kao i u cijeloj BiH, dovodi do depopulacije stanovništva. Koeficijent dobne ovisnosti mladih, koji je u 2019. godini iznosio 21,0 promila ukazuje na potrebu ulaganja u ljudski kapital – predškolske ustanove, škole, zdravstvo, nova radna mjesta.

Zdravlje

Za ukupan razvoj djeteta zdravlje je od presudne važnosti. Prema Istraživanju višestrukog preklapanja uskraćenosti koje je proveo UNICEF 2016. godine (MODA), 24,75% djece mlađe od 5 godina je uskraćeno za pravo na zdravlje. Preko 65,7% djece je uskraćeno u domenu razvoja, dok je gotovo šesnaest (15,9) posto djece mlađe od 5 godina uskraćeno u domeni prehrane. Prema Istraživanju višestrukih pokazatelja iz 2011. godine (MICS 4), 1,5% djece mlađe od 5 godina u BiH je pothranjeno.

I pored poboljšanja u jednom periodu, indikatori zdravstva u Federaciji BiH se pogoršavaju. Stopa smrtnosti dojenčadi kao najvažniji indikator zdravstvenog stanja stanovništva, se povećala sa 7,3 promila u 2013. na 9,3 promila u 2019. Stopa smrtnosti djece do 5 godina starosti bilježi blagi pad, sa 9,4 promila u 2015. na 8,6 promila u 2019 godini. Podaci iz MICS-a iz 2011-2012. procjenjuju stopu dojenačke smrtnosti među romskom djecom u BiH na 24% na 1.000 živorođenih, a stopu smrtnosti djece mlađe od 5 godina na 27% na 1.000 živorođenih.

Obrazovanje

Obrazovanje ima značajnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. UNESCO definiše inkluzivno obrazovanje kao obavezu škole da omogući obrazovanje svoj djeci, kroz uočavanje i razumjevanje različitih potreba na individualnom nivou, posebno za one sa smetnjama u razvoju ili iz ugroženih grupa. UNESCO promovira ideju o inkluzivnom obrazovanju kao konceptu koji je u direktnoj vezi sa poboljšanjem obrazovnog sistema kao cjeline: Inkluzija je proces rješavanja i reagovanja na raznovrsnost potreba svih učenika kroz sve veće učestvovanje u učenju, kulturama i zajednicama i sve manju isključenost u okviru obrazovanja i iz njega. Inkluzija obuhvata promjene i izmjene sadržaja, pristupa, struktura i strategija, sa zajedničkom vizijom koja obuhvata svu djecu odgovarajuće starosne dobi i sa ubjeđenjem da je redovni obrazovni sistem odgovaran za obrazovanje sve djece.

³⁹ Zvanične statističke procjene stanovnika sadrže podatke o stanovništvu prema tri starosne grupe: od 0 do 14 godina, od 15 do 64 i preko 65 godina, što onemogućava detaljnije analize i poređenja sa podacima iz Popisa.

U školskoj 2019/2020. godini u FBiH ukupno je bila 208 predškolska ustanova sa 16.756 djece, od kojih su 312 sa posebnim potrebama. U odnosu na stanje u 2013/2014 godini povećao se i broj predškolskih ustanova (sa 156 na 208) i broj obuhvat djece predškolskim obrazovanjem (sa 11.808 na 16.756 u 2019/2020). Bilo je obuhvaćeno 312 djece sa posebnim potrebama.

Upis u osnovne škole se značajno smanjuje. U školskoj 2019/2020 u 1.063 osnovne škole upisano je bilo je 179.781 učenika što je manje za preko 19.000 djece ili za oko 10% u odnosu na broj upisanih u školskoj 2013/2014. Treba istaći da je u 2019/2020 godini 2.639 učenika sa posebnim potrebama bilo uključeno u redovnu nastavu, a 21 specijaliziranu školu u FBiH pohađalo je 490 učenika sa posebnim potrebama u 126 odjeljenja (u 2013/2014 godini 27 škola sa posebnim potrebama, 107 odjeljenja, pohađalo je 512 djece sa posebnim potrebama).

Što se tice upisa u srednje škole u 2019/2020 školskoj godini, u 213 srednjih škola upisano je 72.892 učenika, što je u odnosu na 2013/2014 školsku godinu manje za 33.164 učenika, ili za 31,3%. U 11 posebnih srednjih škola bilo je obuhvaćeno 230 djece sa posebnim potrebama u 2019/2020 školskoj godini, organiziranih u 50 odjeljenja. U odnosu na 2013/2014 godinu to je manje za 96 djece kada je bilo upisano 326 učenika organiziranih u 56 odjeljenja. Navedeni pokazatelji jasno ukazuju da je izražen trend smanjenja upisa učenika u osnovnim i srednjoškolskim ustanovama.

U kontekstu socijalne uključenosti značajni su i podaci o ranom napuštanju škola. Samo je u školskoj 2019/2020 osnovnoškolsko obrazovanje napustilo 177 djece. Djeca najčešće napuštaju školu kada nemaju dovoljno interesa za obrazovanje ili motivaciju za učenje, ali 133 djece napustilo je školovanje zbog socijalnih i ekonomskih razloga (64%). Srednjoškolsko obrazovanje u istoj školskoj godini napustilo je 401 djece, od kojih 47 (11,7%) zbog ekonomskih i socijalnih razloga.

Izdvajanja iz budžeta za pomoć porodicama koja ne mogu obezbjediti školovanje djeci su neznatna. U riziku napuštanja školovanja su posebno i djeca s poteškoćama u razvoju, djeca bez roditeljske zaštite i romska djeca.

Važan je značaj socijalne inkluzije na cjelokupno društvo i jedan od ključnih pravaca djelovanja treba biti potpuno inkluzivno obrazovanje. To znači da djeca koja imaju razvojne poteškoće se ne odvajaju u posebne škole, već da obrazovanje stiču sa vršnjacima. Ta praksa je dobra kako za djecu s poteškoćama, tako i za onu koja nemaju poteškoće, jer ih uči kako da budu saosjećajni, otvoreniji i u prilici da vide da se i druga djeca trude, uče i stiču znanja. Djeci sa poteškoćama u razvoju je potrebna sveobuhvatna i fleksibilna podrška s ciljem ravnopravnog učestvovanja u društvu sa drugom djecom. U FBiH, na nivou regulatornog okvira, ostvaren je značajan napredak, ali se djeca sa poteškoćama i dalje svakodnevno suočavaju sa značajnim preprekama u pristupu raspoloživim i kvalitetnim uslugama. Uključivanje i jaka saradnja svih relevantnih faktora kako bi se svojoj djeci u FBiH, posebno najranjivijima, pružile fer šanse, adekvatna zaštita, priznanje i ohrabrenje da učestvuju na osnovu svojih neprocjenjivih sposobnosti treba da bude zajednička misija svake osobe u Bosni i Hercegovini.

Siromaštvo i djeca

Djeca su među najranjivijim kategorijama stanovništva sa konzistentno višim stopama siromaštva u odnosu na opću populaciju (u 2015. godini 38% u odnosu na 32% u općoj populaciji).

Stanje je posebno teško za djecu sa poteškoćama, romsku djecu te djecu u siromašnim zajednicama. UNICEF-ovo istraživanje o višedimenzionalnom siromaštvu⁴⁰ utvrdilo je da više od polovine djece koja žive u BiH izloženo višestrukim dimenzijama siromaštva. Nadalje, 74% djece od 5 do 15 godina uskraćeno je u barem jednoj dimenziji, a 23% u tri ili više dimenzija. Trećina djece u dobi od 0 do 4 godine su uskraćena u četiri ili više dimenzija.⁴¹ Mlađa djeca (0-4 god.) uskraćena su najviše za ishranu (71,8%) i dječiji razvoj (65,7%).

Romska djeca i djeca sa nekim oblikom invaliditeta su u stanju hroničnog multidimenzijalnog siromaštva koje je rezultat generacijske socijalne isključenosti, diskriminacije i naslijeđenog porodičnog siromaštva. U slučaju romske djece, procjenjeno je da 80% živi u siromaštvu i da 6,5% djece od 2-9 godina imaju neki oblik invalidnosti i oni su najviše marginalizovani i isključeni u našem društvu.⁴²

Profil siromaštva u Federaciji BiH je jako sličan onome na državnom nivou u odnosu na veličinu i tipove domaćinstava. Prema apsolutnoj liniji siromaštva prema broju djece u domaćinstvima i veličini, stopa siromaštva je najveća kod domaćinstava sa troje i više djece (43%).

Djeca koja žive u siromaštvu najčešće su isključena iz predškolskog i školskog obrazovanja i programa zdravstvene zaštite, a suočavaju se i sa problemima neuhranjenosti.

Značajan pokazatelj siromaštva su i podaci o korisnicima socijalne zaštite. U 2019 godini bilo je ukupno 337.003 korisnika socijalne zaštite, od kojih su 77.732 maloljetnih korisnika (ili 23,1%). Maloljetnih korisnika je više za 3.172 u odnosu na 2013 godinu (4,3%). Od toga je 31.736 (40,8%) korisnika ugroženo porodičnom situacijom, među kojima je najviše djece u Srednjobosanskom kantonu (8.454), Tuzlanskom kantonu (6.795) i u Zeničko-dobojskom kantonu (6.172). U strukturi korisnika socijalne zaštite ugroženih porodičnom situacijom su djeca koja nemaju dovoljno prihoda, 22.358 djece.

U ukupnim korisnicima socijalne zaštite je i 27.690 djece u stanju različitih socijalnih potreba, među kojima je i 191 djece koja je stradalo u elementarnim nepogodama. Samo je u 2014 godini, kada su bile velike poplave, stradalo 286 djece, od kojih 150 u Posavskom kantonu i 78 djece u Zeničko-dobojskom.

Naknade iz socijalne pomoći nisu dostatne da pokriju minimum do granice siromaštva. Podaci pokazuju da ukupne socijalne naknade čine oko 4% BDP-a, pri čemu se oko tri četvrtine isplaćuje boračkoj populaciji i njihovim porodicama. Stvarna izdvajanja za porodice s djecom, osobe sa neratnim invaliditetom, te druge ranjive kategorije u BiH iznose između 1% i 1,2% BDP-a i najniža su u regiji.

U Federaciji BiH, sistem dječije zaštite je potpuno decentralizovan i sastoji se od Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH i na nivou Federacije: Federalnog ministarstva rada i socijalne politike i federalnih institucija za socijalnu zaštitu. Na kantonalnom nivou, kantonalnih ministarstva rada i kantonalnih institucija socijalne i dječije zaštite, domova za djecu bez roditeljskog staranja, centara za socijalni rad, službi socijalne i dječije zaštite, sigurnih kuća, dnevnih centara, privatnih centara i nevladinih organizacija. Na federalnom nivou postoje 2 kantonalna centra za socijalnu zaštitu i 22 službe za socijalni rad i dječiju zaštitu.

⁴⁰ Uzimaju se u procjeni, osim prihoda, stambeni uslovi, zdravstvena njega, obrazovanje itd Vidi detaljnije indikatore i dimenzije uskraćenosti: UNICEF: National Multiple Overlapping Deprivation Analysis (N-MODA) Child Poverty and Deprivation in Bosnia and Herzegovina, WP-2015-02, April 2015, str 11.

⁴¹ Prema: UNICEF: Situaciona analiza o položaju djece u Bosni i Hercegovini, mart 2020.

⁴² FSU u BiH, IBHI: Prema Evropskoj Uniji - Preporuke za unaprijeđenje socijalnog uključivanja u BiH, str 19.

Zaštita porodica sa djecom

Zaštita porodice sa djecom na nivou Federacije uređena je u okviru sistema socijalne zaštite Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom ("Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 59/04, 39/06, 14/09, 45/16 i 40/18), (u daljem tekstu: Federalni zakon).⁴³ Finasiranje oblika socijalne zaštite je u nadležnosti kantona, koji donose svoje zakone i podzakonske akte u skladu sa Federalnim propisima. Zakonom je utvrđeno da zaštita porodice sa djecom ima za cilj osiguranje porodice kroz materijalna i druga davanja radi pomaganja u podizanju, odgoju i zbrinjavanju djece, njihovom osposobljavanju za samostalan život i rad.

Zaštita porodice sa djecom⁴⁴ ima za cilj:

- da se osiguraju svoj djeci približno jednaki uvjeti za zdrav i pravilan tjelesni, intelektualni i emocionalni razvoj u porodici,
- pomoć u ostvarivanju njene reproduktivne uloge, njezi, podizanju, odgoju i zaštiti djece i poboljšanju kvaliteta života porodice,
- razvijanje humanih odnosa u skladu sa načelima građanskog morala i solidarnosti.

Tradicionalno, zaštita porodica sa djecom podrazumijeva osiguranje porodice kroz materijalna i druga davanja radi pomaganja u podizanju, odgoju i zbrinjavanju djece i njihovom osposobljavanju za samostalan život i rad, u najboljem interesu djeteta. Postojeći zakonski okvir osigurava sljedeća vrste prava:

- a) novčane naknade (dječiji doplati, porodiljna i materinska naknada, novčana pomoć za opremu novorođenčeta i novčana pomoć u prehrani djeteta, te poreske olakšice);
- b) vrijeme (porodiljno odsustvo za biološke roditelje, posvojitelje i hranitelje, rad se nepunim radnim vremenom, zaštita majki koje doje)
- c) usluge (jaslice, vrtići i druge ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje).

a) Od svih prava u skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, u 2018. godini bilo je najviše korisnika, 58.261, koje je primilo datak na djecu i uvećani datak na djecu (od toga datak na djecu 28.344). Po ova dva osnova isplaćeno je ukupno 21.967.247 KM u različitim iznosima zavisno od zakonskih rješenja na nivou kantona i njihove ekonomske snage. Tako su naknade za djecu različite, variraju u rasponu od 20 - 42 KM (do 63 KM za uvećani datak u Kantonu Sarajevo) zavisno od kantona. Pojedini kantoni nisu u mogućnosti da u svojim budžetima obezbijede potrebna sredstva (Zapadnohercegovački i Unaskosanski kanton).

Problemi pristupačnosti/obuhvata i visine naknada dječijeg doplatka u FBiH koji dovode do systemske nejednakosti među kategorijom postojećih i potencijalnih korisnika prava na dječiji doplati, nisu zasnovani na različitim potrebama (kao što je to primjerice slučaj kod djece s teškoćama u razvoju) nego na teritorijalnom prebivalištu. Tako je, uz nedovoljnost samih iznosa naknada, očigledna teritorijalna diskriminacija djece i njihovih porodica u Federaciji BiH.

⁴³ Pored navedenih zakona u primjeni je Porodični zakon FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/05 i 41/05), Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službene novine Federaciji BiH" broj 22/05), Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama ("Službene novine Federacije BiH" broj 37/01, 40/02, 52/11 i 13/13), Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik R BiH", br 3/03;32/03;37/03;54/04;32/07; 61/04; 30/05; 53/06; 55/06; 8/10; 47/14; 22/15 i 40/15), Krivični zakon Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11), Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH ("Službene novine FBiH" broj 7/14) i Zakon o ustanovama socijalne zaštite ("Službene novine R BiH" br. 6/92, 8/93 i 13/94).

⁴⁴ Čl. 88 Zakona

Porodiljna naknada, odnosno pravo na naknadu plaće ženi-majci za vrijeme dok odsustvuje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta regulisano je Zakonom o radu FBiH (član 68)⁴⁵, a visina naknade se, također, utvrđuje propisom na nivou kantona, što dovodi do diskriminacije žena-majki na teritoriji Federacije.

Prema međunarodnim standarima, iznos porodiljne naknade ne može biti niži od dvije trećine prosječnog mjesečnog primanja. U 2018. godini po ovom osnovu isplaćeno je 34.242.614 KM, a pravo je ostvarilo 6.298 lica, dakle prosječno 5.437 KM za majku porodilju u radnom odnosu. Visina i ove naknade je različita i ovisi od ekonomske snage i propisa kantona. A pri tome, valja naglasiti da da porodilje zaposlene u javnom sektoru primaju naknadu u visini njihovih prosječnih plaća, a žene zaposlene u realnom i privatnom sektoru primaju naknade od 50-90% visine svoje prosječne plaće ili je uopće ne primaju.

Materinski dodatak je naknada namijenjena nezaposlenim majkama. Visina naknade varira između 10 i 35% prosječne plaće (datoga kantona). Nezaposlene porodilje ostvaruju prava samo u ograničenom obimu što ovisi opet od ekonomske moći pojedinih kantona ili općina. Naknade su vrlo niske i uglavnom jednokratne. Po osnovu prava koje ostvaruju nezaposlene porodilje isplaćeno je u 2017. godini iz budžeta kantona 5.860.550,89 KM za 6.539 osoba ili prosječno po nezaposlenoj majci-porodilji 896 KM, što je 16,5% prosječne naknade porodilja u radnom odnosu (na godišnjem nivou). Dakle, osim teritorijalne diskriminacije, ogromna je razlika u materinskom dodatku za majke u radnom odnosu i nezaposlene majke.

U narednoj tabeli daje se pregled ostvarivanja prava po osnovu porodične zaštite po kantonima.

Tabela 24: Pregled visina mjesečnih naknada za prava iz oblasti zaštite obitelji s djecom u 2018. godini

Naziv kantona	Dodatak na djecu u KM		Jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta u KM	Pomoć majkama u prehrani djeteta do šest mjeseci u KM	Naknada ženi-majci u radnom odnosu u KM		Pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu u KM	Smještaj djece u predškolske ustanove (financiranje iz općinskih proračuna) u KM	Osiguranje jednog obroka u škola osnovnog obrazovanja u KM	Školarine i stipendije đacima i studentima u KM
	Iznos dodatka na djecu u KM	Uvećani dodatak na djecu u KM			Najniži iznos u KM	Najviši iznos u KM				
Unsko-sanski	Nema	Nema	Nema	Nema	385,0	975,0	100,0	Nema	Nema	Nema
Posavski	40,0	-	100,0	-	549,7	997,1	300,0	Nema	Nema	150,0
Tuzlanski	20/4	50,0	153,0	77,00	424,0	767,0	Nema	Nema	1,0	Nema
Zeničko-dobojski	14,6	21,9	109,5	73,00	822,8	964,0	150,0	50,0	22,0	50,0-100,0
Bosansko-podrinjski	29,0	43,5	209,5	119,50	359,0	1.836,9	149,5	Nema	Nema	Nema
Srednjobosanski	31,50	31,5	244,0	Nema	201,2	779,3	244,0	Nema	Nema	Nema
Hercegovačko-neretvanski	25,0	35,0	200,0-400,0	Nema	344,0	860,0	20%,40%	Nema	Nema	Nema
Zapadno-hercegovački	Nema	Nema	300,0-500,0	Nema	291,6	Prosječna plaća u	250,0	96,0	Nema	100,0

⁴⁵ S tim da je u FBiH sadržaj ovoga prava uređen članom 93. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom

						FBiH				
Kanton Sarajevo	42,0	63,0	210,0	48,00	369,6	425,0	180,0	48,0-160,0	Nema	Nema
Kanton 10	30,0	-	300,0	Nema	410,0	889,0	100,0	Nema	Nema	Nema

Izvor: Javna politika o zaštiti obitelji sa djecom u FBiH, decembar 2019., Federalno ministarstvo rada i socijalne politike

U FBiH se zbog neusklađenosti radnog i socijalnog zakonodavstva porodiljna naknada određuje kao naknada socijalne pomoći, umjesto kao pravo iz radnog odnosa. Nadalje, socijalno zakonodavstvo nije usklađeno sa izmjenama radnog zakonodavstva u segmentu koji otvara mogućnost porodiljnog odsustva za zaposlene očeve, pa trenutačno zaposleni otac može koristiti pravo na porodiljni dopust (umjesto roditeljski), ali bez prava na porodiljnu naknadu. Pozicija samohranih roditelja zahtjeva dodatnu podršku u smislu smanjenja rizika od siromaštva, a ova kategorija nije uvrštena među korisnike.

Iznosi izdvojeni za socijalnu zaštitu u Federaciji Bosne i Hercegovine nisu zanemariva, ali svejedno nemaju efekta na smanjenje siromaštva. Ovo znači da mjere nisu ciljane na osobe u stanju socijalne potrebe odnosno da je mali broj onih koji ostvaruju prava, a u stanju su socijalne potrebe. Nažalost, rješenja u zakonima su postavljena tako da se veći dio prava ostvaruje na osnovu statusa a ne prema stvarnim potrebama.

b) Pravo na porodiljno odsustvo, kao mjere porodične politike, postojeći instituti reguliraju *porodiljni dopust* (porođajno odustvo u trajanju od 12 mjeseci neprekidno) (Zakon o radu FBiH, član 62) i otvaraju mogućnost da pravo na porođajni dopust može koristiti i otac djeteta (član 62.4).

c) Usluge brige o djeci su kritična tačka postojećeg sistema podrške za porodice s djecom. Prema dostupnim podacima, u FBiH je u 2016/2017. školskoj godini samo 10% djece mlađe od šest bilo uključeno u odgovarajuće programe predškolskog odgoja i obrazovanja. Osim toga usluge institucija predškolskog odgoja i obrazovanja koriste najčešće porodice u kojima su oba roditelja zaposlena, a samo 2% djeca nezaposlenih roditelja. Razlike među kantonima prisutne su i u ovom segmentu, osobito u kontekstu različitog stepena razvijenosti mreže institucija za predškolski odgoj i obrazovanje na nivou lokalnih zajednica. Socijalizacija odgojne funkcije porodice kroz investiranje u razvoj pristupačnih, priuštivih i kvalitetnih institucija za brigu o djeci ispod šest godina u FBiH nužna je ukoliko se želi potaći značajnije učešće žena na tržištu rada i stvarati kvalitetno i poticajno okruženje za razvoj i socijalizaciju djece.

Indeks dječije zaštite

Indeks dječije zaštite rezultat je zajedničkog rada eksperata (World Vision International, UNICEF) na polju zaštite djece i pravnih stručnjaka posvećenih djeci, njihovim pravima i dobrobiti, i donosi pregled stanja vladinih nastojanja u pravcu postizanja obaveza preuzetih potpisivanjem Konvencije o pravima djeteta i obećanjem datim najugroženijim djevojčicama i dječacima u Bosni i Hercegovini.

Indeks dječije zaštite, mjeri pet dimenzija: politike i zakone, usluge, kapacitete, koordinaciju i odgovornost djelovanja vlade u pogledu odredbi Konvencije UN-a o pravima djeteta koje se odnose na dječiju zaštitu. Indeks se sastoji od niza pokazatelja⁴⁶ koji su podijeljeni na 4 mjere: 1) ranjivost

⁴⁶ Indeks dječije zaštite 1 rađen za 2016. godinu obuhvatio je 626 pokazatelja, a Indeks dječije zaštite 2 rađen za 2019. godinu obuhvatio je 987 indikatora. Indeks 2.0 donosi uvid u nove, oblasti - registracija po rođenju, zaštita djece izbjeglica i tražioca azila, te zaštita djece u sukobu sa zakonom. *Podaci Indeksa dječije zaštite 2.0 nisu u potpunosti uporedivi s Indeksom 1.0, zbog dodatnih komponenti.*

djece, 2) ambijent upravljanja, 3) aktivnosti na otklanjanju i suzbijanju nasilja i pružanju njege i zaštite djeci i 4) kapaciteti za socijalni rad. Sastavni dio indeksa je i „indeks ranjivosti djece“ kojim se procjenjuje položaj djece zbrinute izvan njihovih bioloških porodica; raspoloživost osoblja u javnom sektoru za zagovaranje interesa ranjive djece; i konačno, javna trošenja za socijalnu zaštitu kao procenat BDP.

Prema podacima *Indeksa dječije zaštite 1 za Bosnu i Hercegovinu za 2016. godinu* indeks ranjivosti djece za BiH iznosi 0,472 od mogućih 1,0. Ovaj rezultat stavlja BiH na 4. mjesto u grupi od 8 zemalja regiona: iza Srbije (0,62), Kosova (0,56) i Gruzije Georgia (0,49), ali ispred Rumunije (0,47), Bugarske (0,40), Albanije (0,34) i Armenije (0,26). U pogledu rezultata u oblasti dječije zaštite BiH je od svih posmatranih zemalja na posljednjem mjestu (0,333 od mogućih 1,0) u indeksu dječije zaštite.⁴⁷

„BiH ostvaruje najveći rezultat u vezi sa invaliditetom u oblastima koordinacije (0,665) i kapaciteta (0,400). Zakoni i politike (0,395) i usluge (0,312) imaju sličan rezultat, dok je odgovornost za oblast invaliditeta vrlo slaba (0,187). Rezultat zakona i politika za skrb i zaštitu djece sa poteškoćama je ograničen. Bosanskohercegovački entiteti zakonom zabranjuju diskriminaciju na osnovu invaliditeta. Međutim, pravni okviri na nacionalnom i entitetskim nivoima ne pozivaju izričito na stvaranje inkluzivnog okruženja u uslugama za djecu sa poteškoćama.“⁴⁸

Prema *Indeksu dječije zaštite 2, za 2019. godinu*, aktivnosti Bosne i Hercegovine na prevenciji svih oblika nasilja nad djecom su najočitije u grupi indikatora za zakone i politike (0,636), a nakon toga u oblasti odgovornosti (0,551). Koordinacija (0,433) je slabo ocijenjena, dok su rezultati u domenu usluga niski (0,379). Najlošije ocijenjeni su kapaciteti sa 0,286 bodova od mogućih 1.

BiH je dobila ocjenu 0,519 od moguće ocjene 1, za svoje akcije za zaštitu djece sa poteškoćama u razvoju, što je neznatno bolji rezultat od Indeksa 1.0 kada je postignuta ocjena 0,333 i BiH bila posljednja od devet zemalja u kojima je pilotiran Indeks.⁴⁹ Usluge za djecu sa poteškoćama u razvoju su dobile najnižu ocjenu (0,233). Pristup svim javnim prostorima za djecu sa poteškoćama u razvoju i dalje je ograničen, posebno u ruralnim područjima.

Nova zakonska rješenja

I pored Zakonom utvrđenih osnovnih prava djece, njihova realizacija nije dovoljna da zaustavi negativne demografske trendove, kao i podrška za pravilan odgoj, odrastanje i obrazovanje djece. A sama zakonska rješenja su diskrimirajuća, jer su evidentne razlike u visinama naknada po kantonima u FBiH, ali i njihova nedovoljnost.

U cilju otklanjanja niza uočenih nepravilnosti zakonskih rješenja, Vlada FBiH, je utvrdila Nacrt zakona o podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH i Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom. Oba predložena zakona su, nakon usvajanja na Predstavničkom Domu Parlamenta FBiH i Domu naroda Parlamenta FBiH, upućena na javnu raspravu 1. jula 2020. godine. Nakon javne rasprave, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike uradit će izmjene i dopune predmetnog zakona i isti će biti upućen u parlamentarnu proceduru na usvajanje.

⁴⁷ UNICEF: „*Situaciona analiza djece sa poteškoćama u Bosni i Hercegovini*“, novembar 2017., str 54.

⁴⁸ UNICEF, Analiza djece sa poteškoćama u razvoju

⁴⁹ Vidi detaljnije: Snažniji glas za djecu, World Vision BiH, ChildPact, *Indeks dječije zaštite 2, Bosna i Hercegovina 2019.*, *Mjrenje napora vlade da zaštiti djevojčice i dječake*, april 2019. UNICEF, Analiza djece sa poteškoćama u razvoju

Podrška porodicama s djecom, u smislu predloženih zakonskih rješenja, podrazumijeva podršku kroz materijalna davanja, s ciljem se svoj djeci osiguraju približno jednaki materijalni uvjeti za zdrav i pravilan psihofizički razvoj u porodici.

Dječji dodatak i novčana pomoć neuposlenim porodiljama su osnovna prava koja, prema ovom Zakonu, može ostvariti porodica s djecom pri čemu su definisani nosioci prava, kao i jedinstvena osnovica za njihov obračun (prosječna plata u Federaciji BiH za prethodnu godinu).

Novim je rješenjima predviđeno da se dječji dodatak financira iz Budžeta Federacije BiH, dok se pravo na novčanu pomoć neuposlenoj porodilji financira iz kantonalnih budžeta. Ovakvim zakonodavnim rješenjem fiskalno se rasterećuju kantonalni budžeti, što omogućava osiguranje sredstava za finansiranje ostalih prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite, doprinosi socijalno pravičnijem i fiskalno održivijem funkcioniranju sistema, ukidaju diskriminacije na osnovu mjesta življenja, te izjednačavaju prava djece u Federaciji BiH. Predviđa se da će za realizaciju prava na dječiji dodatak i novčanu pomoć neuposlenim porodiljama, na teritoriji Federacije biti potrebno preko 34 miliona KM, koja treba predvidjeti budžetom FBiH.⁵⁰

Međutim, donošenje novih Zakona je samo djelimično rješenje problema zaštite porodica sa djecom. Za veće efekte u narušenoj demografskoj strukturi FBiH, biće potrebno donijeti ozbiljne javne politike, mjere populacione i porodične politike, u čije donošenje treba uključiti mnogo više aktera društva.

Značajan pravac zakonskih rješenja odnosi se i na načine alternativnih oblika zbrinjavanja, s posebnim naglaskom na djecu i transformaciju ustanova koje se bave njihovim zbrinjavanjem. U 2017. godini, usvojen je Zakon o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine. Osnovni cilj ovog zakona je da se olakša proces zbrinjavanja djece, prvenstveno djece bez roditeljskog staranja i djece s invaliditetom, kao i odraslih osoba s invaliditetom, te starih ljudi bez porodičnog staranja, a o kojima mogu da se brinu hranitelji, pojedinci ili porodice. Utvrđivanjem jedinstvenog minimuma za budžetsko finansiranje hraniteljstva omogućit će se usklađivanje naknada za smještaj i hraniteljstvo i poboljšanje kvaliteta usluga hranitelja u cijeloj FBiH.⁵¹

Nasilje nad djecom i vršnjačko nasilje

Nasilje je svakodnevna realnost hiljada djece širom Jugoistočne Evrope. Podaci pokazuju da je više od polovine dječaka i djevojčica u dobi od dvije do 14 godina (u nekim zemljama, više od 70%) najmanje jednom bilo izloženo nekom od težih oblika zlostavljanja. Prema rezultatima Istraživanja višestrukih pokazatelja 2011-2012 (MICS⁵²), 55% djece u dobi od 2 do 14 godina u BiH bilo je podvrgnuto nekom obliku nasilnog disciplinovanja, dok je 40% djece pretrpjelo fizičko kažnjavanje, a 42% psihološku agresiju.

⁵⁰ Zakon o podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH se primjenjuje 12 mjeseci nakon usvajanja, a Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom primjenjuje se od 01.01.2021. godine.

⁵¹ Treba istaći da je Radno tijelo za praćenje implementacije zakona o hraniteljstvu u Federaciji BiH iniciralo izmjene i dopune predmetnog zakona, te zatražilo od resornih kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast socijalne i dječije zaštite, službi socijalne zaštite/centara za socijalni rad, kao i članova nevladinog sektora kao pridruženih članova Radnog tijela, da dostave svoje prijedloge i sugestije, kako bi iste bile inkorporirane, te takav izmijenjen i dopunjen zakon bio upućen parlamentarnu proceduru na usvajanje.

⁵² UNICEF (2011). Multiple Indicator Cluster Survey (MICS) Dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/en/home/publications/istra_ivanje-vi_estrukih_pokazatelja--mics--bih-2011----2012--/

BiH je među državama sa najvećom izloženosti djece seksualnom nasilju i kontaktnom seksualnom zlostavljanju u regionu. Otprilike 19% djece u dobi od 11 do 16 godina izjavilo je da su bila izložena seksualnom kontaktu u toku svog života, dok je 10% njih izjavilo da su bila izložena seksualnom nasilju tokom svog života.⁵³

Vršnjačko nasilje je sve više prisutno u cijeloj BiH, a posljednih deset godina je u porastu. Istraživanje, koje je u toku 2017. i 2018. godine provelo Udruženje "Kap" vezano za vršnjačko nasilje, pokazalo je da je svako treće dijete Federaciji BiH žrtva vršnjačkog nasilja. Osim toga, značajan broj djece prisustvuje nasilju koje se dešava u porodici, što ostavlja dugoročne posljedice na njihov psihofizički razvoj. Takođe, djeca iz marginaliziranih grupa su u povećanom riziku da postanu žrtve trgovine ljudima.

Ne postoji sistematska evidencija slučajeva nasilja, niti zvanična statistika koja evidentira i prati vršnjačko nasilje. Iskustvo djece i mladih ljudi jeste da se nasilje svakodnevno dešava, od kojih je psihološko najprisutnije, zatim fizičko koje je najvidljivije i cyber ili elektronsko nasilje, sve aktuelnije.

U BiH, kao i u FBiH postoji niz protokola, strategija, akcionih planova čiji je cilj prevencija i zaštita djece od vršnjačkog nasilja u školama, no primjena ovih mjera u praksi je neučinkovita.

Nužno je ojačati sistem za zaštitu djece i podršku ostvarivanja prava svakog djeteta da bude oslobođeno od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja, uključujući i pravo na život u zdravom porodičnom okruženju.

Djeca sa poteškoćama u razvoju

Djeca sa poteškoćama u razvoju su među najranjivijim populacijama. Iako je BiH potpisnica brojnih međunarodnih dokumenata, prava djece sa poteškoćama se teško realiziraju. Mnoge međunarodne i nevladine organizacije u FBiH ulažu velike napore da bi osobe sa invaliditetom mogle realizovati svoja prava na ključne usluge (zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i socijalnu zaštitu) i punopravno učestvovati u životu društva na jednakoj osnovi sa drugima.

U okviru ostvarivanja prava socijalne zaštite, u FBiH u 2019. godini bilo je 8.134 maloljetne osobe sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju, što predstavlja 10,5% ukupnih maloljetnih korisnika socijalne zaštite, istovremeno manje za 425 korisnika u odnosu na 2013. godinu. Posljednjih godina evidentni su određeni pomaci u socijalnoj inkluziji djece sa poteškoćama, između ostalog, kroz usvajanje novih zakona i politika, bolji pristup osnovnim socijalnim uslugama i postepenu promjenu stavova u pozitivnom smjeru.

Romska djeca

Romska djeca su sigurno najviše marginalizirana grupa među djecom. Ključni pokazatelji za romsku djecu govore da je kod ove djece tri puta veća vjerovatnoća da će živjeti u siromaštvu nego kod njihovih vršnjaka koji nisu romskog porijekla, pet puta je vjerovatnije da će biti neuhranjeni, a dvostruko više su skloni zaostajanju u rastu. Stopa upisa u osnovnu školu kod njih je manja za trećinu nego kod njihovih vršnjaka koji nisu romskog porijekla, a stopa imunizacije iznosi samo 4% u poređenju sa 68% kod većinskog stanovništva.

Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji za 2011. i 2012. u BiH je pokazalo da:

- Stopa smrtnosti novorođenčadi među Romima iznosi 24 na 1.000 živorođene djece, dok je vjerovatnoća umiranja djece prije pete godine života oko 27 na 1.000 živorođene djece.

⁵³ Balkanska epidemiološka studija o zlostavljanju i zanemarivanju djece (BECAN), 2012. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/596233.Rezultati_epidemiološkog_istraivanja_nasilja_nad_djecom_u_obitelji.pdf

- 21 posto romske djece je niskog rasta, dok osam procenata djece ozbiljno zaostaje u rastu.
- Organizovane programe obrazovanja u ranom djetinjstvu pohađa samo 2% romske djece uzrasta od 36 do 59 mjeseci, dok je svega 4% romske djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole pohađalo predškolsku ustanovu u prethodnoj godini.
- Prvi razred pohađa samo polovina romske djece koja su dovoljno stara da upišu osnovnu školu.
- Preko polovine romske djece uzrasta od dvije do 14 godina bilo je izloženo nekom obliku psihičkog ili fizičkog kažnjavanja od strane njihovih roditelja ili drugih odraslih članova domaćinstva.

Unatoč donošenju ključnih strateških dokumenta za pitanja Roma⁵⁴, marginalizacija romske djece je izražena, čemu posebno doprinose loši životni uslovi, nedostaci u pristupu zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, socijalnoj zaštiti, često i nedostatku hrane, nedostatku upisa u matične knjige.

Strateški dokumenti

Djeca kao ljudska bića imaju zagarantirana sva prava različitim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima koja su utemeljena na Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima. Svakako najvažniji međunarodni izvor usvojen u svrhu zaštite djece je Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine koju je i BiH preuzela sukcesijom.

Na međunarodnoj sceni doneseni su i brojni dokumenti i konvencije koji se odnose na djecu i ostvarivanje prava djece. Među njima su: Evropska socijalna povelja, Konvencija UN o pravima djeteta, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodni pakt UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o zabrani i preduzimanju hitnih akcija na eliminaciji najgorih oblika dječjeg rada. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom, Akcioni plan Vijeća Evrope za promovisanje prava i puno učešće osoba sa invaliditetom u Evropi 2006.-2015., Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci itd.

UN-ova Konvencija o pravima djeteta, sadržana je i u Aneksu Dejtonskog mirovnog sporazuma i, kao ostale konvencije koje je BiH ratificirala, ima prioritet u primjeni. U cilju jačanja položaja djece, Vijeće ministrara Bosne i Hercegovine (u julu 2002. godine) usvojilo je Akcioni plan za djecu BiH za 2002–2010. godinu, a 2011. godine i drugi Akcioni plan za djecu BiH za 2011–2014. godinu. Opći cilj Akcionog plana bio je definiranje prioriternih ciljeva i mjera koje je neophodno preduzeti u periodu 2011–2014. godine da bi se stvorili što povoljniji uvjeti za život djece i porodice, njihovo zdravo psihofizičko odrastanje, uključivanje u društvo i participaciju u odlučivanju, a u najboljem interesu djece.

Na temelju izvještaja o imelementaciji navedena prva dva akciona plana, sačinjen je i treći Akcioni plan za period 2015–2018. godine, u kojem su utvrđene mjere u oblasti zaštite ljudskih prava djeteta u BiH, mjere koje se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, na posebne oblike zaštite djece, mjere koje se odnose na djecu iz ranjivih skupina, na izvještavanje i koordinaciju.

Osim Akcionih planova za djecu, na razini države, doneseni su i brojni dokumenti, preporuke za zaštitu prava djece i jačanju djece, koji su usvojeni na nivou BiH i usaglašeni sa međunarodnim aktima, među kojima su:

- Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010.;

⁵⁴ Strategija za Rome usvojena je 2005. godine i provodi se u skladu sa Akcionim planom za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2017-2020. i Okvirnim akcionim planom o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u BiH 2018-2022. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice izdvaja oko 1,2 miliona eura svake godine za finansiranje aktivnosti vezanih za Rome, a toliko izdvajaju i entiteti, kantoni i opštine te međunarodne organizacije, naročito kada se radi o rješavanju stambenih pitanja. Izvor: UNICEF: Situaciona analiza o položaju djece u BiH, mart 2020., str.26.

- Okvirna politika ranog rasta i razvoja djece u BiH;
- Plan pripravnosti kontrole pandemijske influence u BiH;
- Revidirani akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma;
- Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom BiH (2012-2015.);
- Standardizirani postupci u postupanju s djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima;
- Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom;
- Etički kodeks istraživanja s djecom i o djeci;
- Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta, vodič za profesionalce;
- Smjernice za poboljšanje položaja romske djece u BiH – socijalna uključenost;
- Smjernice za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija.

Za implementaciju Akcionog plana, kao i kreiranja relevantnih politika nadležno je Vijeće za djecu BiH u okviru Ministarstva za ljudska prava BiH, uspostavljeno krajem 2002. odlukom Vijeća ministara BiH. Primjenjujući multidisciplinarni pristup, uspostavljena je saradnja i koordinacija između svih nosilaca provođenja Akcionog plana za djecu.

S ciljem bolje zaštite djece, na nivou Federacije donesen je značajan broj strategija i planova:

- Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH (2014.-2020.);
- Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom FBiH (2015.-2018.);
- Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH (2013.-2017.);
- Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH 2016.-2021.;
- Strateški plan razvoja zdravstva u Federaciji BiH od 2008. do 2018.;
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH;
- Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2020.–2025.;
- Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.–2017.;
- Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u FBiH za period 2018-2022.;
- Politika za unapređenje ishrane djece u FBiH;
- Smjernice za zdravu ishranu djece uzrasta do tri godine;
- Akcioni plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2014.-2015.;
- Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u BiH za period 2006.-2016.;
- Strategija za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici za period 2013.-2017. Godine.

Važno je istaći da je Vijeće za djecu BiH je početkom 2016. godine pokrenulo inicijative za donošenje akcionih planova za djecu na nivou entiteta, kantona i lokalnih zajednica, kao i za obezbjeđenje budžetskih sredstava za rad Vijeća za djecu BiH i provođenje Akcionog plana za djecu. Na razini Federacije BiH još uvijek nije formirano Vijeće za razvoj djece, nije urađen Akcioni plan za djecu niti su obezbjeđena posebna budžetska sredstva.

Dakle, i pored usvojenih brojnih strateških dokumenta u BiH i u Federaciji, ostvarenom napretku u nekoliko oblasti dječjih prava, i dalje su prisutne znatne nejednakosti, naročito kada je riječ o djeci iz romske zajednice i drugoj ranjivoj djeci, a na temelju uzrasta, pola, invaliditeta i mjesta stanovanja. I u BiH i u FBiH postoji nedostatak sistemskog praćenja podataka o pravima djece u BiH na osnovu kojih bi se na sveobuhvatan način pratilo ostvarivanje dječjih prava.

Usvajanjem novih Zakona u FBiH (Zakona o podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, stvoriće se pretpostavka za rješavanje sljedećih ključnih problema iz oblasti socijalne zaštite: neusklađenosti, neodrživosti i neefikasnosti pravnog okvira u oblasti zaštite

porodice s djecom na teritoriji cijele Federacije BiH; diskriminacija u sistemu obračunavanja naknada u Federaciji BiH; ograničavajući kapaciteti i uslovi rada nadležnih organa za provođenje zakona kao i nesistematična saradnja i koordinacija između ključnih aktera u oblasti zaštite porodice s djecom u Federaciji BiH. Uz implementaciju zakonskih rješenja, potrebno je i mjere javne politike usmjeriti prema usklađivanju pravnog okvira u oblasti zaštite porodice s djecom u Federaciji BiH. Na ovaj način uspostavio bi se pravičniji sistem u kojem određena prava ne ovise o teritorijano-administrativnim faktorima i ekonomskoj moći pojedinih kantona, te bi se osnažile porodice s djecom kojima je pomoć stvarno potrebna.

No pitanja siromaštva i socijalne isključenosti djece ne mogu se riješiti zakonskim regulativama, jer zadiru u sve pore života i djelovanja. Socijalne naknade obezbjeđuju jedan vid pomoći, no siromaštvo zahtjeva dugoročan pristup i temeljite socio-ekonomske reforme kojima bi se jače pokrenuo ukupan razvoj, koje su utemeljene u novom pristupu razvoju.

Djeca koja žive u siromaštvu se, prema izvještaju, osjećaju isključenom i stigmatizovanom. Ona imaju manje šanse od svojih bogatijih vršnjaka za dobar uspjeh u školi, uživanje u dobrom zdravlju, a kasnije i ostvarenje svojih punih potencijala u životu. Nemogućnost da se školuju, igraju i dijele slobodno vrijeme sa drugima ili to što ih maltretiraju zbog etničkog porijekla, seksualne orijentacije ili drugog statusa u djecu urezuju iskustva koja ostavljaju tragove tokom čitavog života. Iz perspektive ljudskih prava, kvalitet društva se mjeri po tome kako se ono odnosi prema svojim najugroženijim i marginalizovanim grupama.

Kontinuirano smanjivanje broja djece na području Federacije, kao i u cijeloj BiH, dovodi do depopulacije stanovništva. Koeficijent dobne ovisnosti mladih, koji je u 2019. godini iznosio 21,0 promila ukazuje na potrebu ulaganja u ljudski kapital – predškolske ustanove, škole, zdravstvo, nova radna mjesta.

Djeca u FBiH nemaju iste mogućnosti pristupa predškolskoj ustanovi, kvalitetnim programima, te korištenju programa u dužem trajanju, koji će stimulirati njihove potencijale. Pristup predškolskim ustanovama i kvalitetnim programima je direktno uslovljen finansijskom moći roditelja. Pored te diskriminacije po osnovi siromaštva, evidentne su i diskriminacije po mjestu stanovanja (grad-selo-razučena teritorija općine), mjestu roditelja u društvenoj podjeli rada (marginalizirane i ugrožene grupe), zdravstvenom stanju djece (djeca sa posebnim potrebama, sa poteškoćama u razvoju, itd.), porodičnom statusu djece (samohrani roditelji, djeca bez roditeljskog staranja), itd. To znači dalje produbljavanje nejednakosti i ugrožavanje prava na rano obrazovanje, a time i jačanje siromaštva i odsustvo mehanizma socijalne inkluzije u izgradnji novog društva.

Oblast socijalne zaštite djece karakterišu: neusklađenosti, neodrživosti i neefikasnosti pravnog okvira u oblasti zaštite porodice s djecom na teritoriji cijele Federacije BiH; diskriminacija u sistemu obračunavanja naknada u Federaciji BiH; ograničavajući kapaciteti i uslovi rada nadležnih organa za provođenje zakona kao i nesistematična saradnja i koordinacija između ključnih aktera u oblasti zaštite porodice s djecom u Federaciji BiH.

5. Mladi

Mladi su vrijedan društveni kapital, resurs, predstavnici poželjne budućnosti, nosioci dominantnih društvenih vrijednosti koje se prenose sa generacije na generaciju, i neophodno je osigurati uslove za njihov optimalni društveni razvoj.⁵⁵

Prema Popisu stanovništva 2013. mladi u Federaciji BiH čine 21,5% ukupne populacije. Od ukupne muške populacije mladi učestvuju sa 22,5%, a među ženskim stanovništvom sa 20,6%.

Osnovna uloga politike prema mladima jeste društvena integracija mladih u preuzimanju društvenih uloga, uz istovremeno stvaranje slobode preferencija, izbora kreativnih pristupa i osnaživanja njihove aktivne uloge.

Svjetski program djelovanja za mlade (World Programme of Action for Youth – WPAY), potvrđen 1995. godine od strane Glavne skupštine UN, te revidiran i nadopunjen 2007. godine, pruža okvir i smjernice za unapređenje položaja mladih⁵⁶. U skladu sa svojim nadležnostima, Program UN-a za mlade pruža informacije o položaju mladih na globalnom nivou vladama, mladima, predstavnicima civilnog društva i drugim interesno-utjecajnim grupama putem publiciranja Svjetskog izvještaja o mladima (World Youth Report - WYR).

Posebne publikacije Svjetskog izvještaja o mladima posvećene su Agendi 2030: „Youth and the 2030 Agenda for Sustainable Development“ (januar 2019.) i socijalnom poduzetništvu „World Youth Report 2020 on Youth Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda“, januar 2020.⁵⁷

Izvještaj o mladima posvećen Agendi 2030 ispituje uzajamno podržavanje uloge Agende 2030 i napore u svijetu za razvoj mladih i pruža uvid u ulogu mladih u održivom razvoju i provedbu Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja. Izvještaj o značaju socijalnog poduzetništva u kontekstu Agende 2030 nastoji pridonijeti razumijevanju načina na koji socijalno poduzetništvo mladih može istovremeno podržati razvoj mladih i pomoći ubrzanju provedbe SDG-ova.

Evropska Unija ulaže značajan napor u zadovoljavanju potreba mladih te rješavanju problema sa kojima se suočavaju. Briga EU prema mladima kulminirala je donošenjem prve evropske strategije za mlade – „Bijela knjiga za mlade“ 2001. godine, koja sadrži prijedloge zemljama članicama o saradnji sa mladima u četiri prioritetna područja: participacija, informiranje, volontiranje i bolje razumijevanje i znanje o mladima. U martu 2005. godine Evropska Komisija je usvojila politički instrument – Evropski Pakt za mlade (European Youth Pact), kao dio revidirane Lisabonske strategije, a kojim se promiče učešće svih mladih ljudi u obrazovanju, zapošljavanju i društvu. Tokom 2009. godine donesena je strategija EU prema mladima pod nazivom „EU strategija za mlade – Ulaganje i osnaživanje“ za period od 2010 – 2018. godine.

⁵⁵ Mladost se najčešće opisuje kao tranzicijsko razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi. Statistički se kao donja granica mladosti najčešće uzima 15 godina života, dok gornja granica varira zaustavljajući se najčešće na 24, a ponekad na 29 ili 34 godini života u skladu sa smjericama produženja mladosti u savremenom društvu. Anketa o radnoj snazi, uzima mlade u starosnoj dobi od 15 do 24 godine. Prema Zakonu o mladima Federacije BiH „mladi“ su osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti.

⁵⁶ Smjernice se odnose na 15 prioritetnih područja: obrazovanje; zaposlenost; glad i siromaštvo; zdravlje; prirodna sredina/okoliš; obrazovanje; prirodna sredina/okoliš; upotreba droga; maloljetnička delikvencija; slobodno vrijeme; djevojčice i mlade žene; uključenost mladih u proces odlučivanja; globalizacija; informaciono-komunikacione tehnologije; HIV/AIDS, oružani sukob i međugeneracijski konflikti

⁵⁷ Izvještaji dostupni na web stranici: <https://www.un.org/development/desa/youth/world-youth-report.html>

Koncem 2018. na Vijeću za obrazovanje, mlade, kulturu i sport Europske unije (EYCS) usvojena je nova Europska strategija za mlade. Prema novoj strategiji, koja je na snazi od 2019. do 2027. godine, teži se ohrabriti i pomoći mladima da postanu aktivni, autonomni i sposobni građani, poboljšati politike u svim sektorima od važnosti za mlade, stvoriti jednake prilike za sve mlade te doprinijeti iskorjenjivanju siromaštva među mladima te kao i svim formama diskriminacije.⁵⁸

Promoviranje nacionalnih politika prema mladima u zemljama jugoistočne Evrope započelo je 1999. godine osnivanjem Radne grupe za mlade u okviru Radnog stola i Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, a sa ciljem promoviranja razvoja nacionalnih programa prema mladima u zemljama Balkana. Nacionalni program za mlade predstavlja strateški dokument koji jasnije definira pojam mladih, identificira potrebe i probleme mladih, njihov društveni položaj te njihovo organiziranje u nacionalnim okvirima.

Okvir ciljeva održivog razvoja BiH, kojim se definišu pravci razvoja u funkciji implementacije Agende 2030, prožet je značajem i ulogom mladih u više pravaca, posebno kad je obrazovanje u pitanju. Unutar strateškog pravca razvoja Pametan rast utvrđuje Akcelerator 3. koji se odnosi na unaprijeđenje pristupa kvalitetnom obrazovanju i obuke. Poseban pravac razvoja: Društvo jednakih mogućnosti, naglašava Akcelerator 4. koji se odnosi na poboljšanje inkluzivnog obrazovnog sistema.

Na nivou BiH ne postoji zakon koji regulira opća pitanja mladih niti „krovno“ tijelo mladih, niti je napisan i usvojen strateški dokument koji se bavi pitanjima mladih na nivou države. Značajan korak učinjen je 2004. godine kada je osnovana Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH, kao stalno tijelo Vijeća ministara BiH. Komisija djeluje pri Ministarstvu civilnih poslova BiH i nadležna je za koordinaciju aktivnosti svih aktera od značaja za promociju i zaštitu uloge i pozicije mladih BiH. Fokusiranje na mlade BiH istaknuto je i Akcionim planom za realizaciju prioriteta BiH za pristupanje EU koji predviđa mjeru „Hitno provesti aktivne mjere zapošljavanja za rješavanje visoke stope nezaposlenosti, posebno nezaposlenosti mladih, i pružiti efikasnu podršku onima koji traže posao“.

U Federaciji BiH usvojen je Zakon o mladima 2010. godine koji uređuje pitanja koja su od značaja za status, egzistenciju i djelovanje mladih, te pokušava da brigu o mladima institucionalizira i da se rješavanju problema mladih priđe na organiziran i sistematski način. Za pitanja mladih nadležno je Ministarstvo kulture i sporta FBiH u čijem okviru postoji Sektor za mlade.

Zakon o mladima Federacije BiH⁵⁹ institucionalno i budžetski regulira implementaciju politike prema mladima na svim nivoima vlasti: od državnog preko resornih ministarstava do nivoa kantona i općina. Na temelju zakonskih odredbi u Federaciji BiH predviđeno je osnivanje Komisije za mlade, na entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou vlasti, koja bi trebala predstavljati ključnu kariku u dijalogu između mladih i nadležnih institucija. Također, predviđeno je i formiranje Vijeća mladih, radnog tijela sačinjenog od omladinskih organizacija.

Na nivou Federacije koncem 2015. godine formirano je Vijeće mladih, kao slobodna, dobrovoljna, vanstranačka, nevladina i neprofitna omladinska organizacija. Vijeće mladih FBiH ima pravo i obavezu da legitimno predstavlja i zastupa interese kantonalnih vijeća mladih koja su ga osnovala na svim nivoima vlasti. U okviru Vijeća za mlade, formiran je Savjet za mlade Federacije.

⁵⁸ Ciljevi utvrđeni Evropskom strategijom za mlade odnose se na jedanaest područja: Povezivanje EU sa mladima, Jednakost svih rodova, Inkluzivna društva, Informacije i konstruktivni dijalog, Psihičko zdravlje i dobrobit, Pokretanje seoske omladine naprijed, Kvaliteno zapošljavanje za sve, Kvalitetno učenje, Prostor i sudjelovanje za sve, Održiva zelena Evropa i Organizacije mladih i evropski programi.

⁵⁹ Zakon o mladima FBiH („Službene novine FBiH 36/10“)

Iako je Zakon o mladima predvidio obavezujuću izradu i usvajanje strategija prema mladima za sve nivoje vlasti, u Federaciji BiH nije urađena strategija prema mladima. Vlada Federacije započela je proces izrade Strategije za mlade 2013. godine. Inicijativa da se pokrene proces izrade i donese Strategije za mlade 2021 -2025. ponovo dobija podršku Predstavničkog doma PFBiH koncem 2019. Međutim, pitanje same izrade Strategije za mlade i dalje ostaje nerazmatrano.

Osim toga, Strategija zapošljavanja mladih u FBiH za period 2018 – 2021. godine, koju je u parlamentarnu proceduru uputila Vlada Federacije BiH krajem 2019. godine, nije do 2020. dobila potrebnu podršku federalnih parlamentaraca.

Najvažniji elementi koji određuju socijalni i ekonomski položaj mladih su obrazovanje i zaposlenost.

Obrazovanje

Obrazovanje igra ključnu ulogu u promjeni svijeta, kako je naglašeno u Agendi 2030 i SDGs, i jedan od ciljeva je inkluzivno i pravedno kvalitetno obrazovanje i promocija cjeloživotnog učenja za sve. U kontekstu socijalne uključenosti, obrazovanje je moćan alat koji pojedincima, posebno onim koji su društveno i ekonomski marginalizirani, omogućuje punopravno učešće u društvu.

U svrhu ispunjenja prava na obrazovanje u praksi, neophodno je da pravo na obrazovanje sadrži ključne dimenzije: dostupnost, pristupačnost, prihvatljivost i prilagodljivost. To uključuje i stepen u kojem je sistem obrazovanja adekvatno prilagođen osobama sa invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim grupama, posebno i mladim majkama i roditeljima koji žele nastaviti obrazovanje.

Poseban značaj obrazovanju nalaže i Analitički izvještaj o BiH koji je Evropska komisija objavila u maju 2019. godine koji navodi da je obrazovanje u Bosni i Hercegovini „neefikasno u usmjeravanju studenata u oblasti za koje postoji potražnja na domaćem tržištu rada“ te je potrebno posvetiti posebnu pažnju „niskoj kvaliteti obrazovanja i nedovoljnoj orijentaciji ka trenutnim i budućim vještinama potrebnim na tržištu rada“.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH predviđeno je da svaka mlada osoba ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Navedeno podrazumijeva i uključivanje mladih sa teškoćama u razvoju u redovni odgojno-obrazovni sistem, čime se zadovoljava njihovo pravo na obrazovanje pod jednakim uslovima. Međutim, uslijed nedovoljnih finansijskih sredstava za obrazovanje, nepovoljnih prostornih i materijalnih uslova u velikom broju škola u BiH, nedovoljnog broja osposobljenog nastavnog osoblja kao i prisutnih negativnih stavova prema uključivanju mladih osoba sa posebnim potrebama u redovni odgojno-obrazovni sistem, proces implementacije inkluzivnog obrazovanja u BiH odvija se relativno sporo.

Iako se inkluzivno obrazovanje ne odnosi samo na uključivanje mladih osoba sa posebnim potrebama u redovne škole, već da je riječ o uspostavljanju obrazovnog sistema koji omogućuje svim pojedincima razvoj vlastitih potencijala, još uvijek je uvriježeno mišljenje prema kojem inkluzivno obrazovanje predstavlja oblik društvene podrške procesu učenja i razvoja djece sa posebnim potrebama. U pogledu provođenja koncepta inkluzivnog obrazovanja, ključni izazovi pred kojima se FBiH nalazi uključuju:

- podizanje svijesti zajednice o provođenju inkluzije;
- unapređenje pravnog okvira koji će osigurati uključenost mladih osoba sa posebnim potrebama u sistem odgoja i obrazovanja;
- pružanje sistemске podrške za profesionalni razvoj nastavnog osoblja;
- podržavanje odgojno-obrazovnog rada i pružanja podrške u nastavi;
- razvijanje partnerstva između odgojno-obrazovnih ustanova i porodice, lokalne zajednice, civilnog društva i tržišta rada;

- jačanje saradnje osnovne i srednje škole.

Opća ocjena obrazovanja i u BiH, i u FBiH je da nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja važan stub u pristupu socijalne uključenosti i obrazovanja u EU. Nadalje, loša slika je i u pogledu upisa, obuhvata mladih, i u pogledu kvaliteta obrazovanja, fragmentiranosti institucija visokog obrazovanja sa rastućim brojem privatnih fakulteta i univerziteta, loša povezanost obrazovnog sistema sa sektorom rada i zapošljavanja, odnosno tržištem rada, zasnovanost obrazovnog sistema na teoriji, bez praktične komponente u obrazovanju, nekompatibilnost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada. Sa reformama u obrazovnom sistemu se kasni i ne postoji politika razvoja ljudskih resursa.

Zabrinjavajući su podaci o obrazovanju mladih u Federaciji. Mladi bez ikakvog obrazovanja i nepotpunog osnovnog obrazovanja učestvuju sa 1,95% (od kojih 2% muškarci, 1,9% žene) u ukupnoj populaciji mladih. Mladi sa završenom višom školom, višom i fakultetom učestvuju sa 13,1% (9,9% muškarci, 16,4% žene) u populaciji mladih u FBiH.

U FBiH kontinuirano se smanjuje broj upisanih učenika u srednjim školama, a prisutno je napuštanje srednjoškolskog obrazovanja. Evidentan je i pad broja studenata upisanih na fakultete. Tako je u 2019/2020 godini bilo 14.553 upisanih studenata što je manje za oko 20% u odnosu na upis 2013/2014 godinu kada je bilo upisano 72.601 studenta.⁶⁰ Broj upisanih učenika u srednje škole je smanjen za oko 32% u istom periodu. Opremljenost škola računarima je niska, iako pokazuje tendenciju rasta. Tako je u osnovnim školama bilo 22,1 učenika na 1 računar, a na jedan pristup internetu bilo je 29,8 učenika u školskoj 2019/2020 godini. U srednjim školama je bilo 11,6 učenika na jedan računar, a na jedan pristup internetu 14,4 u istoj školskoj godini.⁶¹

Tabela 25: Broj upisanih učenika srednjih škola i studenata od 2013. do 2019.

Nivo obrazovanja	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Indeks 2019/2013
Srednje škole	106.056	96.331	87.813	82.675	81.454	76.174	72.892	68,73
Fakulteti	72.601	71.873	72.112	69.969	66.027	62.285	58.048	79,95

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prema istraživanju koje je provela Fondacija Friedrich-Ebert-Stiftung⁶² gotovo svaka druga mlada osoba u BiH koja izađe iz formalnog sistema obrazovanja ostaje na nivou trogodišnjeg srednjeg obrazovanja ili nižem. To znači da je BiH značajno ispod prosjeka EU kada je u pitanju udio osoba sa završenom četverogodišnjom srednjom školom ili visokim obrazovanjem. Svaka četvrta osoba u BiH prerano napušta obrazovni proces što je daleko više od prosjeka većine evropskih zemalja. Finansijski problemi glavni su razlog za prekidanje obrazovanja, a samo 7% učenika i studenata prima neku stipendiju za školovanje koja u većini slučajeva iznosi 100 KM, odnosno ne prelazi 200 KM mjesečno. 46,5% mladih navodi da nikad nisu prošli praktični ili pripravnčki rada, a 58% mladih smatra da bi sa svojim stepenom stručne spreme teško a 14,9% vrlo teško našli posao.

Program ekonomskih reformi za 2020-2022⁶³ ističe da su ključne prepreke i njihov efekat na konkurentnost u oblasti obrazovanja i vještina višestruke: neusklađenost upisnih politika sa zahtjevima tržišta rada; nedovoljno razvijena preduzetničkoinovativna i digitalna kompetencija;

⁶⁰ Naravno, da treba imati u vidu da značajan broj mladih odlazi iz zemlje i da i to utiče na smanjanje broja upisanih na visokoškolske ustanove.

⁶¹ Uzeti su u računicu samo računari namijenjeni učenicima i pristup internet za učenike, obzirom da statistika prati računare i pristup internet za nastavnike.

⁶² Turčilo L., Osmić A., Kapidžić D., Šadić S, Žiga J, Dudić A.: Studija o mladima BiH 2018/2019, Fondacija Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), 2018.

⁶³ Vijeće ministara: Program ekonomskih reformi za 2020-2022 (PER BiH), Sarajevo, januar 2020.

nedostatak strateškog okvira za razvoj ljudskih resursa, finansijskih sredstava, odgovarajućeg kadra i obuka za nastavno i nenastavno osoblje; nedovoljno razvijena infrastruktura i neadekvatna opremljenost obrazovnih institucija; praktična nastava i obuka koja se izvodi van obrazovnih ustanova nije dostupna većini učenika u srednjim stručnim školama i studentima, kao i nedostatak mentora koji bi pratili rad učenika i studenata; nastavni procesi nisu u dovoljnoj mjeri prilagođeni savremenim metodama i oblicima rada.

Reforma podrazumijeva razvoj ključnih kompetencija sa fokusom na preduzetničko-inovativnu i digitalnu kompetenciju u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, izradu novih kvalifikacija baziranih na ishodima učenja, usklađenost standarda zanimanja i standarda kvalifikacija sa potrebama tržišta rada, jedini je put za ubrzanje ekonomskog razvoja, a time i veće zapošljivosti.

Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Obrazovanje je najmoćniji put ka ciljevima održivog razvoja, a jedan od posebnih ciljeva (SDG 4) je osigurati inkluzivno i pravedno obrazovanje i promovisati mogućnost cjeloživotnog učenja za sve. Obrazovanje je temelj fundamentalne promjene načina razmišljanja i djelovanja, što je suština ukupnog razvoja.

Sa stanovišta socijalne uključenosti nužno je razvoj obrazovanja usmjeriti na inkluzivno obrazovanje i na kvalitetno obrazovanje, konkurentno i povezano sa zahtjevima tržišta rada. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost.

Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemski rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Ne/Zaposlenost

U kontekstu socijalne uključenosti postoji mnogo mogućnosti u životu koji su vitalni (pristupi poslu, servisima, obrazovanju, zdravstvenim uslugama, informacijama, tehnologiji, zemlji, kapitalu, obezbjeđenju vode, smještaja, itd). Svaki čovjek želi da ima pristup mogućnostima da učestvuje u ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom životu. To su temeljna prava inkorporirana u Opću deklaraciju o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija (1947.) No, od svih ekonomskih mogućnosti, zaposlenje ili posao je najosnovnije, jer omogućava ljudima samorealizaciju i da prihodima obezbjeđe pristojan standard života.

Zaposlenost je svakako jedan od pokazatelja ukupnog društvenog napredka, jedan od najbitnijih faktora ekonomskog razvoja, kao i temeljni cilj ekonomskih planova razvoja.

Nadležne institucije za oblast rada i zapošljavanja na nivou BiH su Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, unutar kojeg je formiran Sektor za rad, zapošljavanje, socijalnu zaštitu i penzije i

Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine. Ministarstvo ima koordinirajuću ulogu u oblasti rada i zapošljavanja.

U Federaciji BiH odgovornost za zapošljavanje dijele Vlada FBiH i kantoni. Nadležne institucije za pitanja rada i zapošljavanja na entitetskom nivou su Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Federalni zavod za zapošljavanje, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i Federalna uprava za inspeksijske poslove.

U domenu zapošljavanja nadležno je i Federalno ministarstvo razvoja, preduzetništva i obrta, koje daje poticaje za određene privredne sektore. U oblasti posredovanja u zapošljavanju, djeluju Federalni zavod za zapošljavanje i deset službi za zapošljavanje na kantonalnom nivou. Nadležnosti Federalnog zavoda za zapošljavanje predviđeni su Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba.

Nezaposlenost je drugo lice zaposlenosti. To je danas, sa siromaštvom najveći problem u svijetu. U svijetu je krajem 2019. (prema ILO) bilo preko 187,69 miliona nezaposlenih, među kojima je preko 67,63 miliona mladih (15-24) ili 36,0%. U EU (EU 28) bilo je 15,72 miliona nezaposlenih od kojih je 20,7% mladih (3,26 miliona).

Nezaposlenost je jedan od najozbiljnijih ekonomskih i socijalnih izazova sa kojima se suočava savremeno društvo. Njeni efekti direktno pogađaju nezaposlene osobe i njihove porodice, te podjednako slabe i privredu i društvo u cjelini.

Nezaposlenost u FBiH je, bez obzira na nastavak opadajućeg trenda iz prethodnog perioda, još uvijek u velikoj mjeri strukturna i u cjelini visoka. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana, dugoročno nezaposleni. Iako je postignut određeni napredak u modernizaciji radnog zakonodavstva, kao i poboljšanju poslovnog okruženja za postizanje jačeg i održivog ekonomskog rasta zahtijeva se efikasniji javni sektor i dinamičniji razvoj privatnog sektora.

Koncem 2019. godine u FBiH registrirano je bilo 519.483 zaposlene osobe, što je povećanje za 84.370 zaposlenih u odnosu na stanje krajem 2013. godine, a stopa zaposlenosti se povećala sa 27,6% u 2013. na 34,8% u 2019. Istovremeno, smanjen je broj registrirane nezaposlenosti za preko 84 hiljade, i to sa 391.942 u 2013. godini na 307.864 nezaposlene osobe. Tako je registrirana stopa nezaposlenosti smanjena sa 47,4% u 2013. godini na 37,2% u 2019. godini. U navedenom periodu smanjen je broj registrirane nezaposlenosti mladih od 15-24 godine za preko 24.000 (sa 66.127. u 2013. na 41.689 u 2019. godini).

No, Ankete o radnoj snazi (ARS) daju nešto drugačiju sliku. Metodološke postavke Ankete temelje se na preporukama i definicijama Međunarodne organizacije rada (ILO) i zahtjevima Statističkog ureda EU (EUROSTAT), čime je osigurana međunarodna uporedivost podataka u domeni statistike rada. Tako su prema ARS stope zaposlenosti povećane sa 30,3% u 2013. na 31,9% u 2019. godini. Stope nezaposlenosti su značajno smanjenje sa 27,6% na 18,4% za navedene godine. Podaci prema ARS su niži, i to prije svega upućuje na postojanja sivog tržišta rada, ali i dodatno otežava vođenje aktivnih politika zapošljavanja a i pritisak na prijavu Zavodu za zapošljavanje zbog zdravstvenog ili socijalnog osiguranja, gdje je krajem 2019. godine bilo evidentirano 11.089 korisnika novčane naknade, a 210.162 korisnika zdravstvenog osiguranja. Evidentno je, prema oba izvora, da je došlo do smanjenja stope nezaposlenosti, ali ne postoje zvanični podaci koliko tome doprinose i migracije iz BiH.

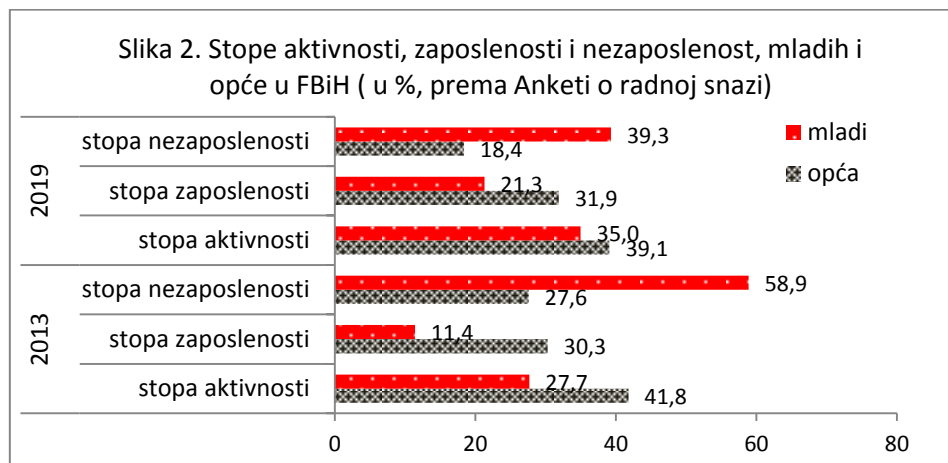
Prema pokazateljima o zaposlenosti u ARS, stopa aktivnosti⁶⁴ mladih je povećana sa 27,7% u 2013. na 35,0% u 2019. godini. Stopa opće aktivnosti znatno je veća u odnosu na stopu mladih, iako je

⁶⁴ Stopa aktivnosti je odnos radne snage (zbir zaposlenih i nezaposlenih) i radno sposobnog stanovništva (15-65 godina)

došlo do relativnog smanjenja razlika (u 2013. godini stopa opća stope aktivnosti bila je preko 50% veća od stope mladih, a u 2019. oko 12%).

Stopa zaposlenosti mladih se povećala sa 11,4% u 2013. na 21,3% u 2019. godini. To je značajno ispod opće stope zaposlenosti, iako je ta razlika smanjena u 2019. godini.

Stope nezaposlenosti mladih je u 2019. bila 39,3 % što je smanjenje u odnosu na 2013. kada je iznosila 58,9% (indeks 0,67), no značajno veće od opće stope nezaposlenosti u FBiH.

Nezaposlenost dvostruko češće pogađa mlade ljude nego odrasle osobe u većini zemalja Evrope, te je jedan od glavnih uzroka siromaštva. Usljed visoke stope nezaposlenosti mladih veliki broj evropskih zemalja intenzivirao je uvođenje mjera aktivnih politika zapošljavanja, na nacionalnom i lokalnim nivou, u cilju povećanja zapošljavanja najranjivijih skupina stanovništva, među koje spadaju i mladi. Prema podacima EUROSTAT-a, zemlje članice EU Češka Republika, Njemačka, Holandija, Švicarska sa najnižom stopom nezaposlenih mladih su u kojima se stopa nezaposlenih mladih kreće u rasponu od 5% do 8%. Najveće stope nezaposlenosti mladih zabilježene su u Grčkoj i Španiji, preko 30%.

Tabela 26: Pokazatelji zaposlenosti mladih u okruženju, u %

Zemlje	Stope zaposlenosti mladih		Stope nezaposlenosti mladih	
	2013.	2019.	2013.	2019.
EU 28	57,7	63,6	24,4	15,0
Hrvatska	41,0	59,3	50,0	16,6
Srbija	36,6	50,2	...	27,5
Slovenija	56,2	68,0	21,6	8,1
Federacija BiH	11,4	21,3	58,9	39,3

Izvor: Obrada autorke, baza podataka EOROSTAT

I pored evidentiranog izvjesnog napretka u zapošljavanju mladih u FBiH, ostvareni pokazatelji su vidno ispod prosjeka ostvarenih stopa u EU i susjednih zemalja.

Sistem zaštite od nezaposlenosti (kao dio sistema socijalnog osiguranja) u FBiH predviđa tzv. pasivne i aktivne mjere na tržištu rada. Pasivne mjere odnose se na pravo materijalnu i socijalnu sigurnost za vrijeme nezaposlenosti, što podrazumijeva novčanu naknadu i doprinose za zdravstveno i penzijsko osiguranje. Aktivne mjere usmjerene su na pružanje podrške nezaposlenim osobama, kroz unapređenje znanja i vještina, brže integracije na tržište rada, te poticanje samozapošljavanja. Riječ je, najčešće, o programima zapošljavanja, samo-zapošljavanja i uslugama.

Znatna financijska sredstva usmjerena su za materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenih osoba (novčana naknada, zdravstveno osiguranje i penzijsko-invalidsko osiguranje nezaposlenih osoba), ali i u programe aktivnih politika zapošljavanja.

Službe za zapošljavanje iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih lica prema vještinama već prema nivou obrazovanja. Analogno tome, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

Vođenje aktivnih politika zapošljavanja dodatno otežava postojanje sive ekonomije, zbog čega je i velika razlika između registrirane i anketne nezaposlenosti. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u FBiH nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se provode putem biroa za zapošljavanje. Mjere i programi aktivne politike zapošljavanja u 2019. godini uglavnom su bili usmjereni na: poticanje zapošljavanja kod poznatog poslodavca, samozapošljavanje, obuku, stručno osposobljavanje i usavršavanje, pripremu nezaposlenih na tržištu rada, nastavak ranije započetih aktivnosti, ali i implementacija novih mjera. Od programa i mjera sufinansiranja zapošljavanja, za mlade najznačajniji je projekat „Prvo radno iskustvo 2019.“. Realizacijom ovog programa obuhvaćeno je 626 mladih osoba, zašto je izdvojeno oko 2,8 miliona KM. Od programa sufinansiranja samozapošljavanja Strat up 2019., značajan je poseban program za mlade: Poduzetništvo za mlade 2019. U realizaciju ove mjere uključeno je 407 mladih osoba, a izdvojeno 1,9 miliona KM.

Zajednički projekti Zavoda za zapošljavanje koji se realiziraju sa drugim institucijama i ustanovama su Projekat zapošljavanja mladih u BiH (YEP) i Projekat podrške zapošljavanju u BiH.

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Velike šanse za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti, često ispod kvalifikacije koje su stekli.

U kombinaciji sa stambenim problemima i stalnom ekonomskom krizom, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, pasivnost, ne mogu zasnivati porodice, planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost da sebi osiguraju dostojniju budućnost. Veliki broj mladih ljudi napustilo je BiH i taj trend se i dalje nastavlja, što je pogubno za dugoročnu mogućnost pokretanja i održavanje sveukupnog razvoja. Mladi odlaze u inostranstvo u potrazi za radnim mjestom a velikim dijelom i zbog nestabilne društveno političke situacije u zemlji.

Bosansko-hercegovačko tržište radne snage u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

6. Osobe treće životne dobi

Produženje života i smanjena smrtnost ljudi na Planeti smatra se jednim od najvećih postignuća ljudskog razvoja. Istovremeno, starenje stanovništva je globalni proces, i u EU i u BiH. Početkom ovog milenijuma, u cilju rješavanja izazova s kojima se suočavaju države vezano za starenje stanovništva i rješavanja ključnih izazova vezanih za izgradnju društva za sve generacije, u Madridu je održana Druga svjetska skupština o starenju populacija. Tom prilikom usvojen je i Madridski međunarodni plan akcije o starenju (MIPAA⁶⁵), koji nudi novu agendu o pitanjima starenja za 21 stoljeće. Prvi put da su se Vlade složile da povežu pitanja starenja sa drugim okvirima socijalnog i ekonomskog razvoja i ljudskih prava. Članice Europske ekonomske komisije Ujedinjenih naroda (UNECE) su izradile regionalnu strategiju kojom su se obavezale na uključivanje svih aspekta starenja stanovništva u razvojne politike. Revidirana je i Europska socijalna povelja koji se odnosi na posebnu zaštitu starijih osoba.

Kao potpisnica MIPAA i revidirane Europske socijalne povelje (2008), Bosna i Hercegovina je prihvatila da razvije politike, strategije i akcijske planove koji će omogućiti zdravo i aktivno starenje svog stanovništva. Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine⁶⁶ federalna vlast i kantonalne vlasti su odgovorne za socijalnu politiku, te shodno tome i za pitanja koja se tiču položaja starijih osoba. Tu nadležnost ostvaruju zajednički ili odvojeno ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, unutar svojih nadležnosti, pripremi je Strategiju za unapređenje položaja starijih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2018-2027. godine.⁶⁷ Osnovni fokus politika o starenju u navedenoj Strategiji je rješavanje problema vezanih za siromaštvo, zdravstvene usluge, stambeni prostor i životne uvjete, starenje u ruralnim i ekonomski ugroženim područjima, socijalnu zaštitu, cjeloživotno učenje, aktivno sudjelovanje starijih osoba u zajednici, prevenciju nasilja, zapostavljanje i zlostavljanje starijih osoba od strane njihovih srodnika ili drugih osoba iz zajednice, društvene stavove prema starijima, kao i međugeneracijsku solidarnost. U Strategiji za unapređenje položaja starijih osoba u Federaciji BiH (2018-2027.) je postavljeni opći cilj: Unapređenje kvalitete života starijih osoba.

I Federacija zalazi u regresivni tip dobne strukture gdje zalaženje u duboku starost postaje dominantan proces. Kontigent stanovništava iznad 65 godina je najbrže rastući (ili jedini rastući, jer mlado stanovništvo i radnosposobno bilježi opadajuće stopa rasta⁶⁸) kontigent u Federaciji. Dok je ukupno stanovništvo opadalo po stopi od -0,2% prosječno godišnje u periodu od 2013. do 2019. godine, kontigent stanovništva iznad 65 godine, povećao se za 20%, rastućom stopom od 3,1% prosječno godišnje, i to sa 285.946 u 2013. godini na 343.020 stanovnika u 2019. godini. To je i uticalo na povećanje učešća ovog kontigenta u ukupnom stanovništvu sa 12,9% na 15,7% u navedenom periodu.⁶⁹

⁶⁵ Madridski Međunarodni Plan Akcije o Starenju i Politička Deklaracija usvojeni na Drugoj Svjetskoj Skupštini o Starenju u aprilu 2002. u Madridu.

⁶⁶ "Službene novine Federacije BiH", broj 1/94.

⁶⁷ Strategija za unapređenje položaja starijih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine je urađena uz financijsku i tehničku pomoć Populacijskog fonda Ujedinjenih naroda (UNFPA), Odjeljenja za ekonomske i društvene poslove Ujedinjenih naroda (UN DESA) i Ambasade Švicarske u Bosni i Hercegovini.

⁶⁸ Kontigent stanovništva od 0 do 14 godina bilježi opadajuću stopu od -0,5%, a radnosposobni kontigent od 15 do 64 godine stopu od -1,8% u periodu od 2013. do 2019. godine.

⁶⁹ U EU, 2018, starije osobe (65 ili više godina) čine 19,7 % stanovništva što za 2,6 postotnih bodova više nego prije 10 godina. Najstarije stanovništvo, odnosno zemlja sa najvećim udjelom starijeg stanovništva je Italija 22,6% i Grčka 21,8%, dok je Irska imala najniži udio 13,8%. Izvor: EUhttps://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/hr

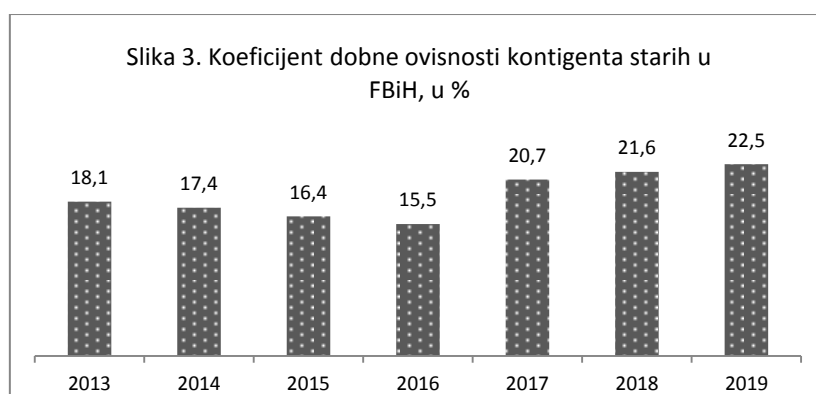
Ove procese zorno ilustrira indeks starenja stanovništva⁷⁰ koji je značajno je povećan na području cijele Federacije u svim kantonima. Najveće povećanje indeksa starosti u 2019. godini zabilježeno je u Posavskom kantonu, zatim u Kantonu 10, te u Tuzlanskom i Srednjobosanskom kantonu. U slučaju jednakih učešća mladih i starijeg stanovništva ovaj indeks iznosi 100. Smatra se da indeks starenja čija je vrijednost veća od 0,40 (ili 40%) ukazuje na populaciju koja je zašla u proces starenja. Na temelju vrijednosti ovog indeksa, može se zaključiti da je stanovništvo Federacije zašlo u (relativno) duboku starost.

Tabela 27: Indeks starosti

Kanton/godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Unsko-sanski	60,9	56,5	50,7	45,9	78,2	84,6	91,1
Posavski	108,0	101,0	91,4	83,2	144,6	157,4	170,1
Tuzlanski	77,1	71,3	63,8	57,2	95,5	101,8	107,5
Zeničko-dobojski	69,5	63,8	56,4	50,1	84,7	88,9	93,0
Bosansko-podrinjski	117,6	105,1	90,6	79,4	126,1	129,1	134,2
Srednjobosanski	67,3	62,2	56,0	50,5	86,3	91,8	97,9
Hercegovačko-neretv.	100,2	92,7	82,9	74,5	117,8	123,2	128,7
Zapadno-hercegovački	86,1	80,0	72,5	66,4	103,6	109,1	114,2
Sarajevski	91,3	83,0	72,6	63,8	101,1	103,5	106,2
Kanton 10	125,4	116,9	106,7	98,3	159,2	171,4	183,4
FBiH	80,1	73,8	65,8	59,0	96,9	102,0	107,1

Izvor: prilagođeno, Zavod za planiranje razvoja KS: Demografska analiza KS u Federaciji BiH u periodu 2013-2019. godine, Sarajevo, april 2020.

U analizi koeficijenta dobne ovisnosti važno je primjetiti da je taj koeficijent veći od koeficijenta dobne ovisnosti mladih u posljednje tri godine (vidi Tabelu 3.). U 2019. godini najveći koeficijent bilježi Kanton 10 (29,8) i Bosansko-podrinjski kanton (28,2). To indicira dugoročno značajan teret jer stanovništvo koje „izlazi“ iz radno aktivne dobi, zbog smanjenog priliva mladih naraštaja, neće moći u dovoljnom obimu zamijeniti stanovništvo koje „ulazi“ u radno aktivnu dob. Istovremeno, to je značajan pritisak na penzije, zdravstvene, socijalne fondove.

Na nivou Federacije, vidljivo je da dolazi do povećanja koeficijenta dobne ovisnosti staračkog kontigenta.⁷¹

Siromaštvo i penzije

⁷⁰ Indeks starenja stanovnika je odnos kontigenta stanovništva iznad 65 godina i mladih od 0-15 godina

⁷¹ Stopa ovisnosti starijih osoba u EU-28, u 2018., iznosila je 30,5 %, tako su na svaku osobu u dobi od 65 ili više godina bile malo više od tri radno sposobne osobe. Najniže su u Luksemburgu i Irskoj, a najveće u Italiji, Grčkoj i Finskoj.

Starije osobe su jedna od najranjivijih i najosjetljivijih kategorija kada je riječ o socijalnoj isključenosti. Sistem socijalne zaštite, te njihova ušteđevina i imovina nisu dovoljni da garantuju adekvatnu sigurnost starijim osobama. Sve to, starije osobe čini posebno osjetljivim, ekonomski nesigurnim, te postoji rizik da zapadnu u siromaštvo. Posebno je izražena mogućnost zapadanja u siromaštvo žena u starijem dobu. Razlog tome je manjak doprinosa koji su se uplaćivali na ime penzija u toku radnog perioda. Naime, u toku svog radnog ciklusa žene često rade kraće ili napuštaju karijeru zbog rađanja i odgajanja djece. Takođe, situaciju otežava i visoka stopa nezaposlenosti među ženama. Čak i u mnogim razvijenim zemljama postoji vjerovatnoća da starije žene koje žive same ili u domaćinstvima sa jednim licem žive u siromaštvu više nego muškarci⁷², a u mnogim zemljama, jedini izvor prihoda za starije žene jeste porodična penzija (koja se isplaćuje iz doprinosa za penziju muža).

Siromaštvo osoba iznad 65 godina starosti je veoma teško pratiti. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava (2015.) u FBiH je 2015. godine bilo apsolutno siromašno oko 23% stanovništva ili skoro svaki četvrti stanovnik je bio apsolutno siromašan. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava (2015.), stopa siromaštva varira sa starosnom dobi članova domaćinstva. Među stanovništvom starijim od 65 godina je 18% apsolutno siromašnih, koje čine 12% učešća u ukupno siromašnim u FBiH. Prema istim podacima razvrstanim po spolu, najveća stopa siromaštva je među ženama u dobi iznad 65 godina na nivou FBiH 6% ili približno svaka petnaesta osoba koja ima 65 i više godina i koja živi sama u vlastitom domaćinstvu je apsolutno siromašna. Udio ove kategorije siromašnih u ukupnom broju siromašnih u FBiH je 1%. Među penzionerima je 16% apsolutno siromašnih, koji čine 11% ukupno siromašne populacije u FBiH.

Osnovni statistički podaci iz oblasti penzija (kao što je prosječna i minimalna penzija) u poređenju sa pokazateljima o siromaštvu prema Anketi o potrošnji domaćinstva ukazuju da većina starih osoba živi ispod granice siromaštva. Rizik od siromaštva starih osoba posebno je izražen u zemljama sa slabim socijalnim sistemom gdje je socijalna zaštita slaba ili je nikako nema. Reformski proces penzionog sistema u FBiH ima za cilj poboljšati položaj populacije penzionera i smanjiti rizik od siromaštva kako trenutnih penzionera tako i onih koji će u budućim godinama postati korisnici ovih prava, kao i postići veću adekvatnost penzija i veću pokrivenost penzionim osiguranjem populacije starije od 65 godina. Takođe, cilj je osigurati dugoročnu održivost penzionog sistema, te povećanje efikasnosti u prikupljanju doprinosa.

Prema Zakonu o penzijskom/mirovinskom i invalidskom osiguranju, mirovine se mogu ostvariti s 15 godina radnog staža uz 65 godina života, što predstavlja olakšicu za buduće osiguranike. Međutim, ostaje pitanje svih osiguranika koji ne ostvaruju pravo na mirovinu a nalaze se u ranjivoj skupini zaposlenika, poput onih za koje poslodavci ne uplaćuju nikako ili ne uplaćuju redovito doprinose za socijalno osiguranje, zaposlenici za koje poslodavci uplaćuju minimalne doprinose, radnici s ugovorima na određeno vrijeme i na pola radnog vremena, samozaposlenici, i sl. Za pretpostaviti je da će se iz navedenih skupina regrutovati kategorije novosiromašnih i socijalno isključenih u budućnosti. Ovo tim prije, što FBiH nema zagarantiranu (nacionalnu) penziju za osobe određene životne dobi, neovisnu o radnom statusu.⁷³

Broj penzionera u FBiH konstantno raste. Ukupan broj penzionera u decembru 2019. godine iznosio je 424.009, što je za 9% više u odnosu na 2013. godinu. U periodu 2013. – 2019. godine, broj

⁷² UN Statistics Division (2015). The World's Women 2015: Trends and Statistics

⁷³ Oblik dugoročne socijalne isključenosti prepoznat je u NHDR BiH 2007., uvođenjem indeksa dugoročne isključenosti HSEI-2, koji zaposlene vidi kao kategoriju koja može doći u stanje socijalne isključenosti. Vidi detaljnije: UNDP, IBHI: Izvještaj o humanom razvoju 2007- Socijalna uključenost u BiH, str. 183.

penzionera rastao je po prosječnoj stopi od 1,6%. U 2019. godini starija populacija (65+) čini oko 15,7% ukupnog stanovništva FBiH, dok penzioneri čine 19,4% ukupne populacije u FBiH.

U decembru 2019. godine prosječna penzija iznosila je 416 KM i u odnosu na decembar 2013. godine veća je za 20%.

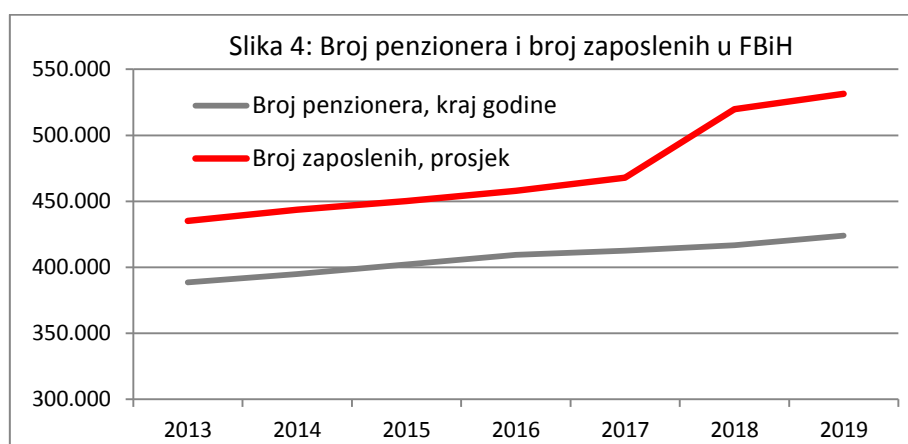
Tabela 28: Broj penzionera, zaposlenih, penzije i plaće

Elementi	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Indeks 2019/2013
Broj penzionera, kraj godine	388.676	394.900	402.044	409.335	412.539	416.828	424.009	1,09
Prosječna penzija, KM	347	365	366	369	372	399	416	1,20
Prosječna plaća, KM	835	847	846	861	875	914	928	1,11
Broj zaposlenih	435.113	443.587	450.121	457.974	467.894	519.800	531.483	1,22
Odnos plaće/penzija	2,41	2,32	2,31	2,33	2,35	2,29	2,23	0,92
Odnos broja zaposlenih/penzionera	1,12	1,12	1,12	1,12	1,13	1,25	1,25	1,12

Izvor: obrada autorke na temelju podataka FZS o zaposlenosti i plaćama, i PIO/MIO o penzionerima i penzijama

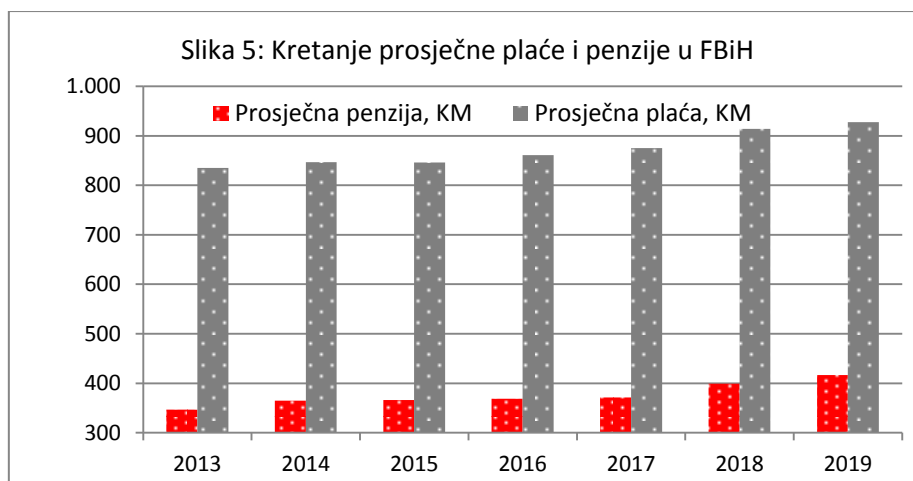
Minimalnu penziju u iznosu od 371,77 KM primilo je 210.048 korisnika ili 45% od ukupnog broja penzionera, a penzije u rasponu od minimalne do zajamčene penzije koja je u decembru 2019. godine iznosila 465,87 KM, primilo je 52.813 penzionera. Ove dvije kategorije penzionera učestvuju sa 58,5% u ukupnom broju penzionera. Dakle, oko 40% penzionera prima penziju veću od zajamčene.

U Izvještaju o razvoju FBiH za 2018. godinu⁷⁴, navodi se da je u 2015. godini, učešće ukupno isplaćenih penzija u BDP-u u FBiH iznosilo 10%, što je nešto niže u odnosu na zemlje regije (Hrvatska 10,7%, Slovenija 10,9%, Srbija 12,2%).

U 2019. godini, prosječna plaća je preko 2,2 puta veća od prosječne penzije. Taj odnos je nešto povoljniji u odnosu na stanje u 2013. godini kada je plaća bila 2,4 puta veća od prosječne penzije. Ovo je rezultat nešto veće stope rasta penzija 3,1% prosječno godišnje, a plaća 1,8% prosječno godišnje u navedenom periodu.

⁷⁴ Federalni zavod za programiranje razvoja FBiH: Izvještaj o razvoju FBiH za 2018 godinu, Sarajevo, septembar 2019. Str 123.

I dalje je veoma nepovoljan i zabrinjavajući odnos broja penzionera i broja zaposlenih. U decembru 2019. godine bilo je 531.483 zaposlenih pa je odnos broja penzionera i zaposlenih iznosio 1:1,25 (nešto veći u odnosu na 2013. godinu) što ozbiljno ugrožava ekonomsku održivost penzijskog sistema obzirom da je minimalan odnos za održivost penzionih sistema 1:3.

Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju reguliraju se prava na starosnu, invalidsku i porodičnu penziju, te pravo na naknadu za slučaj fizičke onesposobljenosti. Tako u 2019. godini najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 236.317 penzionera (prosječna penzija 457 KM), invalidske 68.300 korisnika (prosječna penzija 364 KM), zatim porodične 119.392 korisnika (prosječna penzija 366 KM). Ukupan iznos sredstava za penzije isplaćen je u iznosu od 185.645.961 KM.

U decembru 2016. godine usvojen je Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima u FBiH čije je usvajanje bilo sastavni dio Akcionog plana za provedbu Strategije za reformu penzionog osiguranja. Načela na kojima se zasnivaju ovi fondovi su dobrovoljnost članova, raspodjela rizika ulaganja, ravnopravnost članova, javnost rada, akumulacija i investiranje sredstava. Na ovaj način se stvara pravna osnova za daljnji razvoj penzionog sistema u FBiH i tržišta kapitala, na kojoj će se pojaviti nove vrste fondova koji se razlikuju po načinu i kriterijima investiranja.

Briga o starijim - Socijalna zaštita

U FBiH ne postoji integrisana politika prema starijim osobama koja bi osiguravala kvalitetniji život ove kategorije stanovništva na ekonomskom, socijalnom, zdravstvenom i kulturnom polju. Osnovni izvori prava starijih osoba sadržani su u zakonima o penzijsko-invalidskom osiguranju, socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju, te djelimično i porodičnom zakonodavstvu, uz relativno nizak nivo međusektorske saradnje i koordinacije.

Zaštita starijih osoba u FBiH utvrđena je entitetskim Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom i referentnim kantonalnim zakonima. Prava starijih osoba iz sistema socijalne zaštite uključuju

- *novčane naknade* (socijalna pomoć, naknada za tuđu pomoć i njegu, naknada za kućnu njegu i pomoć u kući, naknada za troškove stanovanja i troškove ogrjeva, električne energije, ishrane i sl.)
- *socijalne usluge* (usluge smještaja – institucionalno i vaninstitucionalno zbrinjavanje (porodični smještaj), dnevno zbrinjavanje u dnevne centre i/ili klubove za starije osobe, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, te usluge pomoći u kući).

Realizacija navedenih prava vrši se preko lokalnih centara za socijalni rad, te ustanove socijalne zaštite za institucionalno zbrinjavanje starijih osoba u javnom, nevladinom i privatnom sektoru.

Prava iz socijalne zaštite financiraju se iz proračuna kantona i općina, izuzev određenih prava osoba sa smanjenim tjelesnim sposobnostima i civilnih žrtava rata koja se financiraju s federalne razine. Socijalna zaštita starijih osoba na razini kantona realizira se kroz ostvarivanje prava na stalnu novčanu pomoć, novčanu naknadu za njegu i pomoć od strane druge osobe, jednokratnu novčanu pomoć, pravo na smještaj u ustanove socijalne zaštite i participaciju u troškovima smještaja.

Ukupan broj punoljetnih osoba korisnika usluge smještaja u ustanovama socijalne zaštite u 2019. godini povećan je za 84%, i to sa 2.032 korisnika u 2013. na 4.201 u 2019. godini. Unutar tih skupina, povećao se i broj štićenika iznad 65 godine starosti sa 1.963 u 2013. na 3.331 štićenika u 2019. godini (oko 70%). Najčešći razlozi smještanja starijih osoba u ustanove socijalne zaštite za odrasle starije osobe su brojni (duševne smetnje, teže kronične bolesti, smanjene tjelesne sposobnosti, nesređene stambene prilike, poremećeni odnosi u obitelji), a za oko 47% korisnika kao razlog smještaja navedena je samo starost. Korisnici usluga smještaja u ustanove socijalne zaštite za starije osobe najvećim dijelom samostalno snose troškove smještaja, jedan dio centri za socijalni rad u cjelosti ili sufinansiranju.

U Federaciji BiH u 2019. godini bile su 63 ustanove socijalne zaštite za starije osobe⁷⁵, što je značajno povećanje u odnosu na broj ustanova koji je bio u 2013. godini (35 ustanova). Postojeće ustanove za zbrinjavanje starijih, bolesnih i iznemoglih osoba su uglavnom smještene u urbanim sredinama, dok su ruralna i nerazvijena područja u tom pogledu marginalizirana ili imaju nedovoljne kapacitete.

Nedostatak kapaciteta se ogleda u nedostatku potrebnog broja smještajnih jedinica, ali i educiranosti uposlenih za rad s osobama s takvom vrstom oboljenja. Nedostatak gerontologa doprinosi i generalnom nedostatku istraživanja o zdravstvenim okolnostima u kojima žive starije osobe, kao i njihov utjecaj na tok zdravlja/oboljenja.⁷⁶

Kod višečlanih obitelji ovi troškovi života po glavi člana domaćinstva nisu (relativno) visoki, oni se značajno uvećavaju za samačka domaćinstva, a uzevši u obzir trendove samostalnog života starijih osoba, troškovi u takvim domaćinstvima po jednoj starijoj osobi su izuzetno visoki uspoređujući to s njihovim ukupnim primanjima. Ovo je posebno učestalo u ruralnim sredinama gdje su prihodi po članu domaćinstva značajno niži nego u urbanim sredinama.

Studije koje obuhvaćaju i razvijene zemlje i zemlje u razvoju pokazale su da se starije osobe koje žive same češće osjećaju usamljene i depresivne, imaju lošu socijalnu mrežu i neredovne kontakte s djecom, te češće odlaze u instituciju kada im se zdravlje pogorša u odnosu na one koje žive u višegeneracijskim obiteljima. Starenje, također, dovodi i do multiplikacije diskriminacije, tako da starije osobe postaju podložne diskriminaciji po više osnova.

Žene u ruralnim oblastima, kao posebna društvena kategorija, višestruko su diskriminirane. Malo je konkretnih podataka koji bi ilustrirali društveni i ekonomski položaj žena na selu, a njihov status i uloga nisu bili predmet društvenih istraživanja. Žene u ruralnim oblastima su u vrlo teškoj situaciji i često spadaju među najsiriromašnije grupe unutar populacije pojedine države, a njihova financijska sigurnost najčešće isključivo ovisi o muškarcu u obitelji.

⁷⁵ Zavod za statistiku FBiH, Statistički Bilten za socijalnu zaštitu za 2019. godinu.

⁷⁶ Gerontološki centar u Sarajevu nije u mogućnosti aktivirati sve svoje djelatnosti u punom kapacitetu zbog nedostatka resursa

Cjeloživotno učenje i sudjelovanje u zajednici

Sposobnost da se prošire spoznaje i stvore pretpostavke za cjeloživotnim učenjem starijih osoba doprinosi očuvanju i razvoju mentalnog zdravlja, otvara mogućnosti za dodatnim prihodima i potiče na aktivizam i volonterizam. Prilike za cjeloživotno učenje u Federaciji BiH su male i ograničene su uglavnom na urbane sredine.

Nadležnost za utvrđivanje obrazovne politike, uključujući i donošenje propisa o naobrazbi i osiguranje naobrazbe u Federaciji BiH imaju kantoni (odnosno ministarstva obrazovanja/prosvjete) u skladu s Ustavom Federacije BiH. Istovremeno, Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti vrši administrativne, stručne i druge poslove koji se odnose na koordiniranje planiranja i aktivnosti u oblasti obrazovanja u koju svrhu se izdvaja oko 5-6 milijuna KM iz godišnjeg proračuna. Jedan dio ovih sredstava se izdvaja kroz grantove za obrazovne projekte i to uglavnom za kapitalna ulaganja. Do sada nisu zabilježena ulaganja u projekte cjeloživotnog obrazovanja starijih osoba.

Vijeće Ministara BiH usvojilo je Stratešku platformu razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u BiH za razdoblje 2014-2020. godine, što otvara mogućnosti kantonalnim vladama da se uključe u unapređenje položaja starijih osoba kroz projekte cjeloživotnog učenja. Jedan od glavnih problema koji se odražava na mogućnost cjeloživotnog učenja je i nepostojanje infrastrukture u ovu svrhu, mada je izražen i problem neinformiranosti i nezainteresiranosti starijih osoba (posebno u ruralnim sredinama) za aktivnostima učenja, kao i nedostatak socijalnih vještina koje su potrebne za učenje u zajednici.

U lokalnim zajednicama je uočen nedostatak aktivnosti u kojima bi starije osobe mogle imati udjela. Prethodne aktivnosti koje su starijim osobama bile dostupne kroz mjesne zajednice ili udruženja umirovljenika postaju manje dostupne, dok su identificirani pozitivni primjeri pomoći starijim osobama, bilo kroz centre za zdravo starenje koji su uspostavljeni u općinama Novo Sarajevo, Sarajevo-Centar i Domaljevac-Šamac, bilo kroz centre za njegu i pomoć u kući starim, bolesnim i iznemoglim osobama uspostavljene u Tuzli i Lukavcu.

Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju utjecaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava. Univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantiraju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije.

Primjerenost penzija i održivost penzionog sistema, uz povećanje zaposlenosti, značajni su faktori održivog razvoja. Za socijalnu zaštitu stanovništva potrebni su novi obrasci oslanjanja na međugeneracijsku solidarnost u pogledu planiranja mirovine.

Zbog općeg poboljšanja životnog standarda i napretka medicine, starija će populacija živjeti duže, a to znači i da će se produljiti prosječno trajanje života u trećoj životnoj dobi. Starije osobe trebale bi imati jasne i bolje poticaje te mogućnosti i uvjete da nastave raditi, ali i same kroz cjeloživotno i obrazovanje moraju poboljšati svoju zapošljivost, znanje kao i stručnost. S obzirom da su mnoge studije pokazale da će se ukupan broj stanovnika u BiH i FBiH smanjivati, a životni vijek produžiti, nužni su novi oblici za održivi razvoj koji bi omogućili bolju kvalitetu života osoba treće dobi. Stoga je potrebno nove oblike društvene odgovornosti usmjeriti na aktivaciju i socijalno uključivanje starije generacije, valorizaciju njihovog znanja stečenog iskustvom, što je neprocjenjiv društveni kapital.

Neophodna je promjena predodžbi kojim se na starije osobe gleda kao na korisnike prava iz mirovinskog sistema, kao i prava iz sistema zdravstvene i socijalne zaštite, čime se ističu njihovi troškovi. Fokus treba da je usmjeren na promatranje starije generacije kao resurs za unapređenje kapaciteta u zajednici.

7. Osobe sa invaliditetom

Svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava koja proizlaze iz dostojanstva ljudskog bića. To je temeljno načelo Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (usvojene 1948.), Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba sa invaliditetom (usvojene 2006.) kao i drugih konvencija, međunarodnih dokumenata i dokumenata Evropske unije.⁷⁷

Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, garantiraju najvišu razinu međunarodno priznatih ljudskih prava. Bosnu i Hercegovinu dodatno obavezuje i nastojanje da postane članicom Evropske unije, te u procesu pridruživanja Evropskoj uniji BiH i njezini entiteti imaju obvezu usklađivanja svih sustava sa evropskim standardima. Članstvo u Evropskoj uniji uvjetovano je usvajanjem antidiskriminacijskog zakonodavstva i njegove potpune usklađenosti s pravnom stečevinom Evropske unije, kao i njegovom primjenom u praksi. To uključuje i obvezu usklađivanja postojećih propisa koji se odnose na invaliditet, kao i poštivanje nediskriminacije.

Usvajanjem dokumenta Politika u oblasti invalidnosti u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 76/08) 2008. godine, država Bosna i Hercegovina se opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, kreiranje i primjenu rješenja za osobe sa invaliditetom na razini zajednice u multisektoralnom pristupu i uz učešće svih relevantnih aktera.

Bosna i Hercegovina je Zakon o zabrani diskriminacije donijela 2009. godine, a njegove izmjene 2016. godine. Izmjene i dopune su usvojene zbog potrebe uspostave efikasnijeg mehanizma za sprečavanje diskriminacije, ali i nastavka procesa usklađivanja zakona sa evropskom pravnom stečevinom. Zakonom se uspostavlja zakonodavni okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim licima u Bosni i Hercegovini te se uređuje sistem zaštite od diskriminacije.

Entitetske vlade i svi nivoi vlasti su obavezane da donesu provedbene dokumente Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini. U tom smislu, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je, 15. oktobra 2009. godine, usvojila Strategiju za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011-2015. godine. Navedena strategija je bila prvi provedbeni dokument novih pristupa u oblasti invalidnosti u FBiH koji je usklađen sa najvažnijim međunarodnim i evropskim dokumentima iz oblasti invalidnosti, kao i sa samom Politikom. Poslije završenog perioda implementacija, Federacija donosi novu Strategiju za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021.

Zastupnički dom Federalnog parlamenta odobrio je i Nacrt zakona o organizacijama i reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom i civilnih žrtava rata, u septembru 2019. Ovaj zakon uređuje postupak i uslove sticanja statusa organizacija osoba sa invaliditetom i civilnih žrtava rata.

Stistički podaci o osobama sa invaliditetom

Procjenjuje se da čak 10% stanovnika Bosne i Hercegovine ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invalidnosti, a 30% ukupnog stanovništva je posredno ili neposredno pogođeno

⁷⁷ Najznačajniji dokumenti EU su: Evropska konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Vijeće Evrope. ETS 5, na snazi od 1953.), Evropska socijalna povelja (Vijeće Evrope. ETS 163), Akcioni plan Vijeća Evrope za promovisanje prava i punog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u društvu: Unapređenje kvalitete života osoba sa invaliditetom u Evropi 2006-2015. (Vijeće Evrope. Rec(2006)), Nacrt Strategije Vijeća Evrope za invaliditet 2016-2021., Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, Strategija Evropske unije za invaliditet 2010.-2020. - usvojena je 15. novembra 2010. Godine.

posljedicama fenomena invalidnosti. Pri tome, većina ovih osoba je i dalje izložena izolaciji i nepotrebnoj patnji zbog stereotipa i staromodnih praksi. Žene i djevočice sa invaliditetom su u riziku od višestruke diskriminacije. Siromaštvo i neuposlenost najviše pogađa osobe sa invaliditetom, a i oni koji imaju uposlenje najčešće su na minimalnim primanjima. Gotovo dvije trećine od ukupnog broja odraslih osoba sa invaliditetom žive blizu ili ispod zvanične crte siromaštva. Značajne društvene, obrazovne, ekonomske, fizičke i transportne barijere sprečavaju većinu osoba sa invaliditetom u uživanju svojih temeljnih prava.⁷⁸

Prem podacima Popisa 2013. u Federaciji je bilo 8,2% stanovništva sa invaliditetom, od kojih su 44,9% muškarci, a 55,1% žene.

Tabela 29: Stanovništvo prema statusu invaliditeta i spolu, Popis 2013.

Spol	Ukupno	Osobe sa invaliditetom	Osobe bez invaliditeta	Nepoznat statusu
Ukupno	2.219.220	181.927	2.006.095	31.198
Muško	1.087.993	81.695	990.795	15.503
Žensko	1.131.227	100.232	1.015.300	15.695

Izvor: Popis 2013.

Pregled osoba sa invaliditetom prema vrsti poteškoća daje se u narednoj tabeli.

Tabela 30 : Osobe s invaliditetom prema vrsti poteškoće, starosti i spolu, Popis 2013.

Spol	Godine	Ukupno	Poteškoća sa						Višestruke poteškoće
			Vidom	Sluhom	Hodom ili penjanjem uz stepenice	Pamćenjem ili koncentracijom	Odjevanjem i održavanjem lične higijene	Komunikacijom	
Ukupno	Ukupno	181.927	32.046	12.706	60.618	5.724	956	1.721	68.156
Ukupno	Ispod 15	3.186	762	167	490	136	115	215	1.301
Ukupno	65 i više	85.893	11.433	7.013	26.029	1.677	337	353	39.051
Muško	Ispod 15	1.824	407	94	271	84	72	142	754
Žensko	Ispod 15	1.362	355	73	219	52	43	73	547
Muško	65 i više	29.775	4.421	3.624	7.759	626	148	225	12.972
Žensko	65 i više	56.118	7.012	3.389	18.270	1.051	189	128	26.079

Izvor: Popis 2013.

Najveći broj osoba ima poteškoće sa hodaњem, 33.3%. Prema godinama starosti, dominiraju osobe sa preko 65 godina starosti, preko 47%, u ukupnom broju stanovnika sa poteškoćama.

Zvanična statistika, u okviru sistema socijalne zaštite, prati korisnike socijalne zaštite sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju. U 2019. godini u FBiH registrovano je 18 ustanova socijalne zaštite za odrasle invalidne osobe. Socijalna zaštita za osobe s invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu.

Tabela 31: Korisnici socijalne zaštite sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Maloljetni	8.559	8.927	8.986	9.004	8.342	7.425	8.134
Punoljetni	27.073	27.567	26.620	28.423	26.435	28.843	26.839
Ukupno korisnici	35.632	36.494	35.606	37.427	34.777	36.268	34.973

Izvor: FZS; Bilteni socijalna zaštita, za 2013. do 2019. godinu, obrada autorke

⁷⁸ Vijeće ministara BiH: Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, 2008., str.1.

U navedenom periodu dolazi do smanjenja korisnika socijalne zaštite sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju. U 2019. godini bilo je 34.973 korisnika socijalne zaštite sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju. Među korisnicima, dominantna grupa su punoljetni korisnici sa preko 76% učešća. U 2019. godini, među maloljetnim korisnicima sa smetnjama u psihičkom razvoju, najbrojniji su sa smetnjama u psihičkom razvoju (teško, teže, umjereno, lako i nekategorisani) – 2.673, a među punoljetnim korisnicima, najbrojniji su sa tjelesnim oštećenima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju – 10.028.

Sistem socijalne zaštite

Sistem socijalne zaštite koji treba osiguravati zaštitu ugroženih kategorija, karakterizira sistemskom diskriminacija osoba s invaliditetom po osnovu porijekla, odnosno uzroka invalidnosti. Shodno postojećoj legislativi, osobe s invaliditetom dijele se u tri grupe/kategorije: ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata s invaliditetom i neratni/civilne osobe s invaliditetom koje imaju različiti opseg prava i nivo beneficija, a diskriminacija je prisutna na nivou beneficija, kriterija za ostvarivanje prava i administraciju socijalne podrške. Sistem socijalne zaštite obezbjeđuje još dva dodatna tipa podrške za osobe s invaliditetom: institucionalna briga i smještaj u drugu porodicu. Na nivou lokalne zajednice razvijaju se različite vrste socijalnih usluga (dnevni centri, personalni asistenti, psihosocijalna podrška za malde sa poteškoćama u razvoju, asistiranje stanovanje, i sl.)⁷⁹

Sistem društvene zaštite i podrške osobama s invaliditetom karakterizira također visok stepen zakonodavne i institucionalne fragmentacije. Prava osoba s invaliditetom regulisana su na nivou Federacije brojnim zakonima: Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom; Zakon o radu; Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju; Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica; Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica.

Još uvijek ne postoje adekvatni institucionalni kapaciteti za pitanja osoba sa invaliditetom niti strukture za socijalno uključivanje osoba sa invaliditetom na svim nivoima vlasti. Ne postoji sistematsko praćenje osoba sa invaliditetom na temelju čega bi se moglo pratiti stepen siromaštva i socijalne isključenosti.

Srazmjerno stepenu invaliditeta, osobe sa invaliditetom mogu ostvariti pravo na osobnu invalidninu, tuđu njegu i pomoć, i ortopedski dodatak. Prava osoba sa 100% i 90% tjelesnog oštećenja financiraju se iz federalnog budžeta, a za financiranje prava osoba sa invaliditetom koji imaju niži stepen tjelesnog oštećenja, a ostvarili su pravo na tuđu njegu i pomoć, zaduženi su kantoni.

Civilne žrtve rata imaju pravo na ličnu invalidninu ili mjesečno lično novčano primanje, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe, ortopedski dodatak, porodičnu invalidninu i pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala. Pravo na ove naknade uređuju se zakonima FBiH, dok se pravo na osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija), prioritetno zapošljavanje, prioritetno stambeno zbrinjavanje, psihološka i pravna pomoć propisuju kantonalnim propisima. Prava civilnih žrtava rata financiraju se iz federalnog i kantonalnih budžeta u omjeru 70%:30%, dok se prava u oblasti branilačko invalidske zaštite, tj. prava ratnih vojnih invalida i porodica poginulih branilaca, financiraju iz Budžeta FBiH. Iz Budžeta FBiH vrši se isplata i vojnim invalidima koji su to pravo ostvarili prije rata, a prema Zakonu o osnovnim pravima vojnih invalida i porodica palih boraca.⁸⁰

⁷⁹ Federalni zavod za programiranje razvoja: Socijalne politike, radni materijal za pripremu Strategije razvoja FBiH 2021-2027.

⁸⁰ Boračko-invalidska zaštita odnosi se na prava ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica, članova porodica šehida, članova porodica poginulih, umrlih i nestalih branilaca i demobiliziranih branilaca, te lica zaslužnih u odbrambeno-oslobodilačkom ratu. Prava iz ove oblasti obuhvataju ortopedski dodatak, jednokratnu pomoć u liječenju, ličnu invalidninu, dodatak za tuđu njegu i pomoć, pravo na porodičnu invalidninu, jednokratnu pomoć u slučaju smrti i transfer za sahrane i dženaze.

Pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u BiH postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja, što je poseban vid diskriminacije. Osobe s istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti, koje ostvaruju prava na invalidninu, imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Naime, u ostvarivanju prava iz oblasti socijalne zaštite osoba s invaliditetom u Federaciji BiH nema diskriminacije po dobnoj, nacionalnoj, spolnoj i rasnoj osnovi, no evidentna je diskriminacija osoba s invaliditetom po osnovu uzroka nastanka invalidnosti u pogledu obima i iznosa ostvarenih prava.⁸¹

U procjeni invalidnosti još uvijek se primjenjuje medicinski model i stari (diskriminirajući) pravilnici za utvrđivanje stepen oštećenja, a ne socijalni, što bi bio logičan slijed postupanja po definiciji invalidnosti. Zbog toga dolazi do različitih ocjena, mišljenja i nalaza od strane ljekarskih komisija Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja koji su posebno vidljivi kod korištenja prava na tuđu njegu i pomoć.

Do kraja 2019. godine prava na financiranje ostvarilo je 48.258 osoba sa (neratnim) invaliditetom što je neznatno više u odnosu na prethodnu godinu, a za financiranje ovih prava iz federalnog budžeta je izdvojeno 139.347.511,20 KM. Iako je u zadnjoj godini zabilježen lagani rast, u periodu 2013.-2019. godine, broj osoba sa (neratnim) invaliditetom opadao je po prosječnoj stopi od 1,5%.

U 2019. godini, pravo po osnovu statusa civilne žrtve rata ostvarilo je 9.211 korisnika, što je za 2,4% manje u odnosu na 2018. godinu. Prosječna stopa promjene ovih korisnika, u periodu 2013.-2019. godina, iznosila je -2%. Za finansiranje prava korisnika civilnih žrtava rata izdvojeno je ukupno 34,87 miliona KM od čega je iz federalnog budžeta izdvojeno 24,67 miliona KM, što je 70% izdvajanja za ovu kategoriju, dok se ostalih 30% sredstava u skladu sa Zakonom obezbjeđuje u nadležnim kantonalnim budžetima.

Sa 31.12.2019. godine ukupan broj korisnika ratnih invalidnina po osnovu prava po Zakonu o pravima boraca i članova njihovih porodica iznosio je 84.887 od čega se na lične invalidnine odnosi 45.500 korisnika, a na porodične invalidnine 37.387 korisnika (Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, 2020.). U periodu 2013.-2019. godine, broj korisnika ratnih invalidnina opao je po prosječnoj stopi od 1,9%.

U 2019. godini po ovom osnovu isplaćeno je ukupno 274,54 miliona KM. Smanjenje broja korisnika prati i smanjenje isplaćenih sredstava za ove namjene tako da je u 2019. godini isplaćeno 3.061.394,05 KM manje od iznosa odobrenog u Budžetu.

Tabela 32: Sredstva isplaćena po osnovu invalidnina iz Budžeta FBiH 2013-2019.

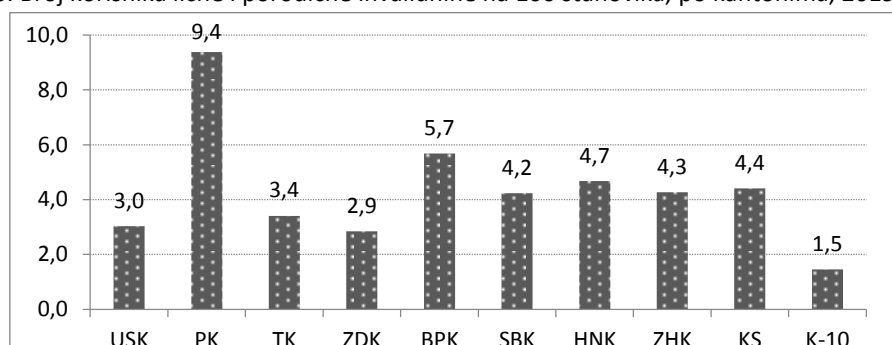
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Isplaćena sredstva za neratne invalidnine, u mil. KM	112,00	119,44	133,23	137,72	139,65	139,77	139,48
Isplaćena sredstva za civilne žrtve rata, u mil. KM	27,58	26,82	26,42	25,98	25,41	25,13	24,64
Isplaćena sredstva za ratene invalide, u mil. KM	307,8	302,95	294,34	288,39	281,63	279,52	274,54
Ukupno za invalidnine, u mil. KM	447,39	449,21	453,99	452,09	446,69	444,42	438,56
Ukupne invalidnine kao % BDP	2,66	2,54	2,43	2,31	2,15	2,003	1,90

Izvor: Izvještaj o razvoju za 2019., Federalni zavod za programiranje razvoja, str.129, radni materijal

⁸¹ O diskriminaciji OSI u pogledu uzroka invalidnosti, i s tim u vezi različitih naknada, pogledati FSU u BiH, Elvira Bešlija, pravni ekspert FSU u BiH: Analiza sistemske diskriminacije osoba sa invaliditetom po osnovu uzroka invalidnosti između ratnih i neratnih OSI, Sarajevo, novembra 2016.

Najveći broj korisnika prava na ličnu i porodičnu invalidninu, na 100 stanovnika zabilježen je u Posavskom kantonu (9 korisnika), a najmanji broj je u Kantonu 10 (1 korisnik na 100 stanovnika) (FMBI, 2020. obrada FZZPR).

Slika 6: Broj korisnika lične i porodične invalidnine na 100 stanovnika, po kantonima, 2019. godina

U 2019. godini isplaćena sredstva za neratne invalidnine iznosila su 0,6%, za civilne žrtve rata 0,11%, a za ratne invalidnine iznosile su 1,19% BDP-a FBiH.

Ukupna izdvajanja iz Budžeta FBiH koja se odnose na ratne, neratne invalidnine i izdvajanja za civilne žrtve rata, u 2019. godini, iznosila su 438,56 miliona KM, što je za 1,32% manje u odnosu na 2018. godinu. U periodu 2013-2019. godine realtivno učešće u BDP ovih izdvajanja su smanjivana (zbog rasta BDP), a u 2019. godini iznose 1,9% BDP-a.

Radna aktivacija

U skladu sa direktivom Evropske unije o zapošljavanju, posebnu pažnju treba dati zapošljavanju marginaliziranih i teško zapošljivih kategorija. Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminirane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja, one nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove). Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih izazova. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba s invaliditetom u FBiH iz februara 2010. godine predstavlja pravni okvir kojim je po prvi put sistematično i koncentrirano adresirano pitanje radnog statusa osoba sa invaliditetom i obaveza Federacije BiH prema ovim kategorijama.⁸²

Prema navedenom Zakonu osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, pravosudnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom. Pod posebnim uvjetima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi i privrednom društvu koja su osnovana radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti – a u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom.

⁸² Zakon precizira koje mjere i aktivnosti čine profesionalnu rehabilitaciju, pojam profesionalne rehabilitacije. Posebno je u članu 7. Zakona precizirano je da osoba sa invaliditetom doprinosi svojoj profesionalnoj rehabilitaciji i upošljavanju, između ostalog i „školovanjem i stručnim osposobljavanjem, ovisno o svojim mogućnostima, sklonostima i sposobnostima“ (stav 1), „prihvatanjem ponude za promjenu radnog mjesta odnosno rasporeda na druge odgovarajuće poslove zbog prestanka potrebe ili nemogućnosti obavljanja dosadašnjih poslova“ (stav 5), te „stručnim osposobljavanjem tijekom rada, po potrebi i dokvalifikacijom i prekvalifikacijom, radi zadržavanja uposlenja“ (stav 6).

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku BiH u 2019. godini usluge socijalne zaštite, između ostalih, su pomoć za osposobljavanje i privređivanje; osposobljavanje za rad i privređivanje, pomoć za rehabilitaciju, uključivanje u radni odnos, uključivanje u ostale oblike (kućna radinost i sl.). Tako je u 2019. godini obuhvaćeno 902 osobe za pomoć za osposobljavanje i privređivanje (29 maloljetnih, 873 punoljetnih). To je za 411 (83%) osoba više u odnosu na 2014. godinu kada je 491 osoba obuhvaćena uslugama pomoći za osposobljavanje i privređivanje.

Tabela 33: Usluge socijalne zaštite – pomoć za osposobljavanje i privređivanje

Korisnici usluga	Maloljetni korisnici		Punoljetni korisnici	
	Ukupno	Osobe sa smetnjama u du - ševnom i tjelesnom razvoju	Ukupno	Osobe sa smetnjama u du - ševnom i tjelesnom razvoju
2014.	94	69	397	110
2019.	29	3	873	676

Izvor: FZS, Bilteni socijalne zaštite za 2019. i 2014. godinu, obrada autorke

Osim toga, prema statističkoj evidenciji, u 2019. godini zaposleno je 244 invalida i rehabilitanata od kojih u zaštitnim radionicama 229, a 15 je onih koji rade kod kuće. Od ukupnog broja zaposlenih, 39,3% su žene.

Tabela 34: Zaposleni invalidi

	Ukupno zaposleni	Zaposlene žene	U zaštitnoj radionici	Rad kod kuće
2014.	107	39	109	1
2019.	244	96	229	15

Izvor: Izvor: FZS, Bilteni socijalne zaštite za 2019. i 2014. godinu, obrada autorke

U odnosu na 2014. godinu, zaposlenost invalida je veća za 128%.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom

Na temelju Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba s invaliditetom u FBiH, formiran je Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, a u skladu sa preuzetim obavezama države BiH iz Standardnih pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom. Fond je uspostavljen kao javna ustanova čija je primarna zadaća osiguranje materijalne podrške pri profesionalnoj rehabilitaciji, odnosno zapošljavanju i stručnoj (pre)kvalifikaciji osoba sa invaliditetom, u skladu sa mogućnostima i potrebama korisnika sredstava i tržišta rada. Prihodi Fonda su regulirani članom 59. zakona, tako prihode Fonda čine, između ostalih i sredstva iz proračuna Federacije.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, kao institucija koja je neposredno zadužena za provođenje politika zapošljavanja, rehabilitacije i socijalnog uključivanja osoba sa invaliditetom, od svoga osnivanja ostvario je značajan učinak na osnovnom polju djelovanja institucije. To pokazuju i direktni rezultati: u periodu od osnivanja uposleno je 4.744 osobe sa invaliditetom, 11.844 osobe sa invaliditetom je obuhvaćeno programima profesionalne rehabilitacije, 2.418 uspješno realizovanih programa i 3.000 zaposlenih osoba sa invaliditetom konstantno ostvaruje pravo na novčane naknade i subvencije plate.⁸³

⁸³ Izvor: <https://fond.ba/#>

Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021⁸⁴

Generalni cilj Strategije definiran je na osnovama dugoročne i sveobuhvatne vizije, ali sa rezultatima koji se očekuju u definiranom strateškom periodu i kojim je planirano sljedeće: „Unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, najveći mogući nivo nezavisnosti i sloboda izbora, u skladu sa usvojenim međunarodnim standardima.“

Strateški ciljevi su definirani po specifičnim pitanjima koja određuju položaj osoba s invaliditetom u društvu i na kojima treba poduzeti odgovarajuće aktivnosti, da bi se ostvario generalni cilj Strategije. Radi se o sljedećim specifičnim pitanjima koja određuju položaj osoba s invaliditetom u društvu, posljedice invalidnosti i kvalitetu njihova života: jednakost i nediskriminacija kroz zakone, pristupačnost okruženja, informacija i komunikacija, uključenost u sve društvene procese, prevencija i rana intervencija, dostupnost servisa podrške, zapošljavanje i rehabilitacija, zaštita od nasilja i iskorištavanja, podizanja svijesti javnosti i prevazilaženje predrasuda i stereotipa, te podizanje kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom.⁸⁵

Formirano je i posebno tijelo za praćenje i evaluaciju Strategije, kao i izvještavanje o njenoj realizaciji. Predloženo je da kantonalne vlade u roku od šest mjeseci od usvajanja ove Strategije donesu svoje akcione planove za njenu provedbu, uzimajući u obzir prioriteta pitanja i potrebe osoba s invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama.

Sa stanovišta ciljeva ovog dokumenta, koji se temelji na novom pristupu razvoju i kojim se želi prije svega radna aktivacija socijalno isključenih osoba, ključni su ciljevi vezani za obrazovanje, za zapošljavanje i samozapošljavanje, a posebno cilj koji se odnosi na podizanje svijesti javnosti o pitanjima osoba sa invaliditetom.

Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke s kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Prema podacima Popisa 2013. u Federaciji je bilo 8,2% stanovništva sa invaliditetom, od kojih su 44,9% muškarci, a 55,1% žene. U ostvarivanju prava iz oblasti socijalne zaštite osoba s invaliditetom u Federaciji BiH evidentna je diskriminacija osoba s invaliditetom po osnovu uzroka nastanka invalidnosti u pogledu obima i iznosa ostvarenih prava.

Ukupna izdvajanja iz budžeta FBiH koja se odnose na ratne, neratne invalidnine i izdvajanja za civilne žrtve rata, u 2019. godini, iznosila su 438,56 miliona KM, što iznosi 1,9% BDP-a.

U periodu od osnivanja Fonda za profesionalnu orijentaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uposleno je 4.744 osobe sa invaliditetom, 11.844 osobe sa invaliditetom je obuhvaćeno programima profesionalne rehabilitacije, 2.418 uspješno realizovanih programa i 3.000 zaposlenih osoba sa invaliditetom konstantno ostvaruje pravo na novčane naknade i subvencije plate. Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH je ključni dokument koji omogućuje ostvarivanje prava i položaj osoba sa invaliditetom u cilju njihovog uključivanja u sve oblasti društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalim, i najveći mogući nivo nezavisnosti i sloboda izbora.

⁸⁴ Startegija dostupna na web str.

[http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20\(2016.-2021.\)%20.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20(2016.-2021.)%20.pdf)

⁸⁵ Vidi detaljnije, ibidem

8. Socijalna zaštita – oblici podrške marginaliziranim grupama

Socijalna prava su jedna od temeljnih ljudskih prava i imaju glavnu ulogu u osiguranju ljudskog dostojanstva za sve osobe, te igraju važnu ulogu u smanjenju siromaštva, suzbijanju diskriminacije i sprječavanju socijalne isključenosti. Ona trebaju služiti zaštiti posebno ranjivih i marginaliziranih grupa i pojedinaca koji se nađu u stanju socijalne potrebe zbog bolesti, starosti, nezaposlenosti, materinstva, invaliditeta, nedovoljne porodične podrške, naročito djeci. Zbog toga su, kao takva, prepoznata u velikom broju međunarodnih dokumenta zaštite ljudskih prava.

Socijalna zaštita u BiH

Bosna i Hercegovina je ratificirala veliki broj međunarodnih dokumenata⁸⁶ kojima se garantuju socijalna i ekonomska prava, a Ustav Bosne i Hercegovine, kao i ustavi entiteta, sadrže posebne odredbe koje navode međunarodne dokumente za zaštitu ljudskih prava.

Prava iz socijalne zaštite treba da pomognu onima čija su primanja ispod utvrđenog minimuma, na taj način da im predviđena novčana pomoć omogućava lakši život. Ovim pravom, građanima koji se suočavaju sa ovim poteškoćama, omogućava se da žive sa više dostojanstva, uz svjest da se država stara o njihovim potrebama.

Bosna i Hercegovina nema nadležnosti ni uspostavljen sistem socijalne zaštite na nivou države, niti su doneseni akti koji definišu funkcije i okvirno uređuju socijalnu zaštitu u BiH. Ustavom BiH utvrđeno da je socijalna zaštita odgovornost entiteta.

Na svom tranzicijskom putu ka pridruživanju Evropskoj uniji, BiH je suočena sa velikim izazovima prilagođavanja svoga zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije. Nemali broj strateških dokumenata je kreiran u posljednjih desetak godina kako bi se napravili značajni pomaci ka boljem standardu u oblasti sistema socijalne zaštite stanovništva. Brojni ozbiljni socijalni izazovi moraju se rješavati kroz poboljšanje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, izmjenu zakonodavstva, izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada i izjednačavanje prava iste vrste, različitih kategorija osoba s invaliditetom kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera. Osim toga, sveobuhvatan set indikatora socijalne zaštite, koji bi bio i EU uporediv, u BiH i FBiH nije još definisan. Agencije za statistiku u BiH izdaju tematske biltene o socijalnoj zaštiti. Ono što bi dodatno trebalo pratiti u anketama radne snage je kategorija uposlenih, a siromašnih (minimalne i niske plaće ili dugi period rada bez plaće).

Sistem socijalne zaštite je organizovan na nivou kantona u FBiH i opština u RS i kao takav je krajnje birokratizovan, rascjepkan i neefikasan. Nepostojanje zakonskog okvira na nivou države i istovremeno neharmoniziranost zakona između entiteta kojima se reguliše ova oblast dovodi do isključivanja pojedinih grupa stanovništva iz sistema zaštite i do diskriminacije.

Sistem socijalne zaštite u FBiH

Visok nivo decentralizacije u FBiH podrazumijeva da u razvoju i implementaciji politika i mjera socijalne zaštite učestvuju Federacija, kantoni i općine. Federalni nivo vlasti je nadležan za utvrđivanje socijalne politike i donošenje zakonodavstva, dok su kantoni i općine odgovorni za

⁸⁶ Najznačajniji su: Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je deklaracija koju je usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda 1948. godine, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda je pravni akt Vijeća Europe (1949.) o zaštiti sloboda i prava, Evropska socijalna povelja, temeljni je dokument Vijeća Europe o socijalnim pravima, itd

donošenje kantonalnih propisa, provođenje utvrđenih socijalno-zaštitnih mjera i uspostavu službi socijalne zaštite. Nadležni organi deset kantona u FBiH svojim zakonodavstvom definiraju procedure za ostvarivanje prava iz okvirnog zakona, kriterije za ostvarivanje prava, visinu novčanih davanja, način finansiranja socijalne zaštite i nadležnosti u pogledu rješavanja o pravima iz oblasti socijalne zaštite. Općine izdvajaju značajna finansijska sredstva za socijalna davanja u skladu sa izraženim potrebama stanovništva na njihovom području. Između općina postoje razlike u pogledu visine izdvojenih sredstava i namjena za koje se daju, što prvenstveno zavisi od veličine budžeta općine i potreba stanovništva.

Prava iz socijalne zaštite osiguravaju se kroz federalni zakon, koji je krovni, i kantonalne zakone o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom (u daljem tekstu Federalni zakon⁸⁷). Međutim, nisu svi kantoni donijeli odgovarajuće zakone, ili su usvojeni zakoni koji obuhvataju samo jedan segment prava i to samo prava iz socijalne zaštite, dok druga prava kao što su prava porodica sa djecom i prava civilnih žrtava rata nisu obuhvaćena kantonalnim zakonom (Hercegovačko-neretvanski, Posavski i Kanton 10). Hercegovačko – neretvanski kanton je donio poseban Zakon kojim su regulisana prava porodica sa djecom u oblasti socijalne zaštite, a Kanton 10 i Posavski kanton ova prava regulišu Odlukama Vlada kantona. I mada postoji odredba kantonalnog hercegovačko-neretvanskog zakona o socijalnoj zaštiti koja kaže da se na pitanja iz oblasti socijalne zaštite, koja nisu uređena kantonalnim zakonom o socijalnoj zaštiti primjenjuje federalni zakon, u praksi se to ne primjenjuje.

Kantoni mogu proširiti obim prava, ali ne mogu ići ispod minimuma predviđenih federalnim zakonom. Federalno ministarstvo bi, prema zakonu, trebalo nadgledati provođenje zakona, kontinuirano raditi sa kantonalnim ministarstvima na kreiranju propisa iz oblasti socijalne zaštite i pratiti usaglašenost i primjenu federalnog zakona na kantonalnom nivou, ali se u praksi to nedovoljno primjenjuje.

Tako je regulisanje načina ostvarivanja prava koja su predviđena federalnim zakonom zapravo prepušteno na volju kantonima s tim da ostvarivanje prava građana na socijalnu zaštitu dodatno ovisi i od finansijske moći pojedinih kantona. To je jedan od ključnih razloga što u ovoj, tako važnoj, oblasti vlada pravni haos i diskriminacija korisnika prema mjestu stanovanja.

Socijalna zaštita

Socijalna zaštita je organizirana djelatnost u Federaciji i kantonima usmjerena na obezbjeđenje socijalne sigurnosti njenih građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe koja se manifestuje kroz trajno ili privremeno stanje u kojem se nađe pojedinac ili porodica uzrokovano ratnim događanjima, elementarnim nesrećama, ekonomskom situacijom, psihofizičkim stanjem pojedinca i drugim uzrocima koji se ne mogu otkloniti bez pomoći društvene zajednice.

Socijalna zaštita je pojam određen važećim zakonskim propisima, i obuhvata sve mjere koje imaju za cilj zaštitu ranjivih skupina. Programima i mjerama socijalne zaštite kao organizirane djelatnosti vrši se zbrinjavanje ugroženih pojedinaca i skupina, odnosno vrši suzbijanje i otklanjanje uzroka i stanja socijalne potrebe, te građanima osigurava neophodna pomoć kako bi savladali svoje životne teškoće i zadovoljili osnovne životne potrebe. U užem smislu lična socijalna zaštita odnosi se na zadovoljenje potreba ugroženih građana (djece i mladih, starijih, osoba s invaliditetom i sl.). Cilj socijalne zaštite je

⁸⁷ Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom ("Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16). Pitanja vezana za zaštitu civilnih žrtava rata i zaštitu porodice sa djecom tema su u drugim dijelovima ove analize: osobe sa invaliditetom i djeca.

obezbjeđivanje zaštite porodice, pojedinca, djece u riziku i lica u stanju socijalne potrebe, odnosno socijalne isključenosti⁸⁸.

Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške.⁸⁹ Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada.

Imajući u vidu da su sadašnji sistemi socijalne zaštite neefikasni i nepravedni u Federaciji BiH je započela reforma okvirnog sistema socijalne zaštite kroz izmjenu postojećeg zakonodavstva i to: Zakona o osnovama socijalne zaštite, Zakona o zaštiti obitelji s djecom, Zakona o udomiteljstvu, Zakona o djelatnosti socijalnog rada i Zakona o socijalnim uslugama. Ovim aktivnostima uređuje se oblast socijalne zaštite u smislu uklanjanja nejednakosti u stupnju pokrivenosti i razini pomoći koja se osigurava korisnicima sistema. U toku 2020. godine Vlada FBiH, je utvrdila Nacrt zakona o podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH i Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, upućena na javnu raspravu 1. jula 2020. godine. Nakon javne rasprave, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike uradit će izmjene i dopune predmetnog zakona i isti će biti upućen u parlamentarnu proceduru na usvajanje.

Postojeći sistem socijalne zaštite u FBiH sadrži osnovne elemente, poput socijalne pomoći i pomoći porodici u novčanim isplata, socijalnim uslugama i institucionalnoj brizi. Osnovna prava iz socijalne zaštite su novčana i druga materijalna pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanove socijalne zaštite, usluge socijalnog i drugog stručnog rada i kućna njega i pomoć u kući.

Finansiranje ovih oblika socijalne zaštite je u nadležnosti kantona i obezbjeđuju se iz budžeta kantona, osim za lica sa invaliditetom (neratni invalidi), za koje se naknade isplaćuju iz budžeta Federacije. Većina kantona suočava se u posljednjih 20 godina sa teškoćama u finansiranju socijalne zaštite. Razlike u finansijskim kapacitetima među kantonima i opštinama (nekada čak i unutar istog kantona) uzrokuju različit stepen pokrivenosti i utiču na stvarnu efektivnost sistema socijalne zaštite.

Ovim sistemom obuhvaćena je većina korisnika koji nisu pokriveni drugim sistemima socijalne sigurnosti (npr. socijalnim osiguranjem): starije osobe, osobe s invaliditetom i porodice s djecom.

Statistički podaci o socijalnoj zaštiti

Na području Federacije BiH u 2019. godini djeluju 31 ustanova za djecu i omladinu, što je značajno povećanje u odnosu na 17 ustanova koliko ih je bilo u 2013. godini. U ustanovama je bilo 3.188 štićenika, što je više nego dvostruko u odnosu na broj štićenika u 2013. godini (1.494). Uposljeno je bilo 1.508 djelatnika, što je povećanje za 96% u odnosu na 2013. godinu kada je bilo 770 zaposlenih.

Na području Federacije djeluje i 49 ustanova za odrasle, što je više za 14 ustanova u odnosu na 2013. godinu. U ustanovama je obuhvaćeno 4.201 štićenik, a angažirano je 1.558 zaposlenih. U 18 ustanova za profesionalnu rehabilitaciju bilo je 166 štićenika, a bilo je 191 zaposlenih.

⁸⁸FZS, Metodološko uputstvo statistika socijalne zaštite/skrbi 2017.

⁸⁹ Teba istaći da je Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji sa predstavnicima AESA konzorcijuma pokrenulo projektne aktivnosti na temu „Analize potreba centara za socijalni rad u Federaciji BiH“, sa planom realizacije u periodu od 15. septembra 2020. do 12. februara 2021. godine. Projekat je finansijski podržan od strane EU, a implementaciju će vršiti AESA konzorcij. Cilj projekta je unaprijeđenje kapaciteta centara za socijalni rad na svim nivoima vlasti na području Federacije BiH, kao i kapacitete resornih kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast socijalne i dječije zaštite.

U toku 2019. godine u FBiH bilo je ukupno 337.003 korisnika socijalne zaštite.⁹⁰ To je 15,4% ukupnog stanovništva Federacije. U odnosu na 2013. godinu, broj korisnika se povećao za preko 9%, pri tome veće povećanje bilježe punoljetni korisnici (10,6%) koji ima oko 77% u ukupnim korisnicima socijalne zaštite.

Tabela 35: Korisnici socijalne zaštite FBiH - ukupno

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Maloljetni	74.560	78.712	76.635	78.505	77.118	78.900	77.732
Punoljetni	234.326	253.634	243.465	257.488	252.254	262.929	259.271
Ukupno	308.886	332.346	320.100	335.993	329.372	341.829	337.003

Izvor: FZS; Bilteni socijalna zaštita, godine 2014-2020.

Maloljetni korisnici, kojih je 77.732 bilježe povećanje u 2019. godini za preko 4% u odnosu na 2013. godinu, pri tome značajnije povećanje bilježe kategorije u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba (indeks 116) i bez specifične kategorije (268). U strukturi maloljetnih korisnika, najbrojniji su korisnici ugroženi porodičnom situacijom (47,4% u 2013. i 45,9% učešća u 2019. godini).

Tabela 36: Maloljetni korisnici socijalne zaštite FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno	74.560	78.712	76.635	78.505	77.118	78.900	77.732
Ugroženi porodičnom situacijom	35.330	36.092	35.427	35.416	32.574	32.580	31.736
Sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	8.559	8.927	8.986	9.004	8.342	7.425	8.134
Društveno-neprihvatljivog ponašanja	4.542	4.360	4.162	4.199	4.092	4.054	4.020
Psihički bolesna lica	342	322	339	348	356	351	346
U stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	23.864	27.002	25.410	27.070	27.846	28.248	27.690
Bez specifične kategorije	1.923	2.009	2.311	2.468	3.908	6.242	5.150

Izvor: FZS; Bilteni socijalna zaštita, godine 2014-2020.

U toku 2019. godine u FBiH bilo je 259.271 punoljetni korisnik socijalne zaštite, što je više za oko 25.000 korisnika u odnosu na 2013. godinu. U strukturi korisnika, najviše je onih koji nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje⁹¹, sa učešćem od 44,1% u 2013. i 43,4% u 2019. godini.

Tabela 37: Punoljetni korisnici socijalne zaštite FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno	234.326	253.634	243.465	257.488	252.254	262.929	259.271
Korisnici subvencioniranja troškova	3.622	3.098	3.242	2.949	3.010	2.913	3.151
Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	103.422	109.971	106.193	114.386	110.654	105.800	106.355
Sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	27.073	27.567	26.620	28.423	26.435	28.843	26.839
Društveno-neprihvatljivog ponašanja	5.363	5.647	5.721	6.439	6.154	6.071	5.990
Psihički bolesna lica	3.818	4.053	3.974	3.201	3.180	3.410	3.479
U stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	73.097	83.513	77.507	79.245	78.551	90.741	90.173
Bez specifične kategorije	17.931	19.785	20.208	22.845	24.270	25.151	26.763

Izvor: FZS; Bilteni socijalna zaštita, godine 2014-2020.

Na području Federacije djeluje 69 centara za socijalni rad, 17 službi socijalne zaštite u kojima je ukupno 809 zaposlenih. U centrima je obrađeno 319.657 slučajeva i pruženo 458.855 intervencija.

⁹⁰ Korisnikom socijalne zaštite smatra se svaka osoba koja je u toku u izvještajne godine jednom ili više puta koristila određene oblike i mjere socijalne zaštite i usluge socijalnog rada. Izvor: FZS, Bilten socijalna zaštita 2019., metodološka objašnjenja.

⁹¹ Materijalno neosigurane osobe-odrasle osobe koje su sposobne za rad, ali nemaju sredstava za život, niti ih po drugom osnovu mogu osigurati i mlađe su od 65 godina (muškarci) odnosno 60 godina (žene).

Centri za socijalni rad organizirani su u svim kantonima, ali treba istaći da u nekim kantonima nisu organizirane službe socijalne zaštite (Unsko-sanski kanton, Kanton posavski, Tuzlanski kanton, Bosanskohercegovački kanton).

Socijalna politika u funkciji zapošljavanja

Socijalna politika u funkciji zapošljavanja je cilj koji konceptualno stavlja u primarni fokus pomoć pojedincu u razvijanju njegovih vještina i pružanje podrške na putu do zaposlenja i ekonomskog osamostaljenja, kao osnove socijalne uključenosti. Cilj usmjerava na postizanje pravičnog sistema socijalne zaštite koji materijalnu pomoć treba da pruži najugroženijim i najranjivijim kategorijama te da, s druge strane, ojača znanjem i vještinama lica koja su radno sposobna.

Među podacima koje prati Federalni zavod za statistiku su korisnici usluga socijalne zaštite koji se odnose na pomoć za osposobljavanje i privređivanje. U toku 2019. godine, 902 korisnika socijalne zaštite primili su pomoć za osposobljavanje i privređivanje, od kojih su 873 punoljetna korisnika, i koji su spremni uključiti se na tržište rada. Naravno, ovo je samo jedan od oblika podrške socijalne politike zapošljavanju.

Tabela 38: Korisnici usluga socijalne zaštite: Pomoć za osposobljavanje i privređivanje

Vid pomoći	Maloljetni	Punoljetni	Ukupno
ukupno	29	873	902
osposobljavanje za rad i privređivanje	25	711	736
pomoć za rehabilitaciju	0	0	0
uključivanje u radni odnos		162	162
uključivanje u ostale oblike (kućna radinost i sl.)	4	0	4

Izvor: FZS, Bilten socijalna zaštita/skrb 2019., Statistički bilten 314, Sarajevo, 2020.

Novi pristup u socijalnoj zaštiti, koja od pasivnog korisnika naknade, teži osposobiti čovjeka za aktivno sudjelovanje u životu i radu, nalažu jačanje ovog vida pomoći i podrške.

Materijalna i socijalna sigurnost nezaposlenih

Materijalna i socijalna sigurnost nezaposlenih regulirana je Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba ("Službene novine Federacije BiH", br. 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08), izmjene i dopune u 2019.⁹² Za provođenje ovog Zakona nadležan je Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne javne ustanove za zapošljavanje.

Tabela 39: Podaci o materijalnoj i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih, i korisnici prava na PIO, kraj godine

Korisnici prema obliku naknade	2013	2020	Indeks 2020/2013
Korisnici novčane naknade	10.140	11.089	1,09
Korisnici zdravstvenog osiguranja	252.737	210.162	0,83
Korisnici prava na PIO	434	812	1,87

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje, Bilten 10/2014 i Bilten 01/2020.

⁹² Nezaposlena osoba koja u trenutku prestanka radnog odnosa ima osam mjeseci rada neprekidno ili osam mjeseci sa prekidima u posljednjih 18 mjeseci ima pravo na novčanu naknadu, u skladu sa uslovima navedenim u nastavku. Svim osobama na evidenciji nezaposlenih kantonalnih javnih ustanova za zapošljavanje se uplaćuje zdravstveno osiguranje, ukoliko to pravo ne ostvaruju po drugom osnovu. Penzijsko i invalidsko osiguranje osigurava se nezaposlenoj osobi kojoj nedostaju do tri godine penzijskog staža do sticanja uvjeta za starosnu penziju, u skladu sa propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju.

Procjenjuje se da je, u 2019. godini, preko kantonalnih službi, na ime novčanih naknada za nezaposlene isplaćeno oko 54 miliona KM, za zdravstveno osiguranje preko 20 miliona KM, a za doprinose za penzijsko-invalidsko osiguranje preko 1,77 miliona KM.⁹³

Informacijski sistem SOTAC

U okviru reforme okvirnog sistema socijalne zaštite uveden je informacijski sistem SOTAC. Primjena informacijskog sistema SOTAC stvara kvalitetniji stepen kontrole nad isplatama budžetskih sredstava. Potpunim korištenjem ovoga sistema stvara se veliki napredak na području socijalne i dječje zaštite u smislu uspostavljanja puno kvalitetnije i brže komunikacije između različitih razina vlasti kao i otklanjanje nejasnoća i problema s kojima se susreću operateri koji rade na unosu podataka u bazu SOTAC sistema kako bi se što prije stvorile pretpostavke za funkcioniranje Jedinstvenog registra gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi.⁹⁴

Osim toga, primjena SOTAC baze omogućuje otkrivanja eventualnih zloupotreba sistema, znatnog skraćivanja trajanja upravnih postupaka, poboljšanja dostupnosti i ažuriranosti raznovrsnih podataka koji svim institucijama služe za kreiranje politika i zakona, raznih analiza i izvještaja, itd.

U sistem SOTAC unose se prava koja obuhvaćaju materijalne naknade osoba s neratnim invaliditetom i koja se u punom iznosu financiraju iz proračuna Federacije BiH, civilnih žrtava rata, kao i realizacija prava iz oblasti socijalne zaštite koja su regulisana kantonalnim zakonskim rješenjima. U Izvještaju o funkcionisanju informacijskog sistema SOTAC u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2019. godinu⁹⁵, u najkraćem, zaključeno je:

- u 2019. godini došlo do povećanja broja kantonalnih prava iz sistema socijalne zaštite i zaštite obitelji i djece, koja se administriraju i isplaćuju kroz informacijski sistem SOTAC. Ukupan broj kantonalnih prava administriranih kroz SOTAC u 2019. je povećan, i to sa 68 u 2018. na 98 u 2019. godini
- evidentiran je unos isplata općinskih novčanih davanja, najčešće jednokratnog karaktera, za određene socijalne kategorije (što nije bilo u 2018. godini). Vrijednost ukupna broja isplata, kojih je bilo 2.983 evidentiranih kroz SOTAC u 2019., iznose 1.029.162 KM.
- U toku 2019. godine kroz informacijski sistem SOTAC je realizirano ukupno 206.119 isplata svih kantona i Federacije, što je za 29.481 isplata više u odnosu na 2018. godinu.
- sredstva isplaćena po osnovu prava iz sistema socijalne zaštite i zaštite obitelji i djece u 2019. godini iznosila su 259.907.856 KM, što je više za 24.089.585 KM u odnosu na vrijednost isplata u 2018.
- U strukturi isplaćenih sredstava, budžet Federacije učestvuje sa 63% u 2019. godini.

Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH (2014-2020)

Deinstitucionalizacija je politika pružanja zaštite i tretmana korisnicima medicinski i socijalno ovisnim osobama u zajednici umjesto u institucijama. Uključuje izbjegavanje smještanja ovisnih osoba u

⁹³ Federalni zavod za programiranje razvoja: Izvještaj o razvoju za 2019. godinu, radni materijal, Sarajevo, 2020.

⁹⁴ Zakon o jedinstvenom registru korisnika gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi („Službene novine FBiH“ br. 25/17), stupio je na snagu u aprilu 2017. godine. Jedinstveni registar omogućit će centralizaciju svih informacija vezanih za isplate gotovinskih naknada pojedincima (fizičkim osobama) na koje se ne uplaćuju doprinosi, a koje se isplaćuju na teret proračuna Federacije BiH, kantona/županija, gradova, općina, vanproračunskih fondova, javnih institucija i drugih institucija definiranih ovim zakonom.

⁹⁵ Izvještaj je na 237. redovnoj sjednici od 24. septembra 2020. godine Vlada Federacije BiH razmatrala i primila se na znanje. Izvještaj dostupan na : <http://fmrsp.gov.ba/?wpdmpo=izvjestaj-o-funkcionisanju-informacijskog-sistema-sotac-za-2020-godinu>

institucije, povratak u zajednicu osoba koje mogu funkcionirati i koristiti programe koji se odvijaju u zajednici, te razvijanje takvog socijalnog okruženja koje će doprinosti što bržem povratku u zajednicu. Strategija deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite predstavlja opredjeljenje Vlade Federacije BiH da uz podršku kantonalnih Vlada nastavi sa svojim javnim angažmanom na povećanju kvaliteta života djece, osoba s invaliditetom i starih osoba, te da kroz provođenje procesa deinstitutionalizacije i transformacije osigura uvjete za pružanje podrške u zajednici korisnicima kojima je ista neophodna i implementira međunarodno utemeljeno pravo prema kojem svaka osoba ima pravo na život u zajednici na istom temelju kao i druge osobe. Ovaj dokument ujedno predstavlja i odgovor na potrebu za sistemskim promjenama koje je neophodno provesti u oblasti tradicionalnog načina institucionalne brige o korisniku.⁹⁶

Strategija predstavlja temelj za planiranje mreže ustanova i djelatnosti socijalne zaštite, kao i za definiranje prioriteta finansijskih ulaganja u razvoj mreže socijalnih usluga u zajednici.

Dugoročni ciljevi Strategije su: smanjiti ulazak u institucije i povećati izlazak iz institucija u nove oblike brige, posebno stimulirajući obiteljsku reintegraciju (uz garanciju jedne ili više usluga podrške obitelji u lokalnoj zajednici).

Željeno stanje koje se implementacijom ove Strategije želi postići je razvijanje sistema zaštite kojim će se osigurati poboljšanje kvalitete života, nediskriminacija, zaštita ljudskih prava i sloboda za sve korisnike socijalne zaštite kroz tranziciju s institucionalne na socijalnu zaštitu u zajednici.

U vezi s provođenjem Strategije deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH (2014-2020.) i Akcionog plana za njenu provedbu, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, u toku 2020. radi na sveukupnim analizama i pripremi izvještaja o provođenju nakon proteka perioda za koji je Strategija rađena.

Postojeći sistem socijalne zaštite u FBiH sadrži osnovne elemente, poput socijalne pomoći i pomoći porodici u novčanim isplatama, socijalnim uslugama i institucionalnoj brizi. Ovim sistemom obuhvaćena je većina kategorija koje nisu pokrivene drugim sistemima socijalne sigurnosti (npr. socijalnim osiguranjem): starije osobe, osobe s invaliditetom i porodice s djecom.

Sistem je neefikasan i nepravičan, omogućava da veliki dio novčanih naknada odlazi onima kojima ne treba, a ne siromašnijim kojima je najpotrebniji ili uopće ne dopire do svih kojima je pomoć potrebna.

Sistem socijalne zaštite je statusno zasnovan, potpuno je pasivan u pogledu radne aktivacije korisnika, što ima za posljedicu da su korisnici u stanju radne i socijalne isključenosti.

Sistem nije fokusiran na stvarne potrebe korisnika.

Teritorijalna diskriminacija je jedna od ključnih posljedica neuređenog sistema socijalne zaštite. To se prije svega odnosi na novčane pomoći koje se isplaćuju preko centara za socijalni rad, a iznos tih naknada ovisi od ekonomske moći kantona, a razlikuju se i od općine do općine (od 45 do 120 KM mjesečno), a i to je nedovoljno za osnovne potrebe. Na taj način ne smanjuje se siromaštvo, a istovremeno povećava nejednakost u društvu.

Pokušaji da se obezbjedi nastavak procesa transformacije ka održivosti i efikasnosti reformom postojećeg zakonodavstva na federalnom nivou, kroz usvajanje niza reformskih zakona, do sada nisu bili uspješni.

Uvođenjem Jedinog registra gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi i informacionog sistema SOTAC, učinjen je veliki pomak ka dosljednoj evidenciji izvršenih naknada korisnicima socijalne zaštite kao i kontrola trošenja budžetskih sredstava.

Strategija deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH je temelj za dalje aktivnosti u pravcu zadatih ciljeva strategijom.

⁹⁶ Strategija dostupna na: <https://fmrsp.gov.ba/?wpdmpo=strategija-deinstitutionalizacije-i-transformacije-ustanova-socijalne-zastite-u-fbih-2014-2020>

9. Rodna ravnopravnost

Ravnopravnost spolova podrazumijeva jednake preduvjete za muškarce i žene u ostvarenju ljudskih prava i jednake mogućnosti u doprinosu kulturnom, političkom, ekonomskom, društvenom i nacionalnom napretku te ravnopravno uživanje svih koristi i dobrobiti od napretka jedne zajednice. Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Evrope od 2018-2023. godine navodi „Ravnopravnost spolova podrazumijeva jednaka prava žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, kao i jednaku vidljivost, osnaživanje, odgovornost i sudjelovanje u svim područjima javnog i privatnog života. Također podrazumijeva ravnopravan pristup resursima i njihovu ravnopravnu raspodjelu između žena i muškaraca.“⁹⁷

Izveštaj o svjetskom razvoju iz 2012. posvećen ravnopravnosti spolova⁹⁸ ističe kako ekonomija i društvo izuzetno napreduju kada žene imaju jednake mogućnosti za aktivno sudjelovanje u društvu i politici kao i muškarci. Uravnoteženija zastupljenost žena u donošenju odluka doprinosi pozitivnim procesima promjena društva. Ključna područja na kojima treba temeljiti daljnje akcije u smjeru postizanja pune ravnopravnosti su: promjena radnih odnosa, osnaživanje žena i otklanjanje negativnih tradicionalnih rodni stereotipa.

Međunarodni okvir

Na globalnoj razini doneseno je nekoliko ključnih deklaracija, dokumenata i konvencija o pitanjima rodne ravnopravnosti, među kojima su najvažniji Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (UN CEDAW, 1979)⁹⁹ i Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995.).¹⁰⁰

Od Evropskih dokumenata, važno je istaći Evropsku povelju o ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou, Preporuku CN/Rec (2007)17 Komiteta ministara Vijeća Evrope i Strategiju za ravnopravnost spolova Vijeća Evrope 2018 -2023.

Naime, Vijeće evropskih gradova i regija (CEMR), najveća organizacija lokalnih i regionalnih vlasti u Evropi, s članstvom od preko 50 nacionalnih udruga gradova, općina i regija u 37 zemalja, pokrenulo je 2006. Evropsku povelju o ravnopravnosti žena i muškaraca na lokalnoj razini.¹⁰¹ Potpisivanjem ove Povelje, lokalne i regionalne uprave evropskih zemalja javno se obvezuju da će slijediti principe rodne ravnopravnosti i u svojim sredinama provoditi odredbe propisane Poveljom i sačiniti Akcioni plan kojim se određuju prioriteti, aktivnosti i sredstva za provedbu.¹⁰²

U Preporuci CM/Rec (2007)17 Komiteta ministara Vijeća Evrope¹⁰³ „Standardi i mehanizmi za ravnopravnost spolova“ naglašava se da je ravnopravnost spolova briga i odgovornost društva u

97

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Biblioteka%20ONA/Strategija%20za%20ravnopravnost%20spolova%20VE%202018-2023.pdf>, str.5.

⁹⁸ World Development Report 2012 - Gender Equality and Development, The World Bank. Dostupno na:

<https://siteresources.worldbank.org/INTWDR2012/Resources/7778105-1299699968583/7786210-1315936222006/Complete-Report.pdf>

⁹⁹ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>.

¹⁰⁰ Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, dostupno na <http://arsbih.gov.ba/project/pekinska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>.

¹⁰¹ Povelja dostupna na: <http://www.charter-equality.eu/wp-content/uploads/2013/03/European-Charter-in-Bosnian-BA2.pdf>

¹⁰² Prema podacima Opservatorija za praćenje provedbe Povelje, četiri općine iz BiH su je potpisale: Sarajevo 2011., Mostar 2012. te Gradiška i Srbac 2014., od kojih niti jedna nije donijela Akcijski plan. Izvor: ODRAZ - Održivi razvoj zajednice: Žene u lokalnom razvoju BiH, Rezultati istraživanja o statusu i ulozi žena u BiH, njihovom utjecaju na razvoj lokalnih zajednica i stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja, Zagreb, prosinac 2015. Str.7.

¹⁰³ Detaljnije na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec%202007%2017%20Odbora%20ministra%20dr%20C5%BEavama%20C4%8Dlanicama%20VE%20o%20>

cjelini. U poglavlju ove preporuke, koje se odnosi na strategije, mehanizme i sredstva za ostvarivanje ravnopravnosti spolova, obaveza država-članica, između ostalog, je i usvajanje i provođenje efikasnog periodičnog državnog akcionog plana za ravnopravnost spolova.

U Strategiji za ravnopravnost spolova Vijeća Evrope 2014.-2020.¹⁰⁴ naglašena je važnost borbe protiv diskriminacije žena na sistematičan i sveobuhvatan način kako bi se postigla potpuna i stvarna ravnopravnost spolova.

Bosna i Hercegovina

Obaveze Bosne i Hercegovine na rodnoj ravnopravnosti proizlaze iz domaćih dokumenata, kao i međunarodnih obaveza, koje je BiH preuzela ratifikacijom konvencija iz oblasti ravnopravnosti spolova. Rodna ravnopravnost jedan je i od dugoročnih ciljeva održivog razvoja (SDG 5.) utvrđenih Agendom 2030 kojim se teži postići rodna ravnopravnost i osnaživanje svih žena i djevojaka. Nadalje, Bosna i Hercegovina je 2013. godine postala 26. članica Vijeća Evrope i potpisala je Istanbulsku konvenciju - Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Ratificirana je iste godine te su preuzete obveze poduzimanja zakonskih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacijskog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. Bosna i Hercegovina na putu za članstvo u Evropskoj uniji, najvažnije direktive Evropske unije, koje pokrivaju oblast ravnopravnosti spolova, mora ugraditi u svoje zakonodavstvo.¹⁰⁵

U maju 2019. godine, Evropska komisija usvojila je Mišljenje o zahtjevu BiH o novom setu mjera socio-ekonomskih reformi, te osiguranje njihove provedbe od strane vlasti na svim nivoima u BiH. U Analitičkom izvještaju skrenuta je pažnja na nejednakost žena i muškaraca u zapošljavanju i socijalnim politikama, te nedovoljnu zastupljenost žena u političkom životu.

Zakonodavstvo i strateški okvir u BiH

Posljednjih godina u Bosni i Hercegovini su uloženi veliki naponi na razvijanju domaćeg pravnog, institucionalnog i političkog okvira za primjenu principa ravnopravnosti spolova. Ključni zakonski okvir su Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH i Izborni zakon BiH. A strateški okvir je obavezujuća izrada i usvajanje Gender akcionog plana za BiH (GAP), kao i izvještaji o realizaciji GAP-a, zatim i programi za postizanje ravnopravnosti spolova.

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Službeni glasnik BiH br. 16/03) usvojen je 2003. godine i predstavlja najvažniji instrument za razvijanje svijesti o pitanjima ravnopravnosti spolova i uvođenje principa ravnopravnosti spolova u javne politike i propise. Zakon u svim aspektima prati odredbe Konvencije UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije. Kasnije su rađene Izmjene i dopune Zakona, a pročišćeni tekst objavljen je u Službenom glasniku BiH br. 32/10.

Prema izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH iz 2013., jednaka zastupljenost postoji ako je jedan od spolova zastupljen s 40% od ukupnog broja kandidata i kandidatkinja na listi. U Izvještaju o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini 2012. – 2014., navedeno je da ova afirmativna zakonska mjera nije povećala sudjelovanje žena u procesima odlučivanja u političkim, društvenim i

[20standardima%20i%20mehanizmima%20ravnopravnosti%20spolova%20i%20Memorandum%20s%20obja%C5%A1njenijima.pdf](#)

¹⁰⁴ Strategija dostupna na <https://ravnopravnost.gov.hr/arhiva/biblioteka-ureda/strategija-za-ravnopravnost-spolova-vijeća-evrope-2014-2017/1634>

¹⁰⁵ Detaljnije o EU i ravnopravnosti spolova, vidjeti: Todorov, D. i dr.: Evropska unija i rodna ravnopravnost, Pokrajinski zavod za ravnopravnost spolova, Novi Sad, 2019., str.19. dostupno na: http://hcabl.org/wp-content/uploads/2019/04/Evropska_unija_i_rodna_ravnopravnost_kni-1.pdf

ekonomskim sferama života. Stoga je potrebno veće učešće svih aktera u afirmaciji žena kao ravnopravnih nositeljica političkih funkcija na svim razinama vlasti u BiH.

Obveza izrade Gender akcionog plana BiH (GAP) definirana je Zakonom o ravnopravnosti spolova, kao strategija kojom se definiraju programski ciljevi za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim područjima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Izrada gender akcionih planova (GAP) obveza je koja proizlazi iz međunarodnih i domaćih dokumenata, CEDAW - Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Pekinška deklaracija i platforma za akciju, Preporuka CM/Rec (2007)17 Komiteta ministara Vijeća Evrope „Standardi i mehanizmi za ravnopravnost spolova“, itd.

Do sada je Vijeće ministara BiH usvojilo tri GAP-a, za period 2006-2011., 2013-2017. i za period 2018-2022. godine¹⁰⁶, koje prate i Izvještaji o realizaciji gender akcionih planova. GAP za BiH je okvirni strateški dokument kojim se daju smjernice za izradu operativnih planova institucija na svim nivoima organizacije vlasti u BiH. Ovim strateškim dokumentom obuhvaćene su sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritetne i transverzalne (engl. *cross-cutting*) oblasti, kao i one koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Na ovaj način jasnije su definirane obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, te obaveze i odgovornosti resornih ministarstava u svakoj prioritetnoj oblasti.

Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova u BiH, sve razine vlasti obvezne su donijeti programe za postizanje ravnopravnosti spolova na svom području, utvrđene članom 24. Zakona o ravnopravnosti spolova.¹⁰⁷

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova uspostavljeni su u sistemu zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima kao dio ukupnog nastojanja poboljšanja stanja ravnopravnosti spolova (muškaraca/dječaka i žena/djevojčica) u Bosni i Hercegovini.

U okviru zakonodavne vlasti, na državnom nivou djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda i Komisija za ravnopravnost spolova Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. Osnovane su i komisije za ravnopravnost spolova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru općinskih vijeća u skoro svim općinama u BiH.

U izvršnoj vlasti, u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, a na entitetskom nivou uspostavljeni su: Gender centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske. Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravnopravnost spolova. Pri kabinetima načelnika općina su, također, osnovane komisije za ravnopravnost spolova.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri su odlučujuća poluga u pokretanju i provođenju aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti spolova. Oni imaju istaknuto mjesto s obzirom na aktivnosti, projekte i mjere koje su poduzimali i poduzimaju na jačanju i održivosti institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, kao i iniciranju uspostavljanja takvih mehanizama na lokalnom nivou.

¹⁰⁶ Gender Akcioni plan za period 2018-2022 objavljen u Službenom listu BiH br-98/18. Dostupno na: <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/VMFsM85DiG=>

¹⁰⁷ https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_B.pdf, str. 5.

Međutim, i pored navedenih pozitivnih pomaka, i dalje je ključni problem što se zakonima i institucionalnim mehanizmima garantuje potpuna ravnopravnost spolova, no u praksi je situacija drugačija. Osim toga, i dalje je prisutan nedostatak sektorskih gender statistika, bez kojih nije ni moguće raditi gender analize i gender planiranje, izradu izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova, definiranje gender razvojnih indikatora i njihovo praćenje i sl. Evidentan je i nedostatak primjene gender koncepta u budžetskom sistemu. Veoma mali broj državnih organa razumije koncept gender odgovornog budžetiranja, te se u tom smislu ne poduzimaju neki značajniji koraci.

Nejednakost spolova u praksi u najvećoj mjeri je posljedica jačanja konzervativne, patrijarhalne svijesti u BiH. To je pak posljedica raširenih nacionalističkih ideologija i svijesti kojima je svojstveno neprihvatanje rodne ravnopravnosti. Isti razlozi u osnovi su diskriminacije LGBT populacije čije se i samo pojavljivanje u javnom prostoru dočekuje radikalnom homofobijom. To je mnogo više od isključivanja, jer teži eliminaciji njihovog samog postojanja. Jednakost spolova u praksi traži promjenu društvene svijesti, demokratizaciju i osvješćivanje građana što nužno prati usvajanje EU standarda.¹⁰⁸

Globalno pozicioniranje Bosne i Hercegovine prema Indeksu rodnog razvoja

U koncepciji humanog razvoja je utemeljenost jednakosti svih ljudi, bez obzira na pol, rasu, etničku pripadnost ili religijsku. Jednako uživanje ljudskih prava žena i muškaraca je univerzalno prihvaćen princip. Kretanje prema gender jednakosti nije tehnokratski cilj, to je politički proces. On zahtjeva novu filozofiju koja prihvata sve ljude, bez obzira na gender, kao esencijalne bitne aktere promjena i razvoja.

Koncept humanog razvoja se od samog početka bavio nejednakostima u mogućnostima žena i muškaraca. U svijetu danas postoji potreba za mnogo širim istraživanjem gender nejednakosti u ekonomskom i socijalnom uređenju, kao i pažljivim empirijskim istraživanjem. Izvještaji o humanom razvoju uvode 1995. godine gender indeks razvoja (Gender Development Index – GDI), koji je razvijen u okviru koncepta humanog razvoja.¹⁰⁹ GDI mjeri prosječna dostignuća koja se reflektuju u nejednakosti između žena i muškaraca u temeljnim dimenzijama humanog razvoja: zdravlju, obrazovanju i standardu života.

Danas se, nakon nekoliko unaprijeđenja u metodologiji proračuna GDI, u izvještajima o humanom razvoju, koristi:

- Gender Indeks razvoja - Gender Development Index (GDI), koji mjeri nejednakosti žena i muškaraca u: očekivanom trajanju života po rođenju, prosječnim godinama školovanja, očekivanim godinama školovanja i procjenjenom Bruto nacionalnom dohotku per capita (GNI/pc).
- Indeks gender nejednakosti - Gender Inequality Index (GII) osmišljen je kako bi uhvatio ženski nedostatak u tri dimenzije - osnaživanju, ekonomskim aktivnostima i reproduktivnom zdravlju. GII pokazuje gubitak u humanom razvoju uslijed nejednakosti između žena i muškaraca u navedenim dimenzijama.

Svi navedeni indikatori za praćenje GDI i GII povezani su sa Agendom 2030 i Ciljevima održivog razvoja i prate postavljene ciljeve i podciljeve razvoja. Za bazu podataka za BiH koriste se podaci Izvještaja o humanom razvoju, dostupni na : <http://www.hdr.undp.org/en/data>

Prema GDI, BiH spada prema klasifikaciji zemalja u grupu 4, to znači da je zemlja sa srednje niskom jednakošću u postignućima između žena i muškaraca u temeljnim dimenzijama humanog razvoja. Što

¹⁰⁸ FSU u BiH: Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH, Sarajevo, april 2019.

¹⁰⁹ Vidi detaljnije <http://www.hdr.undp.org/>

je GDI niža vrijednost, znači da nejednakosti rastu. Idealna situacija, ravnopravnosti muškaraca i žena znači da je GDI jednak 1,000.

- Ostvareni Indeks humanog razvoja za muškarce je veći za 0,061 poena u odnosu na onaj koji su ostvarile žene ili 8%.
- Žene u BiH žive duže u prosjeku za 5 godina od muškaraca.
- Očekivane godine školovanja za žene su duže za 0,4 godine (2,9%).
- Prosječne godine školovanja muškaraca su duže za 2,2 godine ili za 25%.
- Muškarci generišu dvostruko veći GNI u odnosu na onaj koji generišu žene (17.123/8.432 u 2011. PPP \$).

Dakle, najveće razlike između žena i muškaraca su u ekonomskoj dimenziji.

Bosna i Hercegovina u odnosu na prve susjede, ostvaruje po svim dimenzijama lošije pokazatelje (osim prema očekivanim godinama po rođenju sa Srbijom). Slovenija, Hrvatska i Srbija pripadaju prema klasifikaciji u grupu 1., što znači da se smatraju zemljama sa visokom jednakošću u postignućima između žena i muškaraca mjereno dimenzijama humanog razvoja.

Prema GII, Bosna i Hercegovina ostvaruje značajne gubitke u humanom razvoju uslijed nejednakosti između žena i muškaraca. Naravno, niži indeks ukazuje na manje gubitke. Rangirana je na 38. poziciju što je povoljnije u odnosu na rang prema Indeksu humanog razvoja (HDI) koji je pozicionira na 75 mjesto u svijetu.

Tabela 40: Gender indeks razvoja, 2018.

HDI rang	Gender indeks razvoja i komponente	Gender indeks razvoja		Indeks humanog razvoja		Očekivano trajanje života (SDG3)		Očekivane godine školovanja (SDG4.3.)		Prosječne godine školovanja (SDG4.6)		Procjenjeni bruto nacionalni dohodak per capita (SDG8.5)		
		Zemlje	vrijednost	grupa	vrijednost		(godine)		(godine)		(godine)		(2011 PPP \$)	
					žene	Muški	žene	Muški	žene	Muški	žene	Muški	žene	Muški
Veoma visok humani razvoj														
24	Slovenija	1.003	1	0,902	0,899	83,9	78,4	18,2	16,7	12,2	12,3	28.832	35.487	
46	Hrvatska	0,989	1	0,832	0,842	81,5	75,1	15,7	14,3	10,9	12,0	19.441	26.960	
Visok humani razvoj														
63	Srbija	0,976	1	0,789	0,808	78,5	73,3	15,3	14,3	10,7	11,6	12.549	17.995	
75	Bosna i Hercegovina	0,924	4	0,735	0,796	79,7	74,8	13,9	13,5	8,6	10,9	8.432	17.123	
Grupe humanog razvoja														
Veoma visok humani razvoj		0,979	—	0,880	0,898	82,4	76,7	16,7	16,1	12,0	12,1	30.171	50.297	
Visoki humani razvoj		0,960	—	0,732	0,763	77,8	72,7	14,0	13,6	8,0	8,6	10.460	18.271	
Srednji humani razvoj		0,845	—	0,571	0,676	70,9	67,8	11,9	11,5	5,0	7,8	2.787	9.528	
Niski humani razvoj		0,858	—	0,465	0,542	63,0	59,7	8,5	9,9	3,8	5,8	1.928	3.232	

Izvor: <http://www.hdr.undp.org/en/content/table-4-gender-development-index>

Table 41: Gender indeks nejednakosti, 2018.

HDI rang	Gender indeks nejednakosti i komponente	Gender indeks nejednakosti		Maternal mortality ratio (SDG3.)	Adolescent birth rate (SDG3.7.)	Učešće žena u parlamentu (SDG5.5)	Stanovništvo sa najmanje srednjim obrazovanjem (SDG4.6)		Stope učešća radne snage	
		Vrijednost	Rang				(% ,mjesto koje drže žene)	(% , godine 25 i više)		(% , godine 15 i više)
				2018	2018	2015		2015-2020	2018	žene
Veoma visok humani razvoj										
24	Slovenija	0.069	12	9	3.8	20.0	97.0	98.3	53.4	62.7
46	Hrvatska	0.122	31	8	8.7	18.5	94.5	96.9	45.7	58.2
Visok humani razvoj										
63	Srbija	0.161	37	17	14.7	34.4	85.7	93.6	46.8	62.1
75	Bosna i Hercegovina	0.162	38	11	9.6	19.3	73.1	90.0	35.6	58.6
Grupe humanog razvoja										
Veoma visok humani razvoj		0.175	—	15	16.7	27.2	87.0	88.7	52.1	69.0
Visoki humani razvoj		0.331	—	56	33.6	24.4	68.9	74.5	53.9	75.6
Srednji humani razvoj		0.501	—	198	34.3	20.8	39.5	58.7	32.3	78.9
Niski humani razvoj		0.590	—	557	101.1	21.3	17.8	30.3	58.2	73.1

Izvor: <http://www.hdr.undp.org/en/content/table-5-gender-inequality-index>

U odnosu na susjede, BiH ima lošije pokazatelje o učešću žena u parlamentu, niži procenat stanovnika sa sekundarnim obrazovanjem, i značajno nižom stopom učešća žena u radnoj snazi.

Osnovni pokazatelji o spolnoj nejednakosti u Federaciji BiH

Osnovni podaci Popis 2013.

Prema Popisu stanovnika u Federaciji BiH bilo je 2.219.220 stanovnika, od kojih su 51% žene, a 49% muškarci. Prema starosnim grupama, žene su dominantnije u grupi iznad 65 godina starosti (58,4%).

Tabela 42: Stanovništvo FBiH po starosnim grupama i polu, Popis 2013.

Starosne grupe, po godinama	Muškarci	Žene	Ukupno	struktura, u %				
				Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Ukupno
Ukupno	1.088.013	1.131.207	2.219.220	49,0	51,0	100,0	100,0	100,0
0-14	183.143	173.805	356.948	51,3	48,7	16,8	15,4	16,1
15-64	785.877	790.449	1.576.326	49,9	50,1	72,2	69,9	71,0
65+	118.993	166.953	285.946	41,6	58,4	10,9	14,8	12,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Radno sposobno stanovništvo, dakle dob između 15 i 65 godina starosti, muškarci čine 72,2% u ukupnoj muškoj populaciji, a žene 69,9% u ukupnoj ženskoj populaciji.

Poražavajući su podaci o elementarnoj pismenosti stanovništva. U Federaciji je bilo 2,63% nepismenog stanovništva (starosti iznad 10 godina), a stopa nepismenosti žena je daleko veća 4,46%.

Tabela 43: Nepismeno stanovništvo (10+) u FBiH po spolu, Popis 2013.

Spol	Ukupno	Nepismeni		Bez odgovora
		Broj	%	
Ukupno	1.988.325	52.227	2,63	20.784
Muški	969.343	6.823	0,70	7.389
Ženski	1.018.982	45.404	4,46	13.395

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Ni obrazovna struktura ne pokazuje ohrabrujuće podatke. U Federaciji je bilo 250.680 stanovnika iznad 15 godina starosti bez ikakvog obrazovanja i sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, što je 13,5% ukupne populacije iste starosne dobi, pri čemu žene učestvuju sa 76%.

Tabela 44: Obrazovna struktura stanovništva (15+) u FBiH po spolu, Popis 2013.

Spol	Ukupno	Bez ikakvog obrazovanja	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola i prvi stepen fakulteta	Visoka škola/fakultet /akademija/u niverzitet
Ukupno	1.862.272	82.724	167.956	401.188	952.320	13.254	56.720	188.110
Muški	904.850	13.635	46.470	166.078	547.281	11.005	30.520	89.861
Ženski	957.422	69.089	121.486	235.110	405.039	2.249	26.200	98.249

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Nadalje, od ukupne ženske populacije starosti iznad 15 godina, 20% žena su bez ikakvog obrazovanja i sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, što je istovremeno preko 10% ukupne populacije iste starosne grupe.

Treba istaći da su u stanovništvu iznad 15 godina starosti, 10,3% visokoobrazovani (visoka škola, fakultet), a da žene čine veći dio u toj strukturi (52,2%).

Politika i javni život

U BiH, kao i FBiH, realizirane su različite zakonske i političke mjere s ciljem povećanja učešća i utjecaja žena u javnom i političkom životu. Međutim još uvijek nije došlo do suštinske promjene statusa i utjecaja žene u političkom životu. Žene su i dalje na marginama političke moći, lišene utjecaja na formuliranje i provođenje politika.

Na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini postoji rodni debalans koji je najizraženiji na najvišim nivoima vlasti. BiH nikad nije imala niti jednu ženu članicu tročlanog Predsjedništva koje ima funkciju šefa države. Na poziciji predsjednika Federacije BiH, od uspostavljanja ove funkcije 1994. godine, bila je samo jedna žena u periodu od 2007. do 2011. godine. Nijedna vlada FBiH u svom punom sazivu nije imala više od dvije ministricе od ukupno 17 ministarstava. Idući na niže nivoe vlasti, muškarci su dominirali i kao predsjednici vlada u svih deset kantona u FBiH, i u sastavima vlada kantona, kao na mjestima načelnika općina.

Zakonom o izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH kvota za manje zastupljen spol za liste kandidata i kandidatkinja povećana je na 40%, što je doprinijelo zastupljenosti žena na kandidatskim listama, ali nije poručilo željene rezultate u izbornim rezultatima kandidatkinja koje su u predstavničkim tijelima još uvijek izuzetno podzastupljene.

Prema podacima Općih izbora u 2018. godini, u ukupno ovjerenim kandidatima, 42,6% su žene u Parlamentu Federacije, a 41,6% žene za skupštine kantona. Međutim, u ukupno izabranim kandidatima, 26,5% su žene u Parlamentu FBiH, a 32,2% u skupštinama kantona.

Izuzetak učešća žena je pravosuđe, gdje dominiraju žene u strukturi sudske vlasti, gdje se učešće žena kreće od 71,1% u 2015. do 73,1% u 2018. godini.

Tabela 45: Sudska vlast u FBiH prema vrsti institucije i spolu

	2015		2016		2017		2018	
	Sudkinice	Sudije	Sudkinice	Sudije	Sudkinice	Sudije	Sudkinice	Sudije
Vrhovni sud FBiH	27	9	33	11	32	12	33	12
Viši privredni sud	3	4	3	4	3	4	3	4
Kantonalni sudovi	93	37	97	37	101	38	100	34

Izvor: Agencija za statistiku BiH,

Međutim, žene su, sa izuzetkom pravosuđa, i dalje manje zastupljeni spol u javnom životu i donošenju odluka, i primjetan je trend tradicionalnog poimanja rodni uloga u javnom i privatnom životu. Još uvijek postoji tradicionalan pristup položaju žene i društveno uspostavljeni obrasci ponašanja i odnosa koji, uz nedovoljno zakonskih propisa, utiču na podzastupljenost i nedovoljno učešće žena u javnom životu kao i na mjestima donošenja odluka. Neophodno je da svi akteri, uključujući političke stranke i medije, učestvuju u afirmaciji žena kao ravnopravnih nositeljica političkih funkcija na svim nivoima vlasti u BiH.

Tržište rada, zaposlenost, nezaposlenost

U BiH, a time i u FBiH, postoji veoma jaka veza između društvene uloge žene, njenog obrazovanja, zanimanja i položaja na tržištu rada. Također je veoma bitno naglasiti da dosadašnja istraživanja o prihodima i beneficijama sa aspekta roda u BiH nisu dovoljna i da su opće znanje i svijest o utjecaju neplaćenog rada na društvo, ekonomiju, razvoj i smanjenje siromaštva na veoma niskom nivou.

Vjerovatno najznačajnija karakteristika historijske emancipacije žena je bio njihov masovni ulazak na tržište rada. U BiH i u FBiH, danas se ponovo javljaju problemi manjeg učešća žena na tržištu rada, dužeg čekanja na prvi posao, dugotrajnih prekida u radnom stažu zbog porodijskog odsustva ili njege starijih ili bolesnih članova porodice, ili nemogućnosti da se pronađe posao u zrelijoj dobi zbog

promjene tržišta i prestanka potrebe za određenom vrstom rada. To su sve problemi koji i dalje više pogađaju žene. Još uvijek su prisutni stereotipi o ženskim i muškim poslovima, te nedostatak mehanizama za usklađivanje porodičnog i profesionalnog života, što je prepreka za veće učešće žena u radu i zapošljavanju. U Federaciji BiH naknade za vrijeme trajanja porodiljskog/roditeljskog odsustva su neujednačene i zavise od prebivališta porodilje, odnosno od mjesta gdje se uplaćuju.

Žene preovladavaju među najniže plaćenim radnicima na tržištu rada, a naročito je velika koncentracija žena u sektorima kao što su: zdravstvena njega, obrazovanje, poljoprivreda, kao i u neformalnom sektoru. Veliki broj žena angažiran je prema ugovoru o radu na određeno vrijeme, nepuno radno vrijeme ili su isključene s formalnog tržišta rada, tako da rade u „sivoj ekonomiji“. Posebno ugroženu kategoriju predstavljaju interno raseljene žene, žene na selu, Romkinje, žene i djevojčice sa invaliditetom.

Posljednjih godina vidljivi su i rezultati strateškog pristupa povećanju zapošljavanja, posebno žena i mladih, donošenjem i finansiranjem mjera aktivnog zapošljavanja sa nivoa Federacije BiH koje su provodile kantonalne službe zapošljavanja. Realizirani su brojni programi i mjere s ciljem ravnopravnog uključivanja žena na tržište rada i pristupa ekonomskim resursima, te zaštite od diskriminacije na osnovu spola u radu i radnim odnosima. Programi aktivne politike zapošljavanja, bili su usmjereni na obuku, stručno zapošljavanje i usavršavanje, dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, pripremu nezaposlenih za tržište rada i stvaranje jednakih mogućnosti za sve u pristupu tržištu rada. Podrška je pružena ciljnim grupama nezaposlenih osoba koje su strateškim dokumentima utvrđene kao teže zapošljive, a posebno mladim osobama i ženama. Ove mjere pokazale su se kao kratkotrajne i nedovoljno efikasne jer dovode do privremenih poboljšanja s obzirom na to da se zaposlene osobe vrlo brzo vraćaju na evidenciju nezaposlenih.

Podatke o radnoj aktivnosti žene ilustriraćemo prema Anketi o radnoj snazi.

Stopa aktivnosti žena u 2019. godini iznosila je 29,3%, i ispod je stope opće aktivnosti (39,1%), a značajno niža od stope aktivnosti muškaraca (49,7%). U odnosu na 2013. godinu došlo je do izvjesnog smanjivanja stopa aktivnosti. Stopa zaposlenosti žena se povećala, i to sa 21,3% u 2013. godini na 23,0% u 2019. godini. Uporedo je došlo i do smanjenja stope nezaposlenosti žena, sa 28,4% u 2013. na 21,7% u 2019. godini.

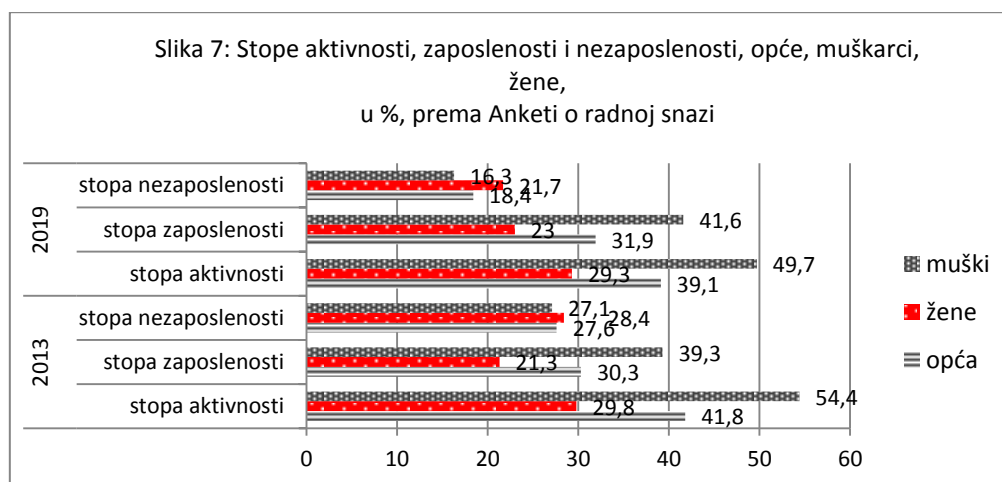

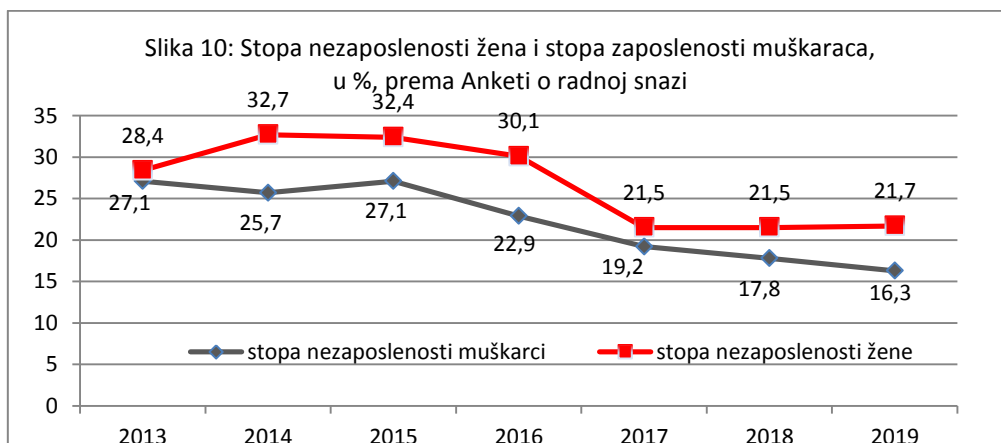
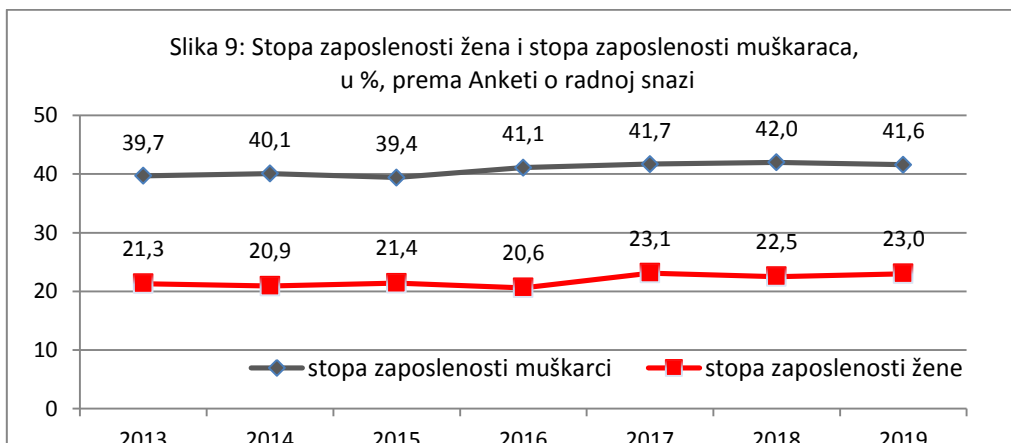
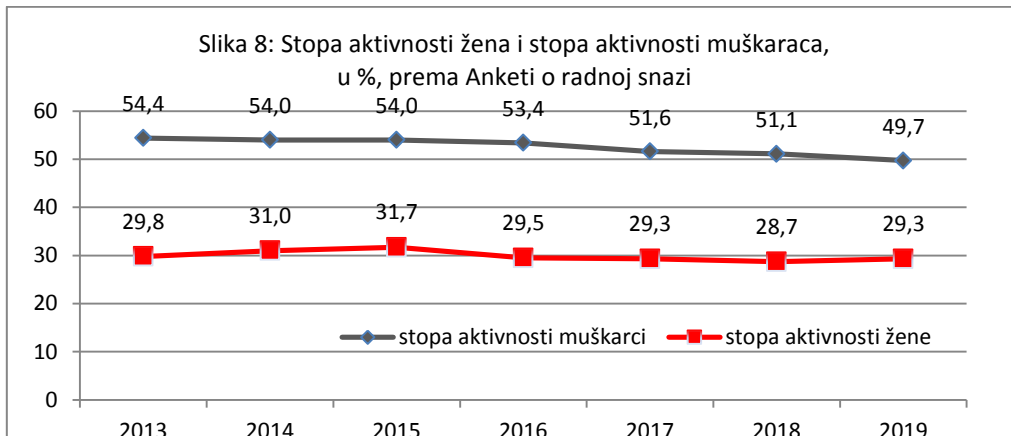
Tabela 46: Uporedni pregled stopa aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti, u %

Stope	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Indeks 2019/2013
aktivnosti muškarci	54,4	54,0	54,0	53,4	51,6	51,1	49,7	0,91
aktivnosti žene	29,8	31,0	31,7	29,5	29,3	28,7	29,3	0,98

zaposlenosti muškarci	39,7	40,1	39,4	41,1	41,7	42,0	41,6	1,05
zaposlenosti žene	21,3	20,9	21,4	20,6	23,1	22,5	23,0	1,08
nezaposlenosti muškarci	27,1	25,7	27,1	22,9	19,2	17,8	16,3	0,60
nezaposlenosti žene	28,4	32,7	32,4	30,1	21,5	21,5	21,7	0,76

Izvor: Ankete o radnoj snazi za 2013-2019.

I pored izvjesnih pomaka aktivnosti žena na tržištu rada u pravcu povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti, još je izuzetno prisutna razlika između muškaraca i žena. Zorno se predstavlja na narednim slikama.

Treba istaći da je stopa dugoročne nezaposlenosti žena u 2019. godini iznosila 79,5 %, a za muškarce nešto niža, 77,2%.

U FBiH postoji rodni jaz u korištenju plaćenog i neplaćenog rada, pri čemu je udio žena u neplaćenom radu daleko veći. Prema Anketi o radnoj snazi u BiH za 2019. godinu, učešće žena (15 do 45 godina i više) u neplaćenom radu u domaćinstvu, uključujući i rad u poljoprivredi, procjenjuje se na 71,1%. Razlog tome je stereotipno poimanje rodni uloga, nejednaka podjela porodičnih odgovornosti, nedovoljno razvijene i rasprostranjene službe za brigu o djeci i starima, kao i postojanost rodno segregiranog tržišta rada. Žene se i teže odlučuju i pokreću samozapošljavanje, stopa samozaposlenosti u 2019. godini za žene je bila 3% a za muškarce 7,2%.

Vrijedno je istaći strukturu zaposlenih žena i muškaraca prema nivou obrazovanja.

Tabela 47: Učešće žena u ukupno zaposlenim prema nivou obrazovanja, u %

Nivo obrazovanja	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Osnovna škola i manje	19,7	15,8	16,2	14,7	17,6	10,6
Srednja škola i specijalizacija	54,3	56,4	56,0	57,6	59,2	63,4
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	26,0	27,8	27,9	27,6	23,3	26,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: ARS

Tabela 48: Učešće muškaraca u ukupno zaposlenim prema stepenu obrazovanja, u %

Nivo obrazovanja	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Osnovna škola i manje	15,4	12,8	12,7	11,3	11,7	10,4
Srednja škola i specijalizacija	68,4	70,7	71,7	72,9	73,0	75,0
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	16,2	16,5	15,6	15,9	15,3	14,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: ARS

Među zaposlenim ženama, 26% žena ima više ili visoko obrazovanje. U periodu od 2013. do 2018. godine, evidentno je da se smanjuje zaposlenost žena sa niskom stručnom spremom (sa 19,7% u 2013. na 10,6% u 2018 godini). Među zaposlenim muškarcima, 14,6% ima visoku ili više obrazovanje. Ovakve strukturne razlike upućuju i na to da visokobrazovane žene lakše dolaze do zaposlenja.

No i pored izvjesnog napretka u zapošljavanju žena, odnosno u smanjenju stope nezaposlenosti žene, stope nezaposlenosti žena u FBiH su još uvijek daleko iznad stope nezaposlenosti žena u EU. Prosječna stopa nezaposlenosti žena u EU (28) je u 2019. iznosila 6,5%. Najniža stopa je u Njemačkoj (2,7%) a najviša u Grčkoj 21,5%. U Hrvatskoj je došlo do značajnog smanjenja stope nezaposlenosti žena sa 16,8% u 2013. na 7,2% u 2019. godini.¹¹⁰

Rješavanju problema nezaposlenosti, i u BiH i u FBiH, neophodan je sistematski pristup, te ravnopravni tretman i učešće žena i muškaraca na tržištu rada i pristup ekonomskim resursima.

Obrazovanje

Zakonski okvir koji regulira oblast obrazovanja u Federaciji BiH izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola te promovira jednak pristup obrazovanju za sve.

GAP za period 2018-2022. ističe da su, iako je jednak broj dječaka i djevojčica, žena i muškaraca uključen u proces obrazovanja u BiH, ograničene mogućnosti napredovanja za djevojčice i žene i pristup pozicijama za koje su potrebne visoke kvalifikacije, prije svega zbog stereotipa koji se odnose na muška/ženska zanimanja i pitanja usklađivanja profesionalnog i porodičnog života. Posebnu pažnju zaslužuje pitanje obrazovanja pripadnika i pripadnica ranjivih grupa: nacionalnih manjina

¹¹⁰ Izvor podataka: Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en

(posebno Roma), osoba iz ruralnih sredina, osoba s invaliditetom, izbjeglih i raseljenih, zbog brojnih prepreka s kojima se susreću.¹¹¹

Stopa uključenosti djece u predškolsko obrazovanje u Federaciji BiH još uvijek je nezadovoljavajuća. Najveći broj djece u predškolskim ustanovama u Federaciji BiH su djeca čija su oba roditelja zaposlena (više od 80%), a zatim djece čiji samo jedan roditelj radi, najčešće otac, što također govori i o prevalentnoj ulozi ovih ustanova u čuvanju djece u periodu kada roditelji rade. Po pitanju jednakog pristupa osnovnom i srednjem obrazovanju prisutan je rodni balans.

Obuhvat djece osnovnim obrazovanjem u Federaciji BiH iznosi više od 97%. Među djecom koja nisu uključena u osnovno obrazovanje najviše je djece sa poteškoćama u razvoju i djece romske nacionalnosti.

Na nivou srednjeg obrazovanja obuhvat je ispod evropskog prosjeka, ali su razlike među dječacima i djevojčicama, također, zanemarljive. Za veoma veliki procenat stanovništva, a naročito žena, srednje obrazovanje je najviši stepen stečenog obrazovanja. Istovremeno najbrojniju populaciju na tržištu rada u Federaciji BiH čine osobe sa završenom srednjom školom, a također je najveće učešće osoba s tim stepenom obrazovanja među nezaposlenim što upućuje na veliku neusklađenost između obrazovanja i tržišta rada.

Što se tiče visokoškolskog obrazovanja, nešto više djevojaka nego mladića upisuje i završava fakultete, ali najviši stepen obrazovanja još uvijek stječe više muškaraca. Ovaj trend svjedoči o još uvijek prisutnom fenomenu „vertikalnog gubitka žena“ u oblasti visokog obrazovanja i naučnoistraživačkog rada.

Iako zvanična statistika objavljuje podatke o obrazovanju, statistički podaci po spolu, moraju se proširiti kvantitativno i kvalitativno, uvođenjem praćenja podataka o stopi pismenosti po spolu, stopi upisa u pojedine nivoe obrazovanja, o ukupnom broju djece pristigle za upis u osnovno, srednje i visoko obrazovanje u odnosu na broj upisane djece, o stipendijama, marginaliziranim grupama, stopi i razlozima napuštanja školovanja, obrazovanju odraslih, podršci naučno-istraživačkom radu i drugim podacima koji se mogu identificirati kao relevantni u procesu reforme obrazovanja (razvrstano po spolu). Mnogi od ovih podataka zavise od popisa stanovništva, što nije dovoljno obzirom na dinamike promjena.

Siromaštvo

Visoka stopa nezaposlenosti, veliko učešće u neplaćenim poslovima, visoko učešće na sivom tržištu bez socijalnog i zdravstvenog osiguranja kao i teža upošljivost, dovode do siromaštva žena.

Domaćinstvo na čijem se čelu nalazi žena izloženo je znatno većem riziku da dođe u kategoriju siromašnih. Prema podacima o asposlutnom siromaštvu, stopa siromaštva domaćinstava gdje je nosioc žena, povećala se sa 18% u 2011. godini na 20% u 2015. godini.

Osim toga, podatak da je prosječan životni vijek kod žena duži, doprinosi većem riziku zapadanja ispod granice siromaštva. Česta je situacija, posebno u ruralnim područjima, da starije žene žive same, bez penzije ili bilo kakvih drugih redovnih primanja. Žene penzioneri, pošto su najčešće bile zaposlene na lošije plaćenim radnim mjestima, primaju niže penzije.

Siromašne žene posebno su pogođene zbog osjećaja nemoći i zbog nemogućnosti da iskažu svoje mišljenje, bilo u vlastitoj sredini ili u odnosu sa vlastima. Naročite teškoće imaju: samohrane majke,

¹¹¹ GAP za period 2018-2020, str.22.

stare žene, izbjeglice, Romkinje, žene-žrtve nasilja, neobrazovane i nezaposlene, te žene u ruralnim područjima i povratničkim domaćinstvima. U skladu s ovim podjelama, mora se voditi računa o različitim izazovima prilikom pripreme programa pomoći. Od velike je važnosti provoditi istraživanja iz oblasti ravnopravnosti spolova, kako bi se dobila jasnija slika stanja na terenu, što je znatno unaprijeđeno posljednjih godina.

Unapređenje sveobuhvatnog pristupa boljoj obrazovanosti, nediskriminaciji, zapošljavanju i samozapošljavanju žena, kao i unapređenje pristupa socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, omogućit će smanjenje njihovog siromaštva, veću zaštitu i sprečavanje socijalne isključenosti.

Uvođenje principa ravnopravnosti žena i muškaraca u sve oblasti javnog i privatnog života ne predstavlja samo ispunjenje jednog od osnovnih standarda ostvarivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, niti se može svesti samo na pitanja socijalne pravde, niti na ispunjenje direktiva koje nalaže EU. Prije svega, radi se o neophodnom uslovu za održiv društveni i ekonomski razvoj jedne zemlje, sa posebnim naglaskom na smanjenje siromaštva i poboljšanje kvaliteta života svih njenih građana i građanki. Ravnopravnost spolova je osnovni princip razvoja svakog demokratskog društva. Da bi se tome težilo potrebno je kontinuirano raditi na unaprjeđenju položaja žena u svim oblastima života i rada, posebno u javnom životu, u oblastima odlučivanja, pristupu resursima, tržištu rada, obrazovanja i zaštite od nasilja.

Ekonomsko osnaživanje žena jedan od osnovnih ciljeva rodne ravnopravnosti, jer je ekonomska samostalnost temelj na kojem žene mogu poboljšavati svoj položaj i u svim drugim sferama života. Osim toga što bez učešća žena u radnoj snazi jedne zemlje nema stvarnog ekonomskog napretka i rasta, ekonomska emancipacija žena se smatra i preduvjetom za ravnopravnost spolova. U Bosni i Hercegovini, a i u Federaciji Bosne i Hercegovine, na tržištu rada već niz godina ima manje žena nego muškaraca i, prema izvještajima, ta stopa je među najnižim u regiji.

Prisutan je nedostatak sektorskih gender statistika, bez kojih nije ni moguće raditi gender analize i gender planiranje, izradu izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova, definiranje gender razvojnih indikatora i njihovo praćenje, na svim nivoima u BiH i njihovo usklađivanje sa definiranim indikatorima praćenja ravnopravnosti spolova u okviru Agende 2030 i Održivih ciljeva razvoja.

10. Nacionalne manjine

U Bosni i Hercegovini, nacionalne manjine su u specifičnoj situaciji, i mogu se posmatrati sa dva aspekta. Jedan je kako konstitutivni narodi postaju nacionalne manjine prema Ustavu BiH?

Naime, Ustav BiH je diskriminatorski prema pravima konstitutivnih naroda u entitetima u kojima nisu većina. Ovdje se može govoriti o teritorijalnoj diskriminaciji konstitutivnih naroda u BiH koji nemaju ista prava na cijeloj teritoriji BiH. Član 5. Ustava BiH navodi da se Predsjedništvo BiH sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, koji se svaki biraju neposredno sa teritorije Federacije, i jednog Srbina, koji se bira neposredno sa teritorije Republike Srpske, odnosno pripadnika konstitutivnih naroda. Na taj način, Hrvat ili Bošnjak, koji žive u RS, ne mogu se kandidovati za člana Predsjedništva iz reda hrvatskog ili bošnjačkog naroda. Ili Srbin iz FBiH nema pravo da se kandiduje za člana Predsjedništva BiH iz reda srpskog naroda. Osim toga, dijelovi konstitutivnih naroda (Bošnjaci, Hrvati, Srbi) koji imaju prebivalište u opštinama, kantonima ili entitetima u situaciji su manjina ako ih ima manje od polovine većinske nacije u toj sredini. Na različitim nivoima BiH

ustavnog uređenja različito je stanje, te statistički podaci o "konstitutivnim manjinama", što pokazuje i nacionalnu, teritorijalnu homogenizaciju.¹¹²

U BiH 23% stanovništva su manjine, žive u entitetima u kojima druga nacija čini većinu od 75% stanovništva (2% neodređeno), u FBiH 27% su manjina, dok je u kantonima samo 8% stanovnika manjina. U BD je 22% stanovnika manjina, u RS i opštinama RS 10% je manjina, kao i 7% u opštinama FBiH. Izraženo u brojevima, 384.000 Bošnjaka, Hrvata i Srba mogu se smatrati specifičnim "konstitutivnim manjinama" (svoje vjere, etničke pripadnosti ili mjesta prebivališta). Njihov stvarni, socioekonomski položaj, je u odnosu na većinsku naciju veoma loš, a Ustav i zakoni koji garantuju njihovu ravnopravnost (obrazovanje, zapošljavanje, itd.) se ne poštuju. Time su oni u velikoj mjeri socijalno isključeni.¹¹³

Drugi vid diskriminacije i Ustavom i Izbornim zakonom je nemogućnost da nacionalne manjine nemaju pravo biti izabrani u Predsjedništvo BiH i Dom naroda Parlamentarne skupštine.¹¹⁴

I treći vid diskriminacije je da Ustav diskriminiše one građane BiH koji nisu ni nacionalne manjine niti su pripadnici konstitutivnih naroda.¹¹⁵

Više od deset godina nakon što je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu donio historijsku presudu i procijenio da je Ustav BiH diskriminatoran, njegove izmjene još nisu napravljene, i pored Rezolucije o BiH Vijeća Evrope i Mišljenja Evropske komisije iz maja 2019.

Naime, krajem januara 2018. godine, Vijeće Evrope usvojilo je rezoluciju o BiH, u kojoj je BiH upozorena kako više ne može prolongirati provođenje preporuka Vijeća Evrope. Politički akteri se pozivaju da usvoje izmjene u Ustavu i Izbornom zakonu najkasnije šest mjeseci prije opštih izbora. U Mišljenju Evropske Komisije od 19. maja 2019. godine o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, navodi se pod Zaključcima i Preporukama: "Bosna i Hercegovina i dalje ne zadovoljava u dovoljnoj mjeri kriterije koji se odnose na stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštivanje i zaštitu manjina... Zemlja mora uložiti znatne napore kako bi u dovoljnoj mjeri ispunila te kriterije putem jačanja institucija kako bi se garantovala demokratija, vladavina prava, ljudska prava i poštivanje i zaštita manjina. Bosna i Hercegovina mora uskladiti svoj ustavni okvir s evropskim standardima i osigurati funkcionalnost svojih institucija kako bi bila u stanju preuzeti obaveze EU".

Bosna i Hercegovina će, uvažavajući realnost političkih odnosa, morati iznaći rješenja koja će uvažiti i demokratske standarde. Princip konsitutivnosti naroda predstavlja smetnju u razvoju BiH kao savremene demokratske države.

Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine, juni 2020. godine, objavili su „Specijalni izvještaj o zastupljenosti konstitutivnih naroda i ostalih u institucijama, upravnim organizacijama i regulatornim tijelima Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Republike Srpske, Brčko distrikta BiH i kantonima FBiH (prema budžetskim jedinicama) sa izuzetkom policijsko-sigurnosnih struktura“.¹¹⁶

¹¹² Po ovom osnovu Pilav iz Srebrenice, kao Bošnjak koji živi na teritoriji RS, tužio je BiH zbog nemogućnosti da se kandiduje za člana Predsjedništva BiH, jer živi na području RS. Evropski sud za ljudska prava odobrio je tužbu

¹¹³ FSU u BiH : „Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH“, april 2019., Str 28.

¹¹⁴ Slučaj Sejdić-Finci, koji su dobili presudu Evropskog suda za ljudska prava u svoju korist na tužbu protiv Bosne i Hercegovine, da se kao pripadnici Roma i Jevreja ne mogu kandidirati u ova dva tijela

¹¹⁵ Slučaj Zornić, koja je tužila BiH Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu jer se izjašnjava kao građanka Bosne i Hercegovine, i po tom osnovu ne može se kandidovati ni za Dom naroda državnog parlamenta, ni za člana Predsjedništva. I ovaj slučaj Evropski sud je presudio u korist tužbe.

¹¹⁶ Cjelokupan Izvještaj dostupan na :

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2020072012451914eng.pdf

Ombudsmeni, između ostalog, konstatuju da u najvećem broju institucija, upravnih organizacija i regulatornih tijela u Bosni i Hercegovini nije ispoštovan ustavni princip koji podrazumijeva proporcionalnu zastupljenost konstitutivnih naroda i ostalih, kao i da u cijelosti nije ispoštovan princip ravnopravnosti spolova.

Ustav BiH se pokazuje diskriminatorski prema pravima konstitutivnih naroda u entitetima, kantonima ili općinama u kojima nisu većina, prema pravima nacionalnih manjina, kao i prema pravima građana koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ni konstitutivnog naroda niti kao nacionalna manjina. Više od deset godina nakon što je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu donio historijsku presudu i procijenio da je Ustav BiH diskriminatoran, njegove izmjene još nisu napravljene, i pored Rezolucije o BiH Vijeća Evrope i Mišljenja Evropske komisije maja 2019.

Romi

Drugi aspekt je položaj nacionalnih manjina u klasičnom određenju. U BiH živi 17 nacionalnih manjina. Romi su prepoznati kao najbrojnija, najviše zapostavljena i najugroženija manjina u BiH, dok se uslovi u kojima živi većina romskih porodica u BiH mogu okarakterisati kao stanje hroničnog, višedimenzionalnog siromaštva. Jaz između Roma i većinskog stanovništva, u smislu stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja, obrazovanja i zdravstvene zaštite, veoma je izražen, a žene pripadnice romske populacije nalaze se u posebno teškom položaju.

Osnovni pokazatelji primarni za planiranje potreba Roma zasnivaju se na procesu evidentiranja tih potreba u kojem je tokom 2010. godine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u saradnji sa centrima za socijalni rad i romskim udruženjima, evidentiralo 17.500 Roma. Posebno vrijedan izvor podataka o djeci Roma je objavio UNICEF-ov ured za Bosnu i Hercegovinu u okviru provedenog istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS 2011-2012), posvećenog Romskoj populaciji.¹¹⁷ Obzirom na to da iz rezultata popisa nema pokazatelja o tome koliko se osoba izjasnilo kao pripadnici romske nacionalne manjine, prema procjeni koju su dale općine i romska udruženja te se pretpostavlja da u Bosni i Hercegovini živi dvostruko više Roma (od 35.000 do 45.000). Prema podacima Misije OSCE-a u BiH, od 2014. godine u BiH živi ukupno 35.644 Roma u 7.225 porodica. Bez adekvatnog smještaja je 2.837 porodica, od kojih je 736 porodica beskućnika.¹¹⁸ Romi žive na cijelom prostoru BiH, u 71 jedinici lokalne samouprave, a u 30 od njih u značajnijem broju. Prema službenim podacima UNICEF-a u BiH živi između 25.000 i 50.000 Roma.¹¹⁹ Oni su prepoznati kao najbrojnija, najviše zapostavljena i najugroženija manjina u BiH.

Međunarodni standardi, koje je BiH, u značajnom dijelu, prihvatila, definiraju i pitanje prava nacionalnih manjina. Međunarodni dokumenti i instrumenti o zaštiti ljudskih prava¹²⁰, uključujući i

¹¹⁷ Izvještaj dostupan na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/romska-populacija-istra%C5%BEivanje-vi%C5%A1estrukih-pokazatelja>

¹¹⁸ Izvor:

http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Akcioni%20plan%20BiH%20za%20riješavanje%20problema%20Roma%202017-2020%20%20BOS.pdf, str 3.

¹¹⁹ <https://www.unicef.org/bih/romska-djeca>

¹²⁰ To su, prvom redu: Okvirna konvencija Vijeća Evrope za zaštitu nacionalnih manjina; Europska povelja o regionalnim i jezicima manjina; Europska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama; Univerzalna deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; Konvencija UN-a o pravima djeteta; Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim ili jezičkim manjinama; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica; Preporuke Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope o pravima manjina, paragrafi 10-13 iz 1990., Preporuke Vijeća Evrope za pristup Roma obrazovanju, stambenom smještaju, zaposlenju itd.

prava nacionalnih manjina su snažan alat za promjenu ekonomskog, socijalnog, političkog, obrazovnog, kulturnog, informativnog, stambenog, zdravstvenog i drugog položaja i statusa nacionalnih manjina u BiH.

Bosna i Hercegovina je, kao članica Ujedinjenih naroda od maja 1992. godine, a od aprila 2002. godine i kao članica Vijeća Evrope, pristupila i/ili ratificirala brojne međunarodne dokumente, koji su od važnosti za zakonodavno uređenje države. To je i na međunarodnom planu stvorilo obavezu da BiH svoje zakonodavstvo uskladi i u oblasti ostvarivanja prava nacionalnih manjina. Osim toga, to nalažu i obaveze koje se tiču procesa pristupanja Evropskoj uniji kao i iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije, njenih država članica i BiH.

Inicijalna aktivnost u pogledu poboljšanja zaštite najugroženije romske manjine započeta je kroz imenovanje savjetodavnog i koordinirajućeg tijela 2002. godine od strane Vijeća ministara BiH. Prvi saziv Odbora za Rome pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine imenovan je u junu 2002. godine, i usvojen okvirni program rada za naredne četiri godine.¹²¹ Odbor ima nadležnost da raspravlja o svim značajnim pitanjima za Rome i prati Strategiju za rješavanje pitanja Roma. Kasnije (poslije usvajanja Dekade inkluzija Roma), predlaže aktivnosti u svrhu efikasnije realizacije Dekade inkluzije Roma 2005-2015. godine, kao i praćenja provođenja akcionih planova koje je BiH morala donijeti u skladu sa obavezama iz Dekade Roma.

Ratifikacijom Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope 2002. godine BiH je preuzela obavezu da aktivnom politikom, zakonima i drugim aktima radi na ostvarivanju načela utvrđenih Konvencijom. Donešen je Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003. godine)¹²² kojim je Bosna i Hercegovina priznala status nacionalne manjine za 17 manjinskih zajednica. Na nivou Federacije BiH donešen je Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 56/08)

Važan korak u podršci nacionalnim manjinama je Strategija Bosne i Hercegovina za rješavanje problema Roma, usvojena na, Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, jula 2005. godine. Implementacija aktivnosti i mjera predviđenih u Strategiji Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma trebala bi rezultirati poboljšanjem ukupnog socijalnog položaja romske populacije u BiH, a prije svega u oblastima stanovanja, obrazovanja, zapošljavanja, podizanja životnog standarda, socijalne i zdravstvene zaštite, njegovanja kulturnog identiteta, učenja vlastitog jezika, istorije i kulture, informisanja, učešća u političkom životu i odlučivanju, povezivanju sa sunarodnjacima i njihovim NVO-ima iz drugih država, jačanjem saznanja i svijesti o ljudskim pravima, posebno pravima žena i djece, itd.

U Sofiji, februara 2005. godine, šefovi vlada država jugoistočne Evrope usvojili su Deklaraciju o Dekadi uključenja Roma 2005.-2015. i ustanovili pravila i program Dekade. Suština Dekade je u obećanju šefova vlada navedenih zemalja i međunarodnih subjekata (osnivača Dekade) da će raditi na suzbijanju diskriminacije i smanjivanju neprihvatljivih razlika između Roma i ostalog dijela društva. Ovaj veliki međunarodni projekt, osnovan sa ciljem da se odgovori izazovu koji je zajednički za sve evropske države a tiče se inkluzije Roma.

Od pokretanja inicijative Dekade inkluzije Roma 2005.-2015., 12 evropskih vlada su radile zajedno sa NVO, međuvladinim tijelima i građanskim organizacijama Roma na poboljšanju socio-ekonomskog i političkog statusa Roma. Ciljevi Dekade blisko su povezani sa UN-ovim Milenijumskim razvojnim

¹²¹ Kasnije je formiran Drugi saziv, novembra 2007. godine, Treći saziv septembra 2012. godine, a Četvrti saziv Odbora za Rome formiran je marta 2017. godine.

¹²² "Sl. glasnik BiH", br. 12 od 06 maja 2003, 76/05, 93/08

ciljevima i Politikom socijalnog uključivanja EU, kao i sa Okvirom EK. Suština Dekade je opredjeljenje vlada da rade na uspostavljanju institucionalnih mehanizama za eliminaciju diskriminacije i zatvaranje jaza između Roma i ostalog stanovništva kroz usvajanje i provođenje nacionalnih akcionih planova kojima se tretiraju problemi siromaštva, diskriminacije i polne nejednakosti u četiri ključne oblasti – obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i stambenom zbrinjavanju.

BiH je usvojila Akcioni plan rješavanja problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, prvi 2008., zatim drugi za period 2013-2016. i treći, revidirani, za period 2017-2020.¹²³

Obrazovanje se tretira posebnim Akcionim planom Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, usvojen 2003. godine od strane Vijeća ministara BiH, a na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Ovim planom bila je omogućena formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje nacionalnim manjinama.

Nakon što je BiH pristupila programu Dekade Roma, akcioni plan je revidiran, s ciljem da se osigura rješavanje problema koji se odnosi na kvalitetniji i odgovorniji pristup pravu na obrazovanje djece Roma, kao djece najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini. Ovim dokumentom, koga je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine razmotrilo i usvojilo jula 2010. godine, definirani su ciljevi i mjere, kako bi djeca ove marginalizirane grupacije imala ravnopravnost u pogledu dostupnosti kvalitetnom obrazovanju i kako bi mogla stjecati neophodna znanja za kasnije kvalitetnije integriranje u društvo. Posebno je značajno uključivanje romskih djevojčica u sistem obrazovanja, obzirom da su one u riziku od višestruke diskriminacije. Kvalitetno obrazovanje za Rome jedini je put izlaska iz kruga marginalizacije i socijalne izolacije.

Proces Dekade Roma se nastavlja i nadopunjuje projektom Integracija Roma 2020., finansiran od fondova Evropske unije i Fondacije za otvoreno društvo, koji prati Okvir Evropske unije za Nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020. (EU Okvir), provodi Vijeće za regionalnu saradnju, a u kojem Bosna i Hercegovina učestvuje.

Prema posljednjem dostupnom godišnjem izvještaju, Regional Cooperation Council, Integracija Roma 2020: Obrazac za godišnje izvještavanje o realizaciji javnih politika država učesnica koje se odnose na integraciju Roma, Izvještaj za 2018. godinu za BiH,¹²⁴ u procjeni uticaja navode se slijedeći podaci o Romima u BiH: Stopa pohađanja predškolskog obrazovanja 5,3%, Stopa upisa u osnovno obrazovanje 64,2%, a stopa završetka 25,2%, Stopa upisa u srednje škole 16,3%, a Stopa završetka 12,8%, Stopa upisa u visoko obrazovanje 2,5%, a Stopa završetka 0,8%, Stopa pismenosti 80,4%, Stopa zapošljavanja 14,9%, Stopa nezaposlenosti 59,4%, Stopa pristupa zdravstvenom osiguranju 68,1%, Stopa beskućnika 0,16%, Stopa priključaka vode 84,8%, Stopa priključka struje 83,6%, Stopa upisa u matične knjige 17,9%.¹²⁵

Veoma niski pokazatelji u domenu obrazovanja, ukazuju da Romi sebi onemogućavaju nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja na maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju.

¹²³ Plan dostupan na:

http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Akcioni%20plan%20BiH%20za%20rjesavanje%20problema%20Roma%202017-2020%20BOS.pdf

¹²⁴ Izvještaj dostupan na :

http://www.mhrr.gov.ba/Javne_konsultacije/Arhivski/Obrazac%20RCC%20za%202017%20godinu.pdf

¹²⁵ Ibidem, str 26.

Činjenica je da je posljednjih godina stanje romske zajednice znatno unaprijeđeno zahvaljujući provođenju Strategije i pratećih akcionih planova. Romi su uključeni u tom procesu putem romskih nevladinih organizacija i romskih zajednica, te institucionalno djeluju kroz aktivnosti Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH kao i preko svojih predstavnika u vijećima/savjetima nacionalnih manjina različitih nivoa vlasti.

Insitucionalni kapaciteti za nacionalne manjine u BiH

U proteklom periodu Bosna i Hercegovina je uspostavila više institucionalnih mehanizama, tj. tijela nadležnih za pitanja nacionalnih manjina, a za najbrojniju i najugroženiju romsku nacionalnu manjinu, Odbor za Rome, kao savjetodavno tijelo pri Savjetu ministara BiH. Ova tijela uspostavljena su pri zakonodavnoj i izvršnoj vlasti u Bosni i Hercegovini.

Na nivou FBiH, Odlukom o osnivanju i imenovanju članova Vijeća nacionalnih manjina Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 79/09, 52/11 i 80/11) osnovano je Vijeće nacionalnih manjina Federacije Bosne i Hercegovine kao savjetodavno tijelo Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine s ciljem zaštite prava nacionalnih manjina.

Pored nadležnih institucija uključenih u izradi Akcionog plana, važnu ulogu imaju i predstavnici Roma i romska udruženja koji su bili direktno uključeni u koordinaciju i predlaganje mjera za Akcione planove, koje su se održavale u lokalnim zajednicama u cijeloj BiH kao i kroz saradnju s romskim udruženjima i romskim resursnim centrima u Bosni i Hercegovini. A posebno značajnu, savjetodavnu ulogu ima Odbor za Rome pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

Unatoč pomaku u zakonodavnom i institucionalnom smislu, u donošenju strateških dokumenata, akcionih planova, Romi se u BiH i dalje suočavaju sa predrasudama, netolerancijom, diskriminacijom i socijalnom isključenošću u svakodnevnom životu.

Brojne analize o oblicima socijalne, ekonomske i političke isključenosti koju doživljavaju Romi, pokazuju da su njihov životni vijek i životni standard ispod prosjeka. Zdravstveni problemi počinju se javljati ranije. Većina romske djece nikada ne završe osnovnu školu, vrlo malo ih ide u srednju školu, a još manje ih pohađa fakultet.

Romi su gotovo u potpunosti odsutni iz politike, njihove organizacije civilnog društva su obično slabe i često nemaju svojih službenih predstavnika kao manjina. Stavovi prema Romima su negativniji nego prema bilo kojoj drugoj grupi. Oni su i dalje najočitije diskriminirana grupa na tržištu rada, a diskriminacija u sektoru stambenog zbrinjavanja je široko rasprostranjena, uz tešku diskriminaciju na javnim prostorima a prisutna je i institucionalna diskriminacija u javnom sektoru, između ostalog u sektoru socijalne zaštite i pravosuđa.

Uslovi u kojima živi većina romskih porodica u BiH mogu se okarakterisati kao stanje hroničnog, višedimenzionalnog siromaštva. Sa stanovišta socijalne isključenosti Romi su u najlošijem položaju u svakom aspektu života.

Vizija razvoja

Detaljna situaciona analiza i kontekst izrade Strategije socijalne uključenosti, u krajnjem upućuje na ključne fokuse za sve marginalizirane grupe:

- Kako smanjiti siromaštvo i osigurati minimalni životni standard marginaliziranih grupa stanovništva?
- Kako smanjiti rizik od daljeg siromaštva koje donose posljedice mjera protiv COVID-19 i kako spriječiti nove pojave siromaštva i socijalne isključenosti kao posljedice mjera protiv COVID-19?
- Kako unaprijediti sistem socijalne zaštite usmjeren prema stvarnim potrebama korisnika (ne prema statusu)?

- Kako eliminisati ili smanjiti diskriminaciju koja postoji među građanima, posebno marginaliziranim grupama po više osnova (teritorijalnu, invaliditeta, gendera, pripadnosti manjinama itd)?

Vizija predstavlja izjavu o željenoj promjeni u dugoročnoj razvojnoj perspektivi, čak i nakon predviđenog strateškog perioda. U definiranju vizije osnovni pristup je da će se socijalnom inkluzijom povećati radna aktivacija marginaliziranih grupa, što podrazumijeva jednake šanse za sve i pravičnost u smislu identificiranja potreba i interesa marginaliziranih i socijalno isključenih grupa građana.

Vizija razvoja socijalne uključenosti:
Federacija Bosne i Hercegovine je društvo jednakih mogućnosti, izbora i pristupa u ostvarivanju prava ka socijalnoj uključenosti.

U viziju je utkan princip Agende 2030, „niko ne smije biti isključen“, kojim se teže eliminisati multidimenzionalni uzroci siromaštva i nejednakosti kao i diskriminacija u svim oblicima. A temeljni pristup Strategije socijalne uključenosti, njeno polazište je da se oslanja na strateški pravac Okvira održivog razvoja BiH, Društvo jednakih mogućnosti koji potiče ispunjenje principa agende 2030.

Fokus je i na aktivaciji, izgradnji vještina i prilika za cjeloživotno učenje za osobe s otežanim pristupom tržištu rada. Osim toga, fokus je na unapređenju sistema socijalne zaštite, kako bi se na bolji način zaštitili oni koji su suočeni s najvećim rizikom od siromaštva i ranjivosti (starije osobe, osobe s invaliditetom, stanovnici udaljenih ruralnih područja, određene grupe žena i djece) uz osnovni pristup pravičnosti pomoći onima kojima je zaista potrebna, s ciljem jačanja teritorijalne kohezije na cijelom području Federacije.

Strategija socijalne uključenosti je tako alat za provođenje Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja, i Okvira održivog razvoja BiH na područje Federacije BiH. Istovremeno je i u funkciji realizacije Strategije razvoja Federacije kojom je predviđeno strateškim ciljem 2. Prosperitetan i inkluzivan razvoj.¹²⁶

Vizija razvoja predstavlja osnovu za utvrđivanje strateških ciljeva čijom će se realizacijom doprinijeti ostvarivanju vizije i akceleratora razvoja, koji prožimaju sve ciljeve i snažno podržavaju uključivanje svih marginaliziranih grupa.

U funkciji ostvarivanja vizije razvoja su utvrđeni strateški ciljevi:

Strateški cilj 1. Smanjiti siromaštvo socijalnom inkluzijom

Strateški cilj 2. Unaprijediti sistem socijalne zaštite

Strateški cilj 3. Jačanje teritorijalne kohezije

Snažan akcelerator ostvarivanju strateških ciljeva, put ka socijalnoj uključenosti, je socijalno poduzetništvo, koji je naj snažniji faktor jačanja aktivnih mjera tržišta rada usmjerenih na zapošljavanje i reforme sistema socijalne zaštite. Socijalno poduzetništvo čini spoj socijalne zaštite i zapošljavanja, tranziciju „socijale“ u zapošljavanje, dakle ima i ekonomsku i socijalnu dimenziju, tako postaje snažna poluga socijalnog uključivanja onih koji su isključeni, od nezaposlenih do marginaliziranih grupa. Kreativna industrija je prepoznata kao najbrže rastući sektor koji doprinosi

¹²⁶ Federalni zavod za programiranje razvoja: Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027, Sarajevo, avgust 2020., str.34 i 52. Radna verzija Strategije dostupan na:

file:///C:/Users/HOME/Downloads/Strategija%20razvoja%20FBiH%202021_2027_14_07_2020.pdf

kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, razvoju novih tehnologija, poboljšanju opće kvalitete života.

III Strateški ciljevi

1. Strateteški cilj 1. Smanjiti siromaštvo socijalnom inkluzijom

Socijalna isključenost je višedimenzionalan pojam, kao i siromaštvo. U kontekstu holističkog pristupa razvoju i humanog razvoja, siromaštvo se promatra kao jedan od oblika deprivacije ili kao uskraćenost izbora i mogućnosti za ostvarivanje temeljnih ljudskih sposobnosti. Znači da u borbi protiv siromaštva politika protiv isključenosti pretpostavlja bolji pristup jer je sveobuhvatnija i znači pristup i usmjerenost rješavanju uzroka siromaštva koji dovode, prije svega do isključenosti zbog nedostatka prihoda.

U tom pravcu i Strateški cilj 1. dugoročno je usmjeren je na inkluzivno obrazovanje i radnu aktivaciju marginaliziranih grupa koje su uskraćene za osnovno pravo, pravo na rad, u skladu sa svojim mogućnostima i kompetencijama. A obrazovanje je ključno za ljudski napredak i otvara put ka stjecanju mnogih značajnih mogućnosti. Između ostalog, pojedinac se osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava ekonomsku neovisnost, što sprječava siromaštvo i povećava kvalitetu života.

Svrha ovog dokumenta je dati pravac kako osigurati minimalni životni standard najugroženijeg dijela stanovništva te osigurati uvjete za sprječavanje novih pojava siromaštva i socijalne isključenosti kao posljedice mjera protiv COVID-19. U tom smislu Strategija predstavlja osnovni okvir koji doprinosi ostvarenju zacrtanog cilja, koji je potpuno komplementaran sa SDG 1. Iskorjeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima.

Socioekonomski uticaj krize uzrokovane pandemijom je skoro nemoguće sveukupno predvidjeti i obuhvatiti, a udari će ovisiti i od dužine trajanja pandemije. Izvjesno je da će se u 2021. godini posljedice snažnije manifestirati nego u 2020. i da će na udaru biti najranjiviji. Zato je prvi prioritetni cilj usmjeren na mjere koje su odgovor na posljedice pandemije na siromaštvo i socijalnu zaštitu i obrazovanje.

Krtakoročni ciljevi odnose se na period od godinu dana, a dugoročni za period za koji se donosi dokument. Izrada strateških dokumenata je predviđena za treći prioritetni cilj da se istakne značaj strateškog pristupa temama i oblastima za koje već postoji obaveza, sadržana u zakonima ili već usvojenim dokumenatima.

U funkciji realizacije Strateškog cilja 1. utvrđeni su sljedeći prioritetni ciljevi:

Prioritetni cilj 1. Kratkoročni ciljevi kao odgovor na posljedice pandemije

Prioritetni cilj 2. Dugoročni ciljevi prema marginaliziranim grupama

Prioritetni cilj 3. Izrada strateških dokumenata od zanačaja za socijalnu inkluziju

1.1 Prioritetni cilj 1. Kratkoročni ciljevi kao odgovor na posljedice pandemije

Mjera 1.1. Razvijati programe spriječavanja nejednakosti u obrazovanju

U okviru ovih programa neophodno je osigurati zajedničke standarde provedbe i resurse za digitalnu obuku (nastavni materijal, hardware, pristup internetu) za škole općeg obrazovanja svih nivoa i škole za stručno obrazovanje i njihove učenike i nadograditi vještine nastavnika i edukatora za e-učenje.

Naime, rezultati i učinkovitost mjera koje su poduzimane i koje se poduzimaju u obrazovanju nije moguće procjeniti, ali indirektni dokazi ukazuju na rizike nejednakog pristupa obrazovnom sistemu i digitalnim alatima. Ovo tim više, što su kantoni i lokalne zajednice, poduzimale određene akcije

podrške djeci, posebno u osnovnom obrazovanju, a što ovisi od njihovih finansijskih moći i politike. Ovaj problem treba odmah rješavati s obzirom da stvara nejednak pristup javnom obrazovanju i stručnom obrazovanju i osposobljavanju.

Osim toga, zatvaranje škola, online nastava, ili naizmjenično održavanje nastave (sedmica online, sedmica rad u učionici za polovinu učenika u razredu) ima duboke posljedice po učenike.¹²⁷ Ono prijeti povećanjem nejednakosti u obrazovanju, izaziva značajne gubitke u učenju, povećava rizik od napuštanja obrazovanja, posebno od strane učenika iz porodica iz ranjivih kategorija, kao što su Romi, i podrija proces učenja budućih generacija. Fizičko prisustvo u školi daje osjećaj sigurnosti, vršnjačke podrške i okvir za lični razvoj.

Mjera 1.2. Povećati iznose sredstava namjenjenih za obrazovanje i nastavnika i učenika

To znači da treba povećati budžete za stručno obrazovanje i osposobljavanje i nastavnika i djece i voditi računa da su sredstva usmjerena na djecu i mlade iz najranjivih skupina. Za nastavnike je neophodno uvođenje programa obuke radi unaprijeđenja digitalnih vještina nastavnika i njihovih sposobnosti podučavanja na daljinu. Posebno je važno da se obezbjede sredstva za opremanje škola računarskom opremom i pristupom internetu, ali i za ranjivu djecu koja nemaju potrebnu opremu za rad online od kuće. Na taj način će se otkloniti postojeća nejednakost u pristupu digitalnim tehnologijama i spriječiti novi gubitak naučenog, i unaprijediti kvalitet obrazovanja.

U tom smilu, u okviru programskog budžetiranja, mogućnost je obezbjeđivanje budžeta koji adekvatno uzimaju u obzir potrebe sve djece na svim nivoima vlasti u Federaciji (kantonalni, općinski), osiguranje vidljivosti djece u budžetu s jasno dodijeljenim sredstvima za potrebe i zadovoljavanje prava svakog djeteta u relevantnim sektorima uz uspostavljanje sistema monitoringa.

Formirati Fond za djecu na nivou Federacije koji će sufinansirati potrebe djece, za IT opremljenošću, medicinskom zaštitnom opremom, autobuse za prevoz djece, a kasnije programe obuka itd što će spriječiti teritorijalnu diskriminaciju djece, a posebno diskriminaciju djece sa teškoćama u razvoju, Romske djece, siromašne djece.

Mjera 1.3. Provesti reformu sistema ostvarivanja prava na naknadu za vrijeme nezaposlenosti

Dosadašnji sistem podrške na ublažavanje udara krize bio je usmjeren na očuvanje radnih mjesta i plaća generalno i zaštiti javnog sektora, kao i subvencioniranjem troškova rada u formalnom privatnom sektoru koji je pogođen posljedicama zbog strogog zatvaranja. Pri tome, javni sektor nije imao udara na plaće i primanja (jedna trećina zaposlenih, što stavlja u diskriminatorni položaj zaposlene u realnom sektoru). No, u sistemu naknada nisu obuhvaćeni osobe koje ostvaruju prihod u neformalnoj ekonomiji, osobe koje rade na osnovu privremenih ugovora, osobe koje obavljaju sezonske radove i rade na osnovu ugovora na određeno vrijeme kao zamjena odsutnih radnika.

Reformom sistema ostvarivanja prava na naknade treba usmjeriti podršku i na radnike koji nisu obuhvaćeni programima podrške za firme, kao što su samozaposleni ili radnici u neformalnom sektoru. Primjeri takvih mjera bi uključili širenje programa socijalne zaštite, programe javnih radova i prilagođavanje osiguranja od nezaposlenosti. Tako bi sistem bio djelotvorniji u toku borbe protiv pandemije i obuhvatio radnike u neformalnom sektoru.

Važno je da program isplate naknada za vrijeme nezaposlenosti iz budžetskih sredstava može biti integriran – koordiniran s aktivnim mjerama zapošljavanja koje ih mogu zamijeniti kada oporavak

¹²⁷ Pretpostavka je da prijelaz na modalitete obrazovanja na daljinu može biti uspješan u visokom obrazovanju gdje su kapaciteti, organizacija i autonomija studenata veći, i kompetencije profesora.

bude čvršće ukorijenjen. Naime, kako bude tekao oporavak, inkluzivna shema naknada za vrijeme nezaposlenosti koje se isplaćuju iz budžeta se treba postepeno gasiti, a aktivne mjere zapošljavanja, koje je potrebno u međuvremenu osmisлити trebaju ih zamijeniti kako bi se olakšalo restrukturiranje ekonomije. Ove politike trebaju biti dio cjelovitog pristupa razvoju tržišta rada, a poseban dio treba da bude uključivanje radnika iz neformalnog sektora u formalni sektor.

Mjera 1.4. Mjere socijalne zaštite i pomoći kao odgovora na krizu za lica ispod granice siromaštva ili u riziku od siromaštva

Porast siromaštva će ovisiti o trajanju recesije uzrokovane pandemijom COVID-19. Očekuje se da će između 35.000 i 85.000 ljudi vjerovatno zapasti u siromaštvo, od čega 50-60% trenutno nije obuhvaćeno programima socijalne zaštite.¹²⁸ Povrh toga dio stanovništva nije pokriven zdravstvenim osiguranjem (procjene 20% za BiH).

Okvirna računica koja uzima u obzir podatke na kraju 2019. godine: broj registriranih nezaposlenih (307.864), broj korisnika socijalne zaštite (337.003), broj penzionera (442.009), upućuje da je oko 50% stanovništva u Federaciji po navedenim osnovama socijalno isključeno (ukupno 1.086.876 stanovnika ili 49,6%). S druge strane, procenjeni broj apsolutno siromašnih za 2015. godinu je 447.00 ili 23% stanovništva!

Osim toga, postoje rizici povećanja siromaštva, ne samo po osnovu smanjenja broja nezaposlenih i zatvaranja firmi i pada svih ekonomskih performansi, nego i zbog smanjenja doznaka iz inostranstva, siromaštva radnika u neformalnom sektoru ili zbog velikog povećanja troškova zdravstvenih usluga koje ljudi pokrivaju vlastitim sredstvima. Navedene brojke samo grubo upućuju na dubinu krize koja prijete stanovništvu Federacije, a i BiH. A kriza uvijek pogađa najviše marginalizirane i socijalno isključene, osobito u maloj zemlji kakva je BiH, koja je i prije krize pandemije pokazivala znakove slabljenja ekonomskih parametara.

Odgovori socijalne pomoći i mjera socijalne zaštite su u velikim izazovima, a posebno i zbog ograničenih sredstava budžeta, kada se stavke za socijalnu zaštitu u vrijeme pandemije ne smiju smanjivati (kao ni za zdravstvo i obrazovanje). Mogućnosti su u preraspodjeli javnih prihoda, domaćinski odnos u javnom sektoru, solidarnost prema realnom sektoru, mogućnosti velikih ušteda na mnogim stavkama u svim nivoima javnog sektora (općina, kantona, Federacije, institucija javnog sektora, zakonodavne i izvršne vlasti itd).

Najveći potencijal za podršku siromašnima, licima blizu granice siromaštva i neformalnim domaćinstvima suočenima sa gubitkom prihoda usljed ekonomskih efekata COVID-19, je u programima socijalne pomoći. Ovakvim programima se pruža neposredna podrška, u gotovini ili u naturi, u vidu robe ili usluga, kojom se izravnavaju fluktuacije u potrošnji, nadoknađuju veći izdaci usljed rasta cijena i sprječava dalje klizanje u siromaštvo.

Među mogućnostima za korištenje socijalne pomoći radi ublažavanja neposrednih i dugoročnih uticaja pandemije su: pojednostavljenje procedura za ponovno priznavanje prava na socijalnu pomoć; pojednostavljenje postupka za inicijalno priznavanje prava na socijalnu pomoć; isplata dodatnih privremenih davanja korisnicima pomoći; privremeno priznavanje prava korisnicima koji su blizu granice siromaštva; podrška radnicima u svojoj ekonomiji.

Sve mjere će zahtjevati značajna ulaganja. Kod socijalne zaštite, prioritet bi trebalo dati mogućnostima za finansiranje proširene zaštitne mreže kojom se ciljaju siromašni, jer ona predstavlja posljednju prepreku koja sprječava domaćinstva da ne zapadnu u ekstremnu neimaštinu.

¹²⁸ *The Economic and Social Impact of COVID-19: Poverty and Household Welfare*. Western Balkans Regular Economic Report no. 17 Washington, D.C: World Bank Group

1.2 Prioriteni cilj 2. Dugoročni ciljevi prema marginaliziranim grupama

Mjera 2.1. Inkluzivno i kvalitetno obrazovanje, jednaka prava za svako dijete bez diskriminacije - djeca

a) Unaprijeđenje predškolskog obrazovanja i vaspitanja, i značajno povećanja obuhvata djece u predškolskom obrazovanju.

Neophodno je ulagati u pristupačan predškolski odgoj i obrazovanje, što ima indirektan efekat na učešće žena na tržištu rada. Ovo je posebno važno za djecu iz osjetljivih grupa, radi njihove bolje pripreme za školu. Uloga općina i kantona je ovdje važna, obzirom da je predškolsko obrazovanje u nadležnosti kantona, a općine mogu podržati predškolsko obrazovanje. Potrebno je izjednačiti privatne i javne ustanove predškolskog obrazovanja, razvijati mreže predškolskog obrazovanja da su dostupne u lokalnim zajednicama, uvesti centre za boravak djece u okviru firmi, kreiranja novih usluga roditeljima i prevoza djece (servisi za odvođenje i dovođenje djece iz škole, pružanje usluge roditeljima i starateljima itd).¹²⁹

b) Reforma osnovnog i srednjeg obrazovnog sistema

Pandemijska kriza je prilika za istinsku reformu obrazovanja u pravcu poboljšanja kvaliteta za potrebe razvoja i za razvoj inkluzivnog obrazovanja. Uspostava dualnog obrazovanja (u srednjem obrazovanju) je neophodna zbog usklađivanja programa obrazovanja sa potrebama na tržištu rada. Dugoročni plan reforme obrazovanja treba uskladiti sa COVID-19 stvarnošću i osigurati otpornost obrazovanja na buduće vanredne situacije.

Reforma treba snažno naglasiti povećanje kvaliteta učenja generalno, naglašavajući potrebe djece iz najranjivih skupina, uključujući i djecu s invaliditetom i romsku djecu kojima je obično potrebna veća podrška.

c) Dosljedna primjena zakonskih rješenja iz oblasti zaštite djece uz mjere javne politike koje će:

- uskladiti pravni okvir u oblasti zaštite porodice s djecom u Federaciji BiH;
- uspostaviti pravičan sistem obračunavanja davanja u Federaciji BiH;
- unaprijediti stručne kapacitete i uslove rada tijela nadležnih za provođenje zakona;
- uspostaviti i održavati sistematičnu saradnju i koordinaciju između ključnih aktera.

Na ovaj način uspostavio bi se pravičniji sistem u kojem određena prava ne ovise o teritorijalno-administrativnim faktorima i ekonomskoj moći pojedinih kantona, te bi se osnažile porodice s djecom kojima je pomoć stvarno potrebna, i isključio svaki oblik diskriminacije djece.

d) Provođenja koncepta inkluzivnog obrazovanja – djeca i mladi

Opća ocjena obrazovanja, i u BiH i u FBiH, je da nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja važan stub u pristupu socijalne uključenosti i obrazovanja u EU. Inkluzivno obrazovanje znači uspostavljanje obrazovnog sistema koji omogućuje svim pojedincima razvoj vlastitih potencijala (ne odnosi se samo na uključene mladih osoba sa posebnim potrebama u redovne škole). U kontekstu provođenja inkluzivnog obrazovanja neophodno je: podizanje svijesti zajednice o provođenju inkluzije; unaprijeđenje pravnog okvira koji će osigurati uključenost mladih osoba sa posebnim potrebama u sistem odgoja i obrazovanja; pružanje sistemske podrške za profesionalni razvoj nastavnog osoblja; održavanje odgojno-obrazovnog rada i pružanja

¹²⁹ U Nacrtu Strategije razvoja Federacije BiH 2021-2027, u okviru mjere 2.1.2. "Poboljšavati kvalitet predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja za potrebe razvoja i osigurati inkluzivno obrazovanje za sve" između, ostalog navodi se: „... uključivanje osoba iz lokalnih zajednica (nezaposlenih, penzionerki, žena s niskim primanjima, volonterki i sl.) za pomoć u kući oko djece i starih osoba, čime bi se uskladila obaveza podizanja djece i profesionalnog angažmana roditelja, te obezbijedila dodatna primanja za navedene kategorije.“

podrške u nastavi; razvijanje partnerstva između odgojno-obrazovnih ustanova i porodice, lokalne zajednice, civilnog društva i tržišta rada; jačanje saradnje osnovne i srednje škole.

Mjera 2.2. Povećati socijalnu uključenost mladih

a) Razvoj ključnih kompetencija mladih u obrazovanju sa fokusom na preduzetničku, inovativnu i digitalnu kompetenciju

Ova mjera znači u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja izradu novih kvalifikacija baziranih na ishodima učenja, usklađenost standarda zanimanja i standarda kvalifikacija sa potrebama tržišta rada, put ka većoj upošljivosti i ubrzanje ukupnog razvoja.

To znači i usklađenost upisnih politika sa zahtjevima tržišta rada, razvijanje preduzetničkoinovativnih i digitalnih kompetencija, stvaranje strateškog okvira za razvoj ljudskih resursa, finansijskih sredstava, odgovarajućeg kadra i obuka za nastavno i nenastavno osoblje, razvoj infrastrukture i opremljenost obrazovnih institucija; praktičnih nastava i obuka koja se izvodi van obrazovnih ustanova, prilagođavanje nastavnih procesa savremenim metodama i oblicima rada u oblasti obrazovanja i obuke.

b) Značajno povećati zapošljavanje mladih

Zapošljavanje mladih je sigurno, uz obrazovanje, ne samo temeljno pravo mladih, nego i vitalni interes i BiH i FBiH. Zapošljavanje omogućava mladima samorealizaciju i da prihodima obezbijede pristojan standard. To je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti.

A nezaposlenost je danas, uz siromaštvo, najveći problem i u svijetu. U uslovima pandemijske krize, i posljedica, postaje prioritet razvojnih politika i djelovanja. U cilju povećanja zapošljavanja mladih, kada je fokus na tržištu rada pomjeren sa nivoa obrazovanja, na posjedovanje vještina, treba razvijati sisteme obuke, kontinuiranog cjeloživotnog učenja, prekvalifikacija, itd.

Provođenje aktivnih mjera zapošljavanja se pokazuje kao dobra praksa. Aktivne mjere zapošljavanja su usmjerene na unapređenje znanja i vještina, poticanje samozapošljavanja, posebno na programe za zapošljavanje mladih. No, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period.

Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, koje nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebale povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, treba da vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama ne samo prema nivou obrazovanja, jer većina poslodavaca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

Mjera 2.3. Povećati doprinos zajednici i kvalitet života osoba treće životne dobi

a) Valorizacija vrijednosti starije generacije kao neprocjenjivog socijalnog kapitala

Mnogi ljudi poslije odlaska u mirovinu i dalje ostaju sposobni svojim iskustvom i znanjem doprinijeti na mnogim poljima života i rada. Produženo očekivano trajanje života po rođenju znači da će starije generacije živjeti duže i njihovo učešće u ukupnoj populaciji će se povećavati, zato su nužni novi oblici za održivi razvoj koji bi omogućili bolju kvalitetu života osoba treće dobi a istovremeno iskoristiti njihov doprinos ukupnom razvoju zajednice. Svako savremeno društvo mora shvatiti da je nekvalitetna i neaktivna starost zapravo destruktivna, a kvalitetna i aktivna starost postaje progresivna i produktivna. Starije osobe trebale bi imati jasne i bolje poticaje te mogućnosti i uvjete da nastave raditi, ali i same kroz cjeloživotno obrazovanje moraju poboljšati svoju zapošljivost, znanje, kao i stručnost. Moguće je i otvaranje posebnih smjerova na univerzitetima za stariju

populaciju kroz različite obrazovne programe osobama treće životne dobi, koje nudi neformalno obrazovanje u svrhu stjecanja novih znanja, vještina i sposobnosti, te povezivanja navedenog s vlastitim iskustvom.

Nove generacije starijih osoba imaju sve više razine obrazovanja i time i sve veću otvorenost za stalnim stjecanjem novih spoznaja zbog čega je opravdano očekivati da će u budućnosti biti sve više osoba usmjerenih na cjeloživotno učenje i mimo formalne edukacije. Dosadašnja istraživanja potvrđuju kako se uključivanje osoba treće životne dobi u edukativne programe pozitivno odražava na kvalitetu njihova tjelesnog, mentalnog i socijalnog funkcioniranja. Unatoč tome, u obrazovnoj se politici još uvijek ne pridaje značaj edukaciji starijih osoba, a institucionalizirani i organizirani kontinuirani oblici edukacije starijih još uvijek su rijetki.¹³⁰

Stoga je potrebno nove oblike društvene odgovornosti usmjeriti na aktivaciju i socijalno uključivanje starijih generacija, valorizaciju njihovog znanja stečenog iskustvom, što je neprocjenjiv društveni kapital.

b) Izgradnja infrastrukture za stanovanje za osobe starije dobi

Veliki dio domaćinstava starijih osoba žive same, ili su partneri u zajedničkom životu, pri tome, potomci ne žive s njima ili su van zemlje. Podaci o siromaštvu ukazuju da je rizik od siromaštva prisutan kod samačkih domaćinstava, a značajno je da većina raspolaže sa vlastitim stanovima ili kućama. To sve predstavlja sve veće zahtjeve i sa stanovišta troškova života i održavanja stanova itd. A penzije nisu dovoljne za pristojan standard, posebno kada se i doznake iz inostranstva značajno smanjuju. To ih baca u rizike od siromaštva i socijalne isključenosti. Rješenja koja danas postoje u okviru domova za stare uglavnom su usmjerena na bolesne i iznemogle, koja traže posebnu medicinsku njegu.

No, osim takvih namjena, treba graditi manje objekte sa apartmanima sa zajedničkim sadržajima i servisima za sve korisnike apartmana. Izgradnja takvih objekata može biti prema modelu javno-privatnog partnerstva. Korisnici apartmana imaju svoj prostor, a zajednički sadržaji mogu biti komforni dnevni boravci, prostori za rekreaciju, zajednički servisi (restoran, praonice rublja, garažni prostor...).

Mjera 2.4. Unaprijediti neovisnost i samostalnost osoba sa invaliditetom i njihovo aktivno uključivanje i učešće u svim oblastima života i rada, bez diskriminacije

a) Dosljedno provođenje Operativnog programa Strategije za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016-2021.

To znači unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne podrške i zaštite prava osoba s invaliditetom, unaprijeđenje pristupačnosti okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih barijera, uključivanje osoba s invaliditetom u sve oblasti života ravnopravno sa drugima, posebno u oblasti obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja. Nadalje, to znači unaprjeđenje programa prevencije invaliditeta i programa rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju, kao dostupnost usluga te uspostavljanje i novih usluga u skladu sa potrebama osoba s invaliditetom.

¹³⁰ Primjeri takvih organiziranih oblika edukacije su Sveučilišta za treću dob koja u Hrvatskoj postoje u Zagrebu već preko dvadeset godina u okviru Pučkog otvorenog učilišta i u Rijeci u organizaciji Sveučilišta u Rijeci uz podršku lokalne zajednice, izvor: Smojver-Ažić, Sanja :Sveučilište za treću dob: pogled u budućnost // 23. godišnja konferencija hrvatskih psihologa: Psihologija starenja- pogled u budućnost / Despot Lučanin, Jasminka; Černja, Iva ; Lopižić, Josip ; Rudolfi, Nelija (ur.). Šibenik: Naklada Slap, 2015. str. 231-231 (predavanje, domaća recenzija, sažetak, ostalo)

S stanovišta radne aktivacije to provođenje zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom, znači sprječavanje svakog oblika iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja osoba s invaliditetom. To znači i podizanje svijesti javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških barijera, kao i jačanje kapaciteta organizacija osoba s invaliditetom i obezbjeđenje njihovog učešća u svim društvenim procesima.

b) Podsticajnim mjerama kontinuirano stimulisati mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom,

Neophodno je stvarati uslove i promovisati profesionalnu rehabilitaciju kao bitan preduslov zapošljavanja i integracije u društvo, posebno kroz politike za promociju sticanja vještina i učenja tokom cijelog života. U tom smislu mogućnost je osnivanje ustanova za profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom na nivou kantona i Federacije BiH, koje bi obavljale aktivnosti procjene preostale radne sposobnosti, prekvalifikacije i dokvalifikacije osoba sa invaliditetom.

Jačati podršku iz budžeta Federacije za Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom u ostvarivanju osnovnih zadaća obzirom na značajan doprinos u unaprijeđenju prava i položaja osoba sa invaliditetom.

c) Eliminirati diskriminaciju osoba s invaliditetom po osnovu uzroka nastanka invalidnosti u pogledu obima i iznosa ostvarenih prava.

To znači izjednačavanje prava osoba sa invaliditetom: civilnih invalida, civilnih žrtava rata i ratnih vojnih invalida. U tom pravcu potrebno je obezbijediti potrebnu promjenu zakonske regulative i donjeg praga invaliditeta na osnovu kojeg se ostvaruju prava na novčana davanja, te izmijeniti kategorizaciju u FBiH i kantonima bez obzira na vrijeme i uzrok nastanka invaliditeta; kao i predložiti novu kategorizaciju prema stepenu preostale sposobnosti, bez obzira na porijeklo invaliditeta, u skladu sa standardima Svjetske zdravstvene organizacije.

Mjera 2.5. Jačati socijalnu uključenost žena u društvo, prije svega jačanjem kompetencija obrazovanjem, učešćem u kreiranju politika, učešćem na tržištu rada bez diskriminacije

Pitanje unaprjeđenja položaja žena u društvu je vrlo složeno i zahtjevno sa više aspekata. Postojeći institucionalni i zakonodavni okvir omogućava i potiče veće uključivanje i ekonomsko osnaživanje žena, no u praksi nije zaživio. Polazeći od osnovne namjene ovog dokumenta izdvojićemo ključne mjere koje će doprinijeti jačanju socijalne uključenosti žena u društvu. A pri tome treba razbijati stereotipe o ulozima i položaju žena u društvu i porodici, i kod žena i kod muškaraca.

a) Postići ravnopravnu zastupljenosti spolova u kreiranju politika i donošenju odluka na svim nivoima organiziranja vlasti.

U tom pravcu neophodna je izrada i provođenje mjera za unapređenje ravnopravne zastupljenosti u javnom životu i na mjestima donošenja odluka, to znači jačanje učešća i pozicija žena u političkom angažmanu, pozicija u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim razinama u Federaciji. Istovremeno, provođenje obuka s ciljem jačanja kapaciteta političkih stranaka za povećanje broja žena u radu i djelovanju.

Zadaća medija je da redovno prate i izvještavaju o zastupljenosti žena i muškaraca na mjestima donošenja odluka, izbornih listi i drugih procesa izbora kandidata za rukovodeće pozicije u organima na svim nivoima organizacije vlasti.

b) Eliminirati diskriminaciju na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada te osigurati jednake mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima.

To će se postići izradom i provođenjem programa mjera i aktivnosti za otklanjanje diskriminacije na osnovu spolova u oblasti rada, zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima, uključujući jačanje institucionalnih kapaciteta za primjenu međunarodnih i domaćih standarda u ovoj oblasti, uvođenje rodno odgovornih budžeta. Potrebno je podržati istraživanja i programe za povećanje učešća žena u

radnoj snazi i smanjenje nezaposlenosti, programe razvoja ženskog poduzetništva, ekonomskog i društvenog osnaživanja žena.

Potrebno je povećati planiranje budžetskih sredstava za finansijsku potporu i razvoj poduzetničkih ideja žena i za razvoj ženskog poduzetništva. Treba organizovati programe obuka za žene, s ciljem osposobljavanja za traženje, izbor i dobivanje adekvatnog zaposlenja, uključujući prekvalifikaciju i samozapošljavanje, pokretanje i razvijanje poduzetništva;

Potrebno je dalje unaprijediti mjere za usklađivanje poslovnog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, poboljšanje odredbi o plaćenom porodiljskom odsustvu, plaćenom roditeljskom odsustvu za oba roditelja, a posebno je važno snažno povećanje obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem.

c) Stvaranje jednakih mogućnosti za inkluzivno obrazovanje za sve, bez diskriminacije spolova.

Iako je zakonski obavezujuće obrazovanje za sve, potrebno je izraditi i provesti program mjera kojim će se stvoriti jednake mogućnosti i pristup obrazovanju za djevojčice i dječake, žene i muškarce u bilo kojoj životnoj dobi, uključujući pripadnike i pripadnice ranjivih grupa i sa istim perspektivama za budući profesionalni život.

To znači i pristup nauci, kulturi i sportu, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u navedenim oblastima, uvođenje rodno odgovornih budžeta. Posebno je bitno podržati programe usmjerene ka eliminaciji diskriminatornih i stereotipnih stavova u obrazovnim, naučnim, kulturnim i sportskim sadržajima.

Iznimno je značajno podržati programe cjeloživotnog obrazovanja za prioritetne ciljne grupe kao što su: odrasli bez završene osnovne ili srednje škole, odrasli sa završenom srednjom školom koja ne odgovara potrebama tržišta rada, osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici, žrtve rodno zasnovanog nasilja, starije osobe kao i osobe koje žele napredovati u radu i zanimanju, te usavršavati poduzetničke sposobnosti;

Osim toga, podržati programe jednakih mogućnosti oba spola za jačanje kapaciteta, pristup i upotrebu novih informacionih i komunikacionih tehnologija u vladi, javnim i privatnim preduzećima, medijima kao i u sektoru obrazovanja;

Posebno je značajno povećanje budžeta za naučne i istraživačke aktivnosti na univerzitetima i istraživačkim institutima za angažman žena.

Mjera 2.6. Eliminacija diskriminacije konstitutivnosti naroda i socijalno uključivanje nacionalnih manjina, prije svega Roma

a) Dosljednija primjena eliminiranja diskriminacije naroda u pravcu jednakih prava na cijeloj teritoriji BiH, bez obzira na njihovu etničku, vjersku, nacionalnu pripadnost i jednostavno građansku pripadnost.

To znači promjenu ustava i izbornog zakona u skladu sa presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Ustav Bosne i Hercegovine se pokazuje diskriminatorski prema pravima konstitutivnih naroda u entitetima, kantonima ili općinama u kojima nisu većina, prema pravima nacionalnih manjina, kao i prema pravima građana koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ni konstitutivnog naroda niti kao nacionalna manjina. Princip konstitutivnosti naroda predstavlja smetnju u razvoju BiH kao savremene demokratske države. Više od deset godina nakon što je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu donio historijsku presudu i procijenio da je Ustav BiH diskriminatoran, njegove izmjene još nisu napravljene, i pored Rezolucije o BiH Vijeća Evrope i Mišljenja Evropske komisije iz maja 2019.

b) Značajno povećati uključenost Romske populacije u obrazovanje i tržište rada

Unatoč pomaku u zakonodavnom i institucionalnom smislu, u donošenju strateških dokumenata, akcionih planova, Romi se u BiH i dalje suočavaju sa predrasudama, netolerancijom, diskriminacijom i socijalnom isključenošću u svakodnevnom životu. Romi su najbrojnija, najviše zapostavljena i

najugroženija manjina u BiH, dok se uslovi u kojima živi većina romskih porodica u BiH mogu okarakterisati kao stanje hroničnog, višedimenzionalnog siromaštva. Sa stanovišta socijalne isključenosti Romi su u najlošijem položaju u svakom aspektu života.

Nužna je dosljedna implementacija, monitoring i izvještavanje o provođenju strateških dokumenata donešenih i u BiH i u Federaciji. Na Federalnom i kantonalnom nivou pojačati mjere aktivnog zapošljavanja Roma, kao i programe edukacija, obuka, dokvalifikacija itd. Na lokalnim razinama, koje su najbliže stvarnim problemima Romske populacije, značajne su odgovornosti i mogućnosti djelovanja u skladu sa nadležnostima, i donošenje akcionih planova za unapređenje položaja Roma, od upisa u matične evidencije, mapiranja Roma, predškolskog obrazovanja, i daljeg obrazovanja, uključivanja na tržište rada, stambene brige, posebnom podrškom u budžetu za jačanje nevladinih organizacija Roma itd.

Posebne aktivnosti usmjeriti na razvoj svijesti Romske populacije o značaju obrazovanja, mogućnostima boljeg standarda stanovanja, poboljšanja zdravlja, jednostavno o potrebi da mogu bolje, gdje mediji i nevladine organizacije imaju važnu ulogu.

1.3 Prioriteni cilj 3. Izrada strateških dokumenta od značaja za socijalnu inkluziju

Mnogi strateški dokumenti (kao i zakonska rješenja) koji uređuju određene oblasti ne provode se u praksi. Nadati se da će zakonskim rješenjima o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem, uredbama o provođenju strateških dokumenta, evaluacijom i monitoringom, kao i jačanjem kapaciteta za razvojno planiranje u Federaciji na svim razinama, doći do kvalitetnog pomaka u implemetaciji usvojenih planskih opredjeljenja. Prioriteni cilj 3. predviđa izradu planskih dokumenta za koje već postoje obaveze za njihovo donošenje, i pripremu i izradu ovih dokumenata treba početi blagovremeno, zato se i navode kao poseban cilj jer je važan za marginalizirane grupe i socijalnu uključenost.

3.1. Akcijski plan za djecu FBiH za period 2021-2027.

Izrada Akcijskog plana za djecu je obaveza koja proizilazi iz Akcionog plana za djecu BiH, kojim će se utvrditi mjere u oblasti zaštite ljudskih prava djeteta u Federaciji BiH; mjere koje se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, na posebne oblike zaštite djece, mjere koje se odnose na djecu iz ranjivih skupina, na izvještavanje i koordinaciju. Obaveza Federacije je formiranje Vijeća za razvoj djece, kao i obezbjeđenje budžetskih sredstava za rad Vijeća, izrada Akcionih planova za djecu je obaveza i kantona i lokalnih zajednica.

Vrijedna podloga za izradu plana je i nedavno urađena sveobuhvatna UNICEF-ova Situaciona analiza položaja djece u Bosni i Hercegovini (mart 2020.), kao i Stanje dječijih prava u BiH (maj 2020.).

3.2. Strategija prema mladima u Federaciji BiH za period 2021-2027.

Zakon o mladima Federacije BiH¹³¹ institucionalno i budžetski regulira implementaciju politike prema mladima na svim nivoima vlasti: od državnog preko resornih ministarstava do nivoa kantona i općina. Prema ovom Zakonu, organi javne uprave na svim nivoima vlasti su zaduženi za pružanje podrške mladima, te usvajanje i implementaciju strategije prema mladima. Također, članom 14. Zakona se predviđa da kantonalne, gradske i općinske vlasti osiguraju minimum mjera koje se odnose na rad sa mladima i planove aktivnosti mladih, kao i mehanizme i kapacitete za njihovu realizaciju.

Dosadašnji pokušaji da se uradi i usvoji Strategija za mlade u Federaciji BiH nisu rezultirali usvajanjem dokumenta. Treba pokrenuti izradu Strategije čija će se dinamika uskladiti sa dinamikom

¹³¹ Zakon o mladima FBiH („Službene novine FBiH 36/10“)

strateškog planiranja EU, odnosno u FBiH. Značajno mjesto u Strategiji treba dati mladima u kontekstu provođenja Agende 2030 a poseban Izvještaj o mladima posvećen Agendi 2030 („Youth and the 2030 Agenda for Sustainable Development“, januar 2019.) ispituje uzajamno podržavanje uloge Agende 2030 i napore u svijetu za razvoj mladih, te pruža uvid u ulogu mladih u održivom razvoju i provedbu Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja.

3.3. Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2021 -2027.

Programom reformi za period 2020-2022. (Vijeće ministara, januar 2020.) predviđena je izrada strategije zapošljavanja za period 2020-2022., no zbog iznimno složene situacije zbog posljedica mjera protiv širenja COVID-19, neophodno je uraditi sveobuhvatnu strategiju zapošljavanja koja će sadržavati hitne mjere zapošljavanja na kraći rok (godinu dana) i za duži rok za period strategije. Moguće je i planirati javne radove u cilju što većeg angažmana nezaposlenih.

3.4. Unaprijeđenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH za razdoblje 2022-2027. godine

Strategija unaprijeđenja prava i položaja osoba sa invaliditetom koja je na snazi do 2022., kao vrlo sveobuhvatan okvir, koja dotiče sve segmente od značaja za život osoba sa invaliditetom, treba da nastavi da se provodi. Za period 2022-2027. treba uraditi Akcioni plan (prema Uredbi o trogodišnjem i godišnjem planiranju, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH, Sl.novine FBiH 17/19), u kojem će se tačno povezati aktivnosti sa programima rada nadležnih institucija i na Federalnoj i na kantonalnoj razini, njihova povezanost sa budžetskim okvirom i drugim izvorima finansiranja, utvrdila dinamika monitoringa, izvještavanja prema utvrđenim indikatorima praćenja i evaluacije.

3.5 Izrada Gender akcionog plana na svim razinama vlasti u Federaciji

Obveza izrade Gender akcionog plana (GAP) definirana je Zakonom o ravnopravnosti spolova (članom 24.), kao strategija kojom se definiraju programski ciljevi za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim područjima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Za naredni period treba uraditi GAP na svim razinama u Federaciji prema propisanoj metodologiji Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH.

3.6. Aktuelizirati i usvojiti Strategiju o unaprijeđenju položaja starijih osoba u Federaciji BiH

Nacrt strategije za unapređenje položaja starijih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2018-2027. godine, urađen u julu 2018. godine, ali nikada nije usvojen u parlamentarnoj proceduri. Strategija je obuhvatala ključna pitanja značajna za život osoba treće dobi: probleme vezane za siromaštvo, zdravstvene usluge, stambeni prostor i životne uvjete, starenje u ruralnim i ekonomski ugroženim područjima, socijalnu zaštitu, cjeloživotno učenje, aktivno sudjelovanje starijih osoba u zajednici, prevenciju nasilja, zapostavljanje i zlostavljanje starijih osoba od strane njihovih srodnika ili drugih osoba iz zajednice, društvene stavove prema starijima, kao i međugeneracijsku solidarnost. Strategiju treba aktuelizirati prema metodologiji razvojnog planiranja u FBiH.

3.5. Strategija smanjenja rizika od katastrofa za održivi razvoj

Izrada Strategije smanjenja rizika od katastrofa danas je više nego ikada do sada nužna. Rizici u kojima danas živimo i s kojima se suočavamo, nalažu izradu strategije na razini i Federacije i kantona, sa posebnim zadaćama za lokalnu zajednicu, u skladu sa nadležnostima. Uticaji klimatskih promjena i katastrofa različito se manifestiraju kod marginaliziranih grupa. Stoga strateško djelovanje treba uzeti u obzir specifične ranjivosti ove populacije kako bi se kreirali adekvatni sistemi podrške prilagođeni njihovim potrebama.

Preporučeno je da Strategija sadrži: procjenu rizika i ranjivosti sa fokusom na ranjivu populaciju, ekonomske i socijalne aspekte rizika, te kapacitete društvenih sistema za odgovor i oporavak od

katastrofa; planiranje i informisanje o rizicima; osiguranje od rizika; adaptiran sistem socijalne zaštite i socijalnih usluga; sistem ranog upozoravanja; ulaganje u sisteme zaštite i spašavanja od katastrofa koji su prilagođeni potrebama i specifičnostima najranjivijih grupa.

2. Strateški cilj 2: Unaprijediti sistem socijalne zaštite

2.1 Prioritetan cilj 1. Reforma sistema socijalne zaštite

Reforma sistema socijalne zaštite koja treba omogućiti smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti traži novi pristup: razvoj aktivne socijalne zaštite, one koja nije socijalna pomoć već društvena podrška za ravnopravnu poziciju siromašnih i marginalizovanih u društvu. Reforma sistema socijalne zaštite znači promjenu od pasivnog sistema socijalnih transfera ka aktivnim politikama socijalnih investicija i socijalnog uključivanja.

U tom kontekstu za smanjenje socijalne isključenosti kroz reformu i razvoj socijalne zaštite važno se usmjeriti na nekoliko ključnih segmenata.

Mjera 1.1. Harmonizacija zakonodavnog okvira

Na nivou FBiH postoje prijedlozi za harmonizaciju postojećih zakona te pripremu i usvajanje novih zakona, a do kraja 2020. godine očekuje se konačno usvajanje zakona koji su u javnoj raspravi.

U Programu rada za 2020. Vlade FBiH planirana su značajna normativna i podzakonska akta a koji su u Ministarstvu rada i socijalne politike sistematizovani prema utvrđenim strateškim ciljevima rada Ministarstva.¹³²

U predložene izmjene ili dopune zakona potrebno je:

- „Problem neusaglašenosti, neujednačenosti i neharmonizovanosti pravnog okvira na nivou FBiH riješiti donošenjem četiri nova zakona koja bi regulisala odvojeno oblasti: socijalne zaštite, porodice sa djecom, civilnih žrtava rata i osoba sa invaliditetom;
- U Zakonu o osnovama socijalne zaštite FBiH kao korisnike socijalne zaštite pored postojećih definisati kao korisnike i djecu sa invaliditetom, djecu u pokretu, djecu u riziku, djecu žrtve nasilja, djecu žrtve radne eksploatacije, djecu žrtve trgovine, djecu bez pratnje, porodice u riziku i samohrane roditelje i time stvoriti pravni osnov za njihovu zaštitu;
- Razmotriti mogućnost stvaranja pretpostavki za prenos nadležnosti na lokalne zajednice u oblasti socijalne zaštite kroz izmjenu postojećih propisa kojima je ova oblast uređena;
- Posebnim Zakonom o socijalnim uslugama propisati prava građana na socijalne usluge, definisati vrstu i obim socijalnih usluga, korisnike socijalnih usluga, pružaoce socijalnih usluga, način utvrđivanja cijena socijalnih usluga, nadzor, sankcije, izvore sredstava za finansiranje socijalnih usluga kao i druga pitanja;
- Naknade umjesto plaće ženi-majci porodilji koja je u radnom odnosu dislocirati iz oblasti socijalne zaštite na način da se pravo na naknadu temelji na propisima iz radno pravnog statusa ili da se formira zaseban Fond za zaštitu porodice sa djecom koji bi se finansirao iz zasebnog

¹³² Vidi detaljnije: Program rada Vlade Federacije za 2020., Sarajevo, decembar 2019. godine, obrađivač: Federalni zavod za programiranje razvoja, dostupno na: <https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri%202020/Program%20rada%20Vlade%20FBiH%20za%202020%20godinu.pdf>, str. 111

doprinosu. Utvrditi jedinstven cenzus na nivou FBiH za mlade majke porodilje koje su nezaposlene.”¹³³

Mjera 1.2. jačanje infrastrukture i kompetencija pružaoca usluga socijalne zaštite

Jačanje infrastrukture i kompetencija pružaoca usluga socijalne zaštite od velikog je značaja za bolju pristupačnost usluga korisnicima. U tom pogledu, potrebno je raditi na unapređenju kvalitete servisa kroz moguće uvođenje novih modela pružanja usluga (npr. deinstitucionalizacija socijalne zaštite, pružanje socijalne zaštite u zajednici i sl.). U tom pravcu, na temelju urađene Strategije deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH 2014-2020., uraditi i provoditi Akcioni plan za provedbu Strategije, kojim će se osigurati poboljšanje kvalitete života, nediskriminacija, zaštita ljudskih prava i sloboda za sve korisnike socijalne zaštite kroz tranziciju s institucionalne na socijalnu zaštitu u zajednici.

Novi sistem socijalne zaštite obavezuje na novi pristup u zaštiti korisnika (prije svega djece bez roditeljskog staranja, djece i porodica u riziku, osoba sa invaliditetom i starih lica) koja se nužno treba provoditi u lokalnim zajednicama kroz razvoj socijalnih usluga van institucija sistema i uspostavu partnerskih odnosa i međusektorsku saradnju sa zdravstvenim, obrazovnim i drugim institucijama i nevladinim sektorom.

Programom rada Vlade FBiH, u okviru Ministarstva rada i socijalne politike planiran je strateški cilj rada-Strateški cilj 3: Razviti efikasan, održiv i pravičan sistem socijalne zaštite i zaštite obitelji s djecom koji će garantirati osnovna i ujednačena prava socijalno ugroženih kategorija, unutar kojeg je poseban operativan cilj-3.4: Jačanje stručnih kapaciteta pružatelja usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite¹³⁴, u kojem je osim zakonskih rješenja, predviđen niz obuka, edukacija u institucijama socijalne i dječje zaštite.¹³⁵

Osim predviđenog, potrebno je obezbijediti pretpostavke (prostorne i finansijske) za zapošljavanje stručnih kadrova u skladu sa Pravilnikom o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH, a odgovarajuća sistematizacija poslova treba biti u potpunosti sa odredbama ovog Pravilnika.

Mjera 1.3. Ciljano usmjeravanje naknade korisnicima

Kako bi se uspostavio efikasniji sistem socijalne zaštite, pokretač je ciljano i bolje usmjeravanje javnih rashoda za socijalnu zaštitu kako bi se ispunile potrebe onih koji žive u siromaštvu ili koji su socijalno isključeni, te osigurao minimalan nivo prihoda potreban za dostojanstven život. S tim u vezi, potrebno je unaprijediti sistem identifikacije i praćenja ranjivih porodica i porodica u riziku.

Provođenje reforme sistema ciljanja socijalne pomoći treba da bude tako da naknade budu bazirane na potrebama, a ne na statusu korisnika. Zbog toga je potrebno definirati monetarni minimum

¹³³ Vlada KS, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo: Analizu pravnog i institucionalnog okvira u Kantonu Sarajevo u svrhu smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti u Kantonu Sarajevo, Sarajevo, juli 2017., str. 80.

¹³⁴ Ibidem, str.122.

¹³⁵ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike već provodi dva programa edukacije profesionalaca u centrima za socijalni rad/sluzbama socijalne zaštite u Federaciji BiH i resornim kantonalnim ministarstvima nadležnim za oblast socijalne i dječje zaštite. Prvi je Program osnovnih i dodatnih edukacija hranitelja u Federaciji BiH (2018.), a drugi je Program specijalizirane edukacije profesionalaca u centrima za socijalni rad u Federaciji BiH za rad s djecom i porodicama povratnika sa stranih ratišta (oktobra 2020.).

socijalne sigurnosti a koristiti programske intervencije i beneficije, uključujući i transfere u gotovini i naturi, usmjeravajući ih na domaćinstva u ranjivim kategorijama, kao što su samohrani roditelji, porodice s više djece, osobe s invaliditetom i hroničnim bolestima, interno raseljene osobe i povratnici.

Povećati efikasnost i djelotvornost ciljanih mjera socijalne zaštite na osnovu imovinskog stanja kroz integriranje baza podataka, unapređenje kontrola i zasnivanje mjera na dokazima.

Mjera 1.4. Istraživanje mogućnosti uvođenja univerzalnog garantovanog dohotka (minimuma socijalne sigurnosti)

U svijetu tu se vodi velika debata oko univerzalnog garantovanog dohotka (universal basic income), a nekoliko zemalja testira ovu inovativnu mjeru kako bi se analizirali rezultati i sagledali efekti. Univerzalni garantovani dohodak za sve građane bez razlike smatra se odgovorom za ekonomsku globalizaciju i neophodnu pokretljivost i fleksibilnost koja se očekuje na tržištu, kao i nesigurnost koju ona izaziva kod pojedinaca. Dodatno, garantovani dohodak, koji nije isto što i mjera socijalnog davanja radi ranjivosti doprinio bi stvaranju bazičnih preduslova za dostojanstven život kao što su krov nad glavom, ishrana i higijena. On bi dugoročno mogao da zamjeni najveći broj socijalnih davanja, a posebno onih koja nisu vezana za višestruku ranjivost. Dodatno, pretpostavlja se da bi njegovim uvođenjem prestala potreba za mnogim birokratskim službama koje sada postoje kako bi se distribuirala socijalna davanja. Po pravilu, ova mjera bi trebalo da se finansira isključivo iz poreza tj. javnog budžeta, dok alternativni izvori finansiranja obesmišljavaju njegovu svrhu. Ideja nije da se finansira nešto dodatno, već da se postojeće zamjeni boljim.¹³⁶

Ovo je za FBiH, a i BiH, posebno značajno jer FBiH nema zagarantiranu (nacionalnu) penziju za osobe određene životne dobi, neovisnu o radnom statusu. Naime, u FBiH je nepovoljna socio-ekonomska pozicija starijih osoba koja je posljedica niskog nivoa penzionih naknada (dvije trećine starijih osoba koje ostvaruje pravo na penzionu naknadu prima minimalnu ili zajamčenu penziju) i nedovoljnog obuhvata starijeg stanovništva penzionim osiguranjem. Izvan shema osiguranja nalaze se i ranjive skupine zaposlenika, poput onih za koje poslodavci ne uplaćuju nikako ili ne uplaćuju redovito doprinose za socijalno osiguranje, zaposlenici za koje poslodavci uplaćuju minimalne doprinose, radnici s ugovorima na određeno vrijeme i na pola radnog vremena, samozaposlenici, i sl. Za pretpostaviti je da će se iz navedenih skupina regrutovati kategorije novosiromašnih i socijalno isključenih u budućnosti.

Mjera 1.5. Integriranje socio-ekonomske baze podataka

Za integriranje socio-ekonomske baze podataka i razvoj digitalnog sistema izvršenja pružanja naknada, neophodno je uvesti sistem indentifikacije građana putem socijalne karte.

Tako bi se kroz unapređenje upravljačkog informacionog sistema i razvoj digitalnih socijalnih usluga eliminisala prekomjerna administrativna opterećenost u sistemu socijalne zaštite. Instrumenti socijalne zaštite kao što su socijalne karte, pojednostavljene i automatizovane procedure za registrovanje i verifikaciju korisnika, ažurne i integrisane baze podataka korisnika socijalne pomoći i socijalnog osiguranja po osnovu zaposlenosti, razvijeni sistemi plaćanja i propisi o radu koji omogućavaju prilagođavanje u vanrednim situacijama – sve to ne samo što omogućava bolje ciljanje socijalne pomoći u redovnim okolnostima, već dozvoljava sistemima i da troškovno efikasno i brzo povećaju obuhvat u vrijeme krize.

¹³⁶ Izvor: <http://socijalnoukljuicvanje.gov.rs/rs/po-meri-coveka-drustvena-inovacija/pristup> 20.09.2020.

Za izradu socijalnih karti koriste se informacije iz baza podataka više ministarstava kako bi se obezbjedili ažurni podaci ne samo o korisnicima programa socijalne pomoći, već i o opštoj populaciji. Razvijen sistem socijalnih karti može pomoći da se utvrdi koje grupe stanovnika su naročito pogođene efektima krize i može omogućiti ubrzano priznavanje njihovih prava radi uključivanja u programe podrške.

2.2 Prioriteni cilj 2: Radna aktivacija i zapošljavanje

Primarni fokus aktivacijske politike trebao bi biti na povećanju javnih izdvajanja za efikasnije aktivne mjere zapošljavanja (savjetovanje, prekvalifikacije), održivosti izvora finansiranja i povećanju efikasnosti realizovanih programa (kroz monitoring i ocjenu učinaka). Za to je potrebno raditi na unapređenju saradnje javnih službi za zapošljavanje s poslodavcima i drugim institucijama (centri za obrazovanje i obuku, privatne agencije, međunarodne organizacije, itd.) kroz kreiranje lokalnih/regionalnih partnerstava za zapošljavanje, te dalje unaprjeđivati kadrovske, upravljačke i informatičke kapacitete javnih službi za zapošljavanje. Posebno je važna kombinacija (aktivnih i pasivnih) mjera na tržištu rada kako bi se povećala zapošljivost nezaposlenih osoba, te je potrebno više pažnje posvetiti mjerama koje se odnose na smanjenje nezaposlenosti kategorija stanovništva s otežanim pristupom tržištu rada. Između ostalog, to uključuje razvijanje sistema identifikacije, pripreme za rad (doškoloavanje i prekvalifikacija), zapošljavanja, podrške i praćenja ranjivih kategorija, saradnju s poslodavcem i sl.

Bitan preduslov za jačanje funkcije posredovanja u javnim službama za zapošljavanje predstavlja izmještanje zdravstvenog osiguranja za nezaposlene osobe iz zavoda za zapošljavanje.

Neophodno je provesti reformu sistema isplate naknada za vrijeme nezaposlenosti tako da sistem bude inkluzivniji i obuhvati osobe koje ostvaruju prihod u neformalnoj ekonomiji, osobe koje rade na osnovu privremenih ugovora, osobe koje obavljaju sezonske radove i rade na osnovu ugovora na određeno vrijeme kao zamjena odsutnih radnika i postepeno gasiti te naknade kako oporavak bude rastao, uz aktivne mjere zapošljavanja koje će biti u međuvremenu donesene.

2.3 Prioriteni cilj 3: Socijalne inovacije

U politikama i programima financiranja Evropske unije socijalne inovacije prepoznaju se kao važan doprinos jačanju socijalne kohezije, koja slabi uslijed krize i povećane socijalne ranjivosti. Evropska unija stavlja fokus na socijalne inovacije u svojim politikama. Još je Strategija Evropa 2020 uvelike računala na socijalne inovacije na putu ostvarivanja glavnih aspekata razvoja Evrope – zapošljavanja, inovacija, edukacije i socijalnog uključivanja.

Socijalne inovacije polaze se od pretpostavke da mogu dijelom premostiti financijske probleme lokalnih socijalnih programa i ojačati socijalnu koheziju. Tradicionalne socijalne politike imaju ograničen utjecaj na socijalnu ranjivost, dok inovativne politike imaju pozitivan učinak te smanjuju vjerovatnost padanja u ranjiv položaj. Ovdje se u fokus stavlja uloga socijalnih inovacija u lokalnim socijalnim sistemima kao doprinos djelotvornosti socijalnih politika.

Socijalne inovacije pomažu socijalnoj integraciji i doprinose jačanju socijalne kohezije i stoga djeluju preventivno na nove socijalne rizike. One mijenjaju kulturu socijalne politike i imaju utjecaj na izgradnju povezujućeg socijalnog kapitala.

Glavni je cilj socijalnih inovacija pronaći rješenja za socijalne probleme: prepoznavanjem i pružanjem novih usluga koje poboljšavaju kvalitetu života pojedinaca i zajednica, identificiranjem i provođenjem procesa integracije na tržištu rada, novim sposobnostima, novim radnim mjestima i novim oblicima sudjelovanja, kao različitim elementima koji pridonose poboljšanju položaja pojedinaca.

Društvena inovacija može biti: praksa, proces, proizvod, usluga, poslovni model, novi organizacijski oblik, instrument i metodologija, ili pak kombinacija svega navedenog, čiji je cilj da se pruži bolji odgovor na neku nezadovoljenu potrebu ili društveni problem.¹³⁷

Socijalne inovacije oslanjaju se na inventivnost građana, civilnog društva, lokalnih zajednica, poslovnog sektora i javnih službenika te uslužnog sektora. Otvaraju se mogućnosti za civilno društvo, javni sektor i tržište kako bi proizvodi i usluge bolje naslovili potrebe pojedinca i očekivanja zajednice. U tom pogledu, one su »elementi društvene promjene koji stvaraju nove društvene činjenice, odnosno utječu na ponašanje građana ili pojedinih društvenih skupina na prepoznatljiv način s orijentacijom prema ciljevima koji nisu u prvom redu ekonomski motivirani.

Pretpostavlja se da će socijalne inovacije i dalje dobivati na važnosti, ne samo u području rješavanja socijalnih problema, već i iz perspektive cijelog društva. Ako se želimo uhvatiti u koštac s kritičnim socijalnim problemima, mora postojati institucionalizirani prostor socijalnih inovacija koji će uključivati prepoznavanje i potporu socijalnim inovacijama, ali i mjerenje njihovog utjecaja. Pri tome pozitivna suradnja ili partnerstvo više sektora (tj. vlade tržišta i civilnog društva) ključno je za učinkovito rješavanje socijalnih problema.¹³⁸

U institucionalnom rješenju, treba osnovati Fond za socijalne inovacije iz kojeg bi se podsticali projekti iz socijalnih inovacija. Odličan primjer za efektivnost ovakvog programa je Portugal, koji je 2014. godine stavio veliki naglasak na socijalne inovacije u okviru svoje politike oporavka od globalne finansijske krize iz 2008. godine, a sada je zbog postignutih rezultata širom Evrope korišten kao primjer dobre prakse socijalnog uključivanja i smanjenja nejednakosti.¹³⁹

Treba istaći da je ovo složena mjera politike koja može da se planira na duži rok, jer traži najmanje godinu dana istraživanja, analize i dizajniranja i vjerovatno još godinu dana pripreme kapaciteta, ali nakon toga bi bila samoodrživa i bila odličan razvojni instrument adaptibilniji na uslove krize nego „tradicionalna“ privreda.

Usmjerenost socijalnih inovacija je vrlo različita: održiva radna mesta i poslovanje, neravnomjeran regionalni razvoj, neravnopravnosti u društvu, diskriminacija i socijalna isključenost, upravljanje resursima i zaštita životne sredine, odgovornost privrede prema zajednici, starenje stanovništva, unutrašnje i spoljne migracije, pristup uslugama u zajednici itd.

Društvene inovacije traže odgovore na društvene probleme identifikujući i pružajući nove usluge koje unapređuju kvalitet svakodnevnog života pojedinca i zajednice. Neophodno je da se u centar politika stave ljudi i njihove potrebe. Tek tada može da se uvidi da do suštinskih promjena u kvalitetu života dolazi onda kada se prepozna višeslojnost problema i osmisle mjere koje nastoje da ih otklone. Tada prestaju sektorske granice i problem postaje zajednički, kao i njegovo rešavanje.

3. Strateški cilj 3. Jačanje teritorijalne kohezije

¹³⁷ Prema: Aleksandra Vladislavljević „Društvene inovacije ljudi u centru javnih politika“, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, novembar 2019.

¹³⁸ Prema: Gojko Bežovan i drugi: „Socijalne inovacije kao doprinos jačanju socijalne kohezije i ublažavanju socijalne krize u europskim urbanim socijalnim programima“, Pregledni rad UDK: 364.46:364.467, doi: 10.3935/rsp.v23i1.1279, Zagreb, 2015. Dostupno na: [file:///C:/Users/HOME/Downloads/04_Bezovan%20\(1\).PDF](file:///C:/Users/HOME/Downloads/04_Bezovan%20(1).PDF)

¹³⁹ Izvor: dr Slobodan Cvejić: „Pandemija COVID 19 i društvene nejednakosti - Od distributivne ka razvojnoj politici podrške“, MONS Beograd, 07. maj 2020.

Jedan je od glavnih ciljeva EU-a jačanje ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije. Znatan udio aktivnosti i proračuna EU-a posvećuje se smanjenju razlika među regijama, s posebnim naglaskom na ruralnim područjima, područjima zahvaćenim industrijskom tranzicijom i regijama suočenim s teškim i trajnim prirodnim nepogodama ili demografskim poteškoćama.

EU podupire postizanje tih ciljeva upotrebom evropskih strukturnih i investicijskih fondova, među kojima su i Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, a Evropski socijalni fond glavni je instrument Unije kojim se podupiru mjere za sprječavanje i suzbijanje nezaposlenosti, razvoj ljudskih resursa te poticanje socijalne integracije na tržištu rada. Njime se financiraju inicijative kojima se protiče viši nivo zaposlenosti, jednake mogućnosti za muškarce i žene, održiv razvoj te ekonomska i socijalna kohezija.¹⁴⁰

Teritorijalna kohezija se općenito smatra kao sastavni dio, komplementarna je ciljevima ekonomske i socijalne kohezije i ima za cilj promicanje harmoničnog i homogenog razvoja cjelokupnog teritorija. Danas prevladava opća saglasnost da je teritorijalna kohezija multidimenzionalan koncept sa najmanje tri komponente:

- Teritorijalna kvaliteta: kvaliteta života i radnog okruženja; uporedivi standardi u cijeloj teritoriji; ujednačen (sličan) pristup uslugama od općeg interesa i znanju;
- Teritorijalna učinkovitost: efikasnost korištenja resursa uz poštivanje energije, zemljišta i prirodnih resursa; konkurentnost ekonomskih struktura i atraktivnosti lokalnih područja; unutarnja i vanjska dostupnost;
- Teritorijalni identitet: postojanje socijalnog kapitala; sposobnost razvoja zajedničke vizije budućnosti; lokalni know-how i specifična, produktivna zanimanja i konkurentne prednosti svakog područja.¹⁴¹

Danas socijalnu uključenost moramo promatrati i sa aspekta teritorijalne, ekonomske i socijalne kohezije. Svaki građanin Federacije ima pravo na jednake uslove, mogućnosti i izbore na cijelom području Federacije, bez diskriminacije. To je vizija razvoja socijalne uključenosti. Zato nam trebaju sljedeći prioritetni ciljevi:

3.1 Prioritetan cilj 1. Ravnomjeran regionalni razvoj

Federacija BiH pokazuje izrazite neravnomyjnosti u razvijenosti, i između regija, kantona, gradova i općina. Jedan od razloga je nepostojanje politike uravnoteženog razvoja, a Federacija nikada nije usvojila Prostorni plan FBiH za period 2008-2028. koji je jedan od alata za usmjeravanje policentričnog razvoja Federacije.

Bez određene prostorno-ekonomske politike razvojni jaz između povoljnih i nepovoljnih smještaja sve će se više produbljivati, što je nepovoljno za ukupni privredni, socijalni i prostorni razvoj. Tako izostaju mjere izgradnje ključnih infrastrukturnih projekata (saobraćajnica, internet pristupa, povezivanja manjih mjesta i sela sa gradovima), a povećan je pritisak na veće gradove, koji više ni kapacitetom prostora ne mogu da podnesu takvu gustinu izgradnje, ekološki pritisak... Istovremeno, sela su napuštena, uz izražene emigracije iz zemlje. Posljedice pandemije i mjera protiv COVID-19 samo će povećati jazove u razvijenosti i distribuciju pomoći (i vanjske i domaće) tamo gdje je najpotrebnija (što opet dovodi građane u socijalnu isključenost).

¹⁴⁰ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/93/ekonomska-socijalna-i-teritorijalna-kohezija>

¹⁴¹ Fetahagić, M: Human Development Indicators and Spatial Development and Planning: Opportunities and Challenges, HDCA Conference 2011, Haag.

Dispariteti u razvijenosti u FBiH, između općina, regija, kantona, ogromne razlike koji stanovnici FBiH imaju u osnovnim uvjetima života i rada, nameću jednu od temeljnih razvojnih strategija koja se treba ugraditi u strateški plan razvoja: smanjivanje razlika u razvijenosti između općina i kantona, odnosno prostorno ravnomjerniji razvoj FBiH, uz dinamičan rast ukupnog razvoja FBiH.

A prostorni plan je mogućnost da se promišljeno pristupi analizi dispariteta u razvijenosti i na toj osnovi utvrde odgovarajuće politike i mjere ukupnog razvoja. Prostorni plan tad postaje instrument upravljanja i uređenja jedinstvenog ekonomskog, socijalnog, infrastrukturnog prostora. U Federaciji ne postoji samostalna, neovisna i stručna institucija nadležna za prostorno planiranje i uređenje prostora, koja radi stručne planske podloge, kao krovna rješenja na području Federacije BiH.

U tom pravcu predlažu se sljedeće mjere:

Mjera 1.1. Formiranje Zavoda za prostorno planiranje i uređenje prostora FBiH

Mjera 1.2. Aktuelizirati i usvojiti Prostorni plan Federacije za naredni dugoročni period

Mjera 1.3. Osnovati Fond za ravnomjerni regionalni razvoj

3.2 Prioriten cilj 2. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj se pokazuje kao značajan faktor socijalne uključenosti, zbog velikih mogućnosti koje pruža za radnu aktivaciju.

Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine (2018-2021.) - okvirni dokument, strateškim ciljem br. 5 „Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga“ predvidio je:

„Podrška stabilnosti prihoda poljoprivrednih gazdinstava ostvarivat će se i kroz smanjenje razlika u uslovima poslovnog okruženja u različitim regionima unutar BiH ali i šire, unaprjeđenje dobne i obrazovne strukture ruralne populacije, diverzifikacija poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti na ruralnom području, zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine, unaprjeđenje infrastrukture i usluga od važnosti za ruralnu populaciju...

Ulaganjima u obrazovanje ruralne populacije, kulturu i socijalnu infrastrukturu, unaprijedit će se dobna struktura seoskog stanovništva i doprinijeti smanjenju depopulacije ruralnih područja.

U sklopu mjera agrarne i ruralne politike posebnu pažnju i dodatne napore treba posvetiti unaprjeđenju položaja žena i mladih na selu, kroz kreiranje ciljnih programa njihovog zapošljavanja i davanje određenih dodatnih podsticaja u sklopu raspoloživih mjera podrške.“¹⁴²

Treba istaći da brojne studije potvrđuju važnost socijalnog poduzetništva, zadrugarstva kao faktora teritorijalne kohezije te visok stepen pozitivne korelacije između zaostajanja u regionalnom odnosno ruralnom razvoju i razvijenosti zadružnoga sektora. Nalazi istraživanja pokazuju da zadrugarstvo najviše utječe na regionalni razvoj u Južnoj Hrvatskoj (posebno na socijalni razvoj) i Istočnoj Hrvatskoj (posebno na gospodarski razvoj).¹⁴³ Projekat "Žene i održivi razvoj - nove mogućnosti

¹⁴² Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine (2018-2021.) - okvirni dokument decembar 2018., str. 56. dostupan na:

http://www.hops.gov.ba/dokumenti/strateski_dokumenti_na_nivou_bih/default.aspx?id=533&langTag=bs-BA

¹⁴³ Vidjeti: Utjecaj zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske (The influence of cooperatives on regional and rural development of Croatia), Autori: Pejnović, Dane; Radeljak Kaufmann, Petra; Lukić, Aleksandar, Izvornik Hrvatski geografski glasnik (1331-5854) 79 (2017), 2; 51-85

zapošljavanja"¹⁴⁴ ukazao je da su žene snažni pokretač razvoja zajednice i nositeljice stvaranja novih mogućnosti zapošljavanja žena, posebno u ruralnim područjima BiH.

Tako ruralni razvoj otvara mogućnosti socijalnog uključivanja, zapošljavanja, razvoja socijalnog poduzetništva u oblasti i proizvodnji hrane, turizma itd.

3.3 Prioriten cilj 3. Razvoj socijalnih statistika i kapaciteta statistike

I pored napretka koje ja statistika Federacije BiH, kao i BiH, pokazuje stalnim unaprjeđenjem kapaciteta i istraživanja, posebno vrijednim anketama, to nije dovoljno za temeljita istraživanja i analize, i na tom osnovu donošenja preporuka i politika.

Za kontekst socijalne uključenosti ključno je da se ne provodi anaketa o potrošnji domaćinstava i izostaju procjene apsolutnog siromaštva, nejednakostima u dohodovnom smislu u BiH, i entitetima i BD BiH. Nedostaju brojni pokazatelji iz domena socijalne statistike, indikatori za procjene socijalne isključenosti, indikatori humanog razvoja itd.

Drugi važan aspekt je da ne postoji validna baza uporedivih podataka na nivou općina, gradova, kantona i Federacije. Npr. jedan od osnovnih indikatora ekonomske razvijenosti je BDP i BDP/pc ne iskazuje se na nižem nivou od entiteta, Ili stopa upisa u sve razine obrazovanja ili učešće žena na rukovodećim pozicijama itd.

Neophodna je jednoobraznost iskazivanja svih indikatora na nivou općina, kantona, entiteta, Distrikta i države. Ovakva baza podataka je ne samo temelj za donošenje politika regionalnog razvoja, zato je važan faktor teritorijalne kohezije.

Osnaživanje statistike i satističkih istraživanja je nužno i zbog praćenja ostvarivanja SDGs na lokalnom nivou. Jer jedino ima smisla kada se globalni nivo „spušta“ na lokalnu razinu, kad dopire do čovjeka. Osim toga, to je i od preusudne važnosti za globalno sagledavanje realizacije SDGs.

Nadati se da će, Bosna i Hercegovina, kad jednom stekne status kandidata za članstvo u Evropsku Uniju, biti dio istraživanja, odnosno dio baze podataka Eurostat-a.

4. Akceleratori razvoja: razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća i kreativne industrije

4.1 Akcelerator 1. Razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća

U kontekstu socijalne uključenosti, socijalno poduzetništvo je važan faktor podržavanja predviđenih strateških ciljeva. To je spoj socijalne zaštite i zapošljavanja, ima i ekonomsku i socijalnu dimenziju, tako postaje snažna poluga socijalnog uključivanja onih koji su isključeni, od nezaposlenih do marginaliziranih grupa, što je ključni pristup izrade ovog dokumenta. Ono aktivira pasivne sisteme socijalne zaštite i zapošljavanja te je upravo neophodno u periodu pandemijske krize i posljedica mjera protiv pandemije COVID-19. Stoga je pravi trenutak za razvoj politika i mjera koje će razvijati socijalno poduzetništvo i ublažiti posljedice pandemije. Umjesto bespovratnog davanja socijalne pomoći što ne rješava problem ni siromaštva ni nezaposlenosti, treba investirati u socijalno poduzetništvo i samozapošljavanje, posebno unutar marginalizovanih grupa, koji su u fokusu

¹⁴⁴ Nositelj ovog partnerskog projekta je ODRAZ-Održivi razvoj zajednice, u partnerstvu s Hrvatskom mrežom za ruralni razvoj - HMRR i Udruženjem za ekonomski razvoj REDAH iz Mostara, koje predstavlja Mrežu za ruralni razvoj u BiH. Više o projektu na: <http://odraz.hr/hr/projekti/aktualni-projekti/zene-i-odrzivi-razvoj-nove-mogucnosti-zaposljavanja>

socijalne uključenosti. Time oni ostvaruju jedno od osnovnih ljudskih prava – pravo na rad i život dostojan ljudskih bića.

Socijalno poduzetništvo predstavlja inovativne aktivnosti pojedinaca ili grupa usmjerene na efikasno rješavanje socijalnih problema građana stvaranjem novog tipa proizvodnih organizacija – socijalnih preduzeća koja djeluju na tržištu ali svoju dobit koriste samo za nova zapošljavanja i sopstveni razvoj.¹⁴⁵

Socijalno poduzetništvo daje prednost porastu socijalnog/ljudskog i ekološkog kapitala prije nego stvaranju visokih dobiti. Predstavlja tržišni odgovor na rješavanje socijalnih, okolinskih, lokalnih problema sa opštim ciljem rasta opšteg blagostanja (zajedničkog dobra) u društvu.

Poslovni poduhvati u socijalnom poduzetništvu mogu se realizovati kroz različite statusne oblike (kooperative, zadruge, fondacije, socijalne firme sa ograničenom odgovornošću, udruge i uzajamna društva). Socijalna preduzeća prepoznaju se po tome, da li ispunjavaju ekonomske i socijalne kriterije.¹⁴⁶

Socijalno poduzetništvo je dakle društveno- inovacijski proces, socijalna inovacija, u kojem država na jednoj strani sve više smanjuje skupe i neefikasne sisteme javnih usluga te politike obezbjeđivanja »socijalne države« kroz pasivne socijalne transfere te ih nadomještava sa stimuliranjem integracije ljudi kroz različite socijalno–poslovne poduhvate. To je razvojni proces u kome se civilno-društveni sektor sve više osamostaljuje i samoorganizuje, kroz razvoj poduzetničkih kompetencija i uz razvoj i potporu fondacija, etičkih banaka, socijalnih investitora te uz potporu instrumenata javnih politika.

U svijetu raste značaj i vidljivost socijalnog poduzetništva tokom posljednjih nekoliko decenija. A sve je veći značaj socijalnog kapitala u poslovnom sektoru i potreba da se popune praznine proizašle iz nesposobnosti javnih institucija, nevladinih organizacijam (NVO) i dobrotvornih organizacija da odgovore na sve veću potražnju za socijalnim uslugama. Iako socijalno poduzetništvo raste širom svijeta, tempo njegovog širenja se uveliko razlikuju kako unutar regiona, tako i između njih.

Nedavne procjene pokazuju da će za provedbu Agende 2030 biti potreban mnogo viši nivo finansiranja nego što je prvobitno predviđeno, pa finansijski efikasni modeli poput socijalnog poduzetništva koji pomažu u rješavanju ključnih izazova održivog razvoja zaslužuju veću pažnju i ocjenu. Socijalno poduzetništvo nastoji stvoriti profit sa svrhom, koristeći održivu ekonomsku logiku za postizanje socijalnih imperativa, a može dopuniti i druge javne i privatne napore - posebno one usmjerene na odgovaranje na potrebe marginaliziranih segmenata društva.

Svjetski izvještaj o mladima posvećen je socijalnom poduzetništvu „World Youth Report 2020 on Youth Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda”, januar 2020.¹⁴⁷ Izvještaj ističe da socijalno poduzetništvo predstavlja jednu izuzetno perspektivnu i društveno povoljnu opciju samozapošljavanja za mlade, ali istovremeno ne oslobađa kreatore politike iz njihove šire obaveze da na sveobuhvatan i održiv način odgovore na potrebe mladih.

Posebno je važno naznačiti vezu između socijalnog poduzetništva i održivog razvoja. Gotovo istovremeno, kada se u Evropi reafirmišu ideje i praksa modernog socijalnog poduzetništva, kao nove razvojne snage, javlja se globalna svijest o neophodnosti održivog razvoja čovječanstva, zasnovanog na realizaciji tri grupe ciljeva: stabilnog privrednog razvoja, socijalne održivosti i održivog korištenja

¹⁴⁵ IBHI: Studija „Efekti politike podrške zapošljavanju OSI u FBiH i razvoj novih oblika podrške kroz socijalno poduzetništvo”, Sarajevo, juli 2016. str. 5 Definicije socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća vidjeti: Ibidem str. 7.

¹⁴⁶ Vidi detaljnije, Ibidem, str 10.

¹⁴⁷ <https://www.un.org/development/desa/youth/world-youth-report.html>

prirodnih resursa, tj. održivog postupanja prema životnoj sredini. Socijalno poduzetništvo ima značajan potencijal upravo u realizaciji koncepta održivog razvoja, što različite studije nedvosmisleno prepoznaju, iznoseći brojne primjere uspješnog djelovanja socijalnih preduzeća u sferama socijalnih usluga, brige o životnoj sredini, postupanja sa otpadom, reciklaži, organskoj poljoprivredi itd.

Uvođenje tržišnih modela obezbjeđivanja socijalne kohezije i održivog razvoja predstavlja novi razvojni pokušaj, koji treba postepeno da nadomještava modele državnih/javnih intervencija u balansiraju socijalno i ekološko održivog razvoja. To iziskuje i novo mjerenje dodate vrijednosti poslovnih poduhvata gdje se kreiranju ekonomske vrijednosti u obliku profita dodaju dodatni kriteriji socijalne i ekološke ili društveno odgovorno dodane vrijednosti. U prilog tim novim procesima idu masovne komunikacije i mogućnosti globalnog umrežavanja, sve veća obrazovanost stanovništva, koja omogućuje postepeno uvođenje socio-ekonomskih inovacija, nastajućih kroz stvaranje partnerstava između privatnog, javnog i civilno-društvenog sektora.¹⁴⁸

Polazeći od nivoa i karakteristika dostignutog ekonomskog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine, najinteresantnija područja socijalnog poduzetništva su: rješavanje problema nezaposlenosti, razvoja ruralnih područja, uključivanja ranjivih grupa (osoba sa invaliditetom, nezaposlene žene, manjine itd), rješavanje siromaštva u oblastima: poljoprivrede, stočarstva, razvoja usluga (pomoć socijalno isključenim osobama), zatim edukacija i obuka nezaposlenih osoba radi njihovog lakšeg uključivanja na tržište rada i određenih malih biznisa u segmentu proizvodnih djelatnosti (recikliranje, pekare, rukotvorine i sl.)

Naravno, da pored i ovih i druge djelatnosti mogu biti interesantne za razvoj i osnivanje socijalnih preduzeća, posebno sa aspekta radne integracije kao što su: rad u uredima, turizam, ugostiteljstvo, trgovina i slično, posebno u kreativnoj industriji koja postaje sve značajni generator stvaranja dodane vrijednosti i zapošljavanja (posebno mladih-IT sektor).

U cilju podrške razvoju socijalnog poduzetništva¹⁴⁹ potrebno se usmjeriti na: pravno okruženje–zakonodavni okvir, poboljšanje pristupa finansijama i povećanje vidljivosti socijalnih preduzeća Nacrt Strategije razvoja Federacije 2021-2027. utvrđen je Prioritetan cilj 2.5. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost, a unutar njega Mjera 2.5.4. Poboljšati poziciju ranjivih skupina na tržištu rada , gdje se između ostalog navodi:

„Važan pokretač za zapošljavanje ranjivih kategorija je i podrška razvoju socijalnog preduzetništva kao modela koji istovremeno doprinosi zapošljavanju i podršci ugroženim grupama. U sklopu ove mjere neophodno je institucionalno i zakonodavno urediti oblast socijalnog preduzetništva, kako bi se omogućilo i olakšalo osnivanje i funkcionisanje socijalnih preduzeća, omogućio jednostavniji pristup izvorima finansiranja (osnovati centar za razvoj socijalnog preduzetništva ili fond za razvoj socijalnog preduzetništva koji bi mogao obezbijediti osnovni pokretački kapital za razvoj socijalnih preduzeća), dodatno poticao poslovni sektor da se aktivnije uključuje u programe socijalnog zapošljavanja (sufinansiranje programa socijalnog poduzetništva pružanjem mentorskih usluga), dalekosežne olakšice za socijalna preduzeća koja reinvestiraju svoj profit u aktivnosti koje doprinose

¹⁴⁸ EU je Projekat „Dunavski okvir za odgovorno istraživanje i inovacije korištenjem socio-tehničkih integracija“– D-STIR, u okviru Interreg Danube Transational Programme (D-STIR-Danube Framework for Responsible Research and Innovation using Socio-Technical Integration). Cilj projekta je, između ostalog, da iskoristi prednosti odgovornog istraživanja i inovacija (RRI) "za društvo i sa društvom" kako bi unaprijedio uslove za inovacije u Dunavskoj regiji, a uzima u obzir socio-ekonomski uticaj inovacija i promovira društveno-tehničko integrirano istraživanje, kao metodu istraživanja. Vidi detaljnije na: <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/d-stir>

¹⁴⁹ Vidi detaljnije, Ibidem, str 55-56.

razvoju zajednice tj. poreska politika koja će biti pogodna za razvoj koncepta i aktivnosti socijalnog poduzetništva.

Također, potrebno je kreirati programe obuke uposlenih u državnoj upravi vezane za socijalno poduzetništvo i raditi na aktivnostima promocije socijalnog poduzetništva u javnosti (i putem medija) kako bi se ovaj pojam i koncept bolje razumio, razvijati infrastrukturu, međusektorsku saradnju i umrežavanje socijalnih poduzetnika.¹⁵⁰

Polazeći od navedenih osnovnih preporuka, kao i ciljeva i mjera utvrđenih u nacrtu Strategije razvoja Federacije za period 2021-2027., mjere koje su poluga razvoju socijalnog poduzetništva u svim njenim dimenzijama su:

1. Usvajanje Zakona o socijalnom poduzetništvu, kao krovni okvir za rad socijalnog poduzetništva u skladu sa EU praksom;
2. Donošenje Strategije razvoja socijalnog poduzetništva, koja će utvrditi pravce razvoja, prioritene ciljeve, poslovne modele socijalnog poduzetništva, načine podrške projektima uz primjenu različitih poslovnih modela (zadrukarstvo, radno-integracijska preduzeća, fondacije, itd...), načine podrške uključivanju socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada kao i monitoring, izvještavanje i evaluaciju zacrtanih ciljeva strategije.

4.2 Akcelerator 2: Razvoj kreativne industrije

Značaj kreativnosti i kreativnih industrija¹⁵¹ za ekonomski razvoj, naročito na lokalnom i regionalnom nivou potvrđen je od strane mnogih međunarodnih organizacija, kao što su UNESCO, Evropska komisija, UNDP, UNDP-UNCTAD, WIPO itd. Generalna Skupština UN 2010. godine donijela je rezoluciju o kulturi i razvoju, gdje su kreativne industrije prepoznate kao značajan razvojni segment rješavanja problema siromaštva, jačanja identiteta lokalnih zajednica, stvaranja bolje investicione klime i povoljnog okruženja za investiranje u lokalne zajednice, te zaustavljanja migracija ka urbanim centrima. Na nivou EU, strategija "Evropa 2020" snažno podvlači ulogu kreativnih industrija kao važnom segmentu inovativne evropske privrede, u podsticanju pametnog i održivog razvoja evropskih zemalja.

U privredama EU, kreativne industrije predstavljaju generatore ekonomskog rasta, zaposlenosti i inovacione politike. One zapošljavaju oko 5,8 miliona ljudi i učestvuju sa 3% u stvaranju EU bruto domaćeg proizvoda, izvor su novih ideja čime se uvećava inovacioni potencijal nacionalnih privreda članica EU, predstavljaju resurse inovacione politike u drugim granama privrede i time doprinose sekundarnoj ekspanziji inovacija, te utiču na njihov razvoj i povećanu proizvodnju.¹⁵²

„Kreativna Evropa“ je okvirni program Evropske komisije za podršku i promociju kulture i medijskog sektora. Predloženi proračun za razdoblje od 2014. do 2020. godine je 1,8 milijardi eura je najveća svjetska potpora za kulturne i kreativne industrije. Pristupanje BiH programu „Kreativna Evropa“,

¹⁵⁰ Uz napomenu, da je ova mjera usmjerana na ranjive skupine na tržištu rada, a socijalno poduzetništvo u kontekstu ovog dokumenta odnosi se na sve kategorije.

¹⁵¹ Prema Johnu Howkinsu kreativna ekonomija može biti definirana kao "transakcija kreativnih proizvoda i usluga", u kojima vrijednost tih proizvoda raste sa uvećanjem broja transakcija. U kategoriju kreativnih industrija svrstava četiri ključna stuba: copyright, patent, brendiranje i dizajn i tako u njih ubraja: Istraživanje i razvoj, Publiciranje, Software, TV i Radio, Dizajn, Muziku, Film, Igračke i Igre, Reklamiranje, Arhitekturu, Pozorište, Umjetničko zanatstvo, Video igrice, Modu i Umjetnost. Čitava definicija, kako ističe Richard Florida bazira se na opredjeljenjima Kreativne klase, koja zamjenjuje radničku. Florida se fokusira na strukturu zaposlenosti i u kreativnu klasu svrstava sve one zaposlene/samozaposlene, koji stvaraju dodanu vrijednost svojom kreativnošću.

¹⁵² Izvor: https://www.zamp.hr/uploads/documents/KREATIVNA_HRVATSKA_FINAL_PDF.pdf

čime je BiH i formalno postala dio šireg kreativnog prostora EU, šansa je za mnoge kulturne stvaratelje u BiH, organizacije koje su i ranije računale na donacije, koprodukcije i razne fondove. Prema dosadašnjim saznanjima FBiH nije iskoristila mogućnosti ovog programa.

Percepcija značaja kulturne industrije i kreativnih sektora kao pokretača razvoja u FBiH je u vrlo ranoj fazi. Uzimajući u obzir potencijal ovog sektora kao izvora razvoja, trebali bi postati dio razvojnih politika na svim nivoima vlasti i imati institucionalnu podršku. Ulaganje u kulturne i kreativne industrije doprinosi kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, razvoju novih tehnologija, poboljšanju opće kvalitete života. Kreativna industrija se snažno oslanja na lokalnu radnu snagu, posebno onu najviše ugroženu nezaposlenošću, dakle mladima. Iznimno su otporne pa rastu čak i u ekonomskim teškoćama, i zato su pravi odgovor za krizu.

U BiH, niti u FBiH, za sada nema administrativnog organa koji prepoznaje kreativne industrije kao svoju nadležnost, i u tom smislu ne postoje odeljenja, funkcije i sl. koje se na sistemski način bave pitanjima njihovog razvoja, a još manje implementacijom strateških projekata razvoja ovih djelatnosti. Ključno je da značaj i snagu kreativnog poduzetništva prepoznaju donosioci političkih odluka, koji donošenjem pravih mjera mogu unaprijediti status kreativne ekonomije u zemlji.

Studijska istraživanja su ukazala na postojanje osam područja ekonomije koja su pod direktnim uticajem kreativnih industrija: borba protiv nezaposlenosti, doprinos kreiranju nove dodane vrijednosti, jačanje socijalne inkluzije, borba protiv nezaposlenosti mladih, pospješivanje vanjske trgovine, društveni i kulturni razvoj, porast kvaliteta života, i ostali indikatori socio-ekonomskog razvoja. Kreativne industrije ne doprinose samo ukupnom razvoju nacionalnih ekonomija, nego i regionalnom i lokalnom razvoju.¹⁵³

Tako kreativna industrija postaje podržavajuća snaga, faktor realizacije ciljeva Strategije socijalne uključenosti, koja se prožima i podržava aktivaciju marginaliziranih grupa, posebno mladih, vezu i sa socijalnim poduzetništvom, sa socijalnim inovacijama itd. Upravo kreativna industrija usmjerava socijalnu uključenost ka aktivaciji. To je prepoznato i u Strategiji razvoja Federacije 2021-2027., posebnom Mjerom: 1.3.3. Podržavati razvoj poduzetništva kreativnog sektora, u okviru Strateškog cilja 1. Ubrzan ekonomski rast.¹⁵⁴

Polazeći od navedenog, kao i prijedloga koji su dati u Studiji: Kreativna industrija u Kantonu Sarajevo¹⁵⁵, razvoj kreativne industrije, kao pokretača i polugu razvoju i socijalne uključenosti, treba usmjeriti na slijedeće mjere:

1. Stvaranje regulatornog okvira kreativnih industrija u Federaciji BiH, prije svega u sferi pripreme zakonske regulative, zaštite intelektualnog vlasništva, poreskih olakšica itd.

2. Formiranje Fondacije za finansiranje projekata u oblasti kreativnih industrija, koja će doprinosti stvaralaštvu, konkurentnosti, razvoju i zapošljavanju u kreativnim industrijama putem osiguranja inicijalnih sredstava za pripremu i izvedbu projekata kreativne industrije; osiguravati širenje broja aplikacija kroz finansijsku podršku aplikantima za pripremu aplikacija za korištenje sredstava EU iz programa Creative Europe; omogućavati kofinansiranje za aplikante prema programu Creative Europe ili prema drugim institucionalnim finansijerima; postizati regeneriranje sredstava Fondacije kroz djelimični povrat uloženi sredstava po osnovu pozitivnih poslovnih efekata aplikantata.

¹⁵³ Prema: Ekonomski Institut Sarajevo: Kreativna industrija u Kantonu Sarajevo, Sarajevo, 2016, str. 30.

¹⁵⁴ Ibidem, str. 25.

¹⁵⁵ Ibidem, str. 188.

3. Uspostavljanje Centra kreativnih industrija u Federaciji BiH,¹⁵⁶ koji ima za cilj koordinaciju aktivnosti različitih aktera kreativne industrije u međusobnim odnosima, odnosima prema vladi, prema fondovima, donatorima, sponzorima i investitorima, prema NGO, prema korisnicima (turizam), prema edukacijskim ustanovama, nezaposlenim osobama, marginaliziranim grupama (osobe sa invaliditetom, žene), medijima i drugim stakeholderima kreativne industrije u FBiH.

5. Sažet pregled strateških ciljeva i prioriteta

Strateški cilj 1. Smanjiti siromaštvo socijalnom inkluzijom	1.1. Prioritetni cilj 1. Kratkoročni ciljevi kao odgovor na posljedice pandemije	
		Mjera 1.1. Razvijati programe spriječavanja nejednakosti u obrazovanju
		Mjera 1.2. Povećati iznose sredstava namjenjenih za obrazovanje i nastavnika i učenika
		Mjera 1.3. Provesti reformu sistema ostvarivanja prava na naknadu za vrijeme nezaposlenosti
		Mjera 1.4. Mjere socijalne zaštite i pomoći kao odgovora na krizu za lica ispod granice siromaštva ili u riziku od siromaštva
	1.2. Prioritetni cilj 2. Dugoročni ciljevi prema marginaliziranim grupama	
		Mjera 2.1. Inkuzivno i kvalitetno obrazovanje, jednaka prava za svako dijete bez diskriminacije – djeca
		<ul style="list-style-type: none"> a) Unaprjeđenje predškolskog obrazovanja i vaspitanja, i značajno povećanje obuhvata djece u predškolskom obrazovanju b) Reforma osnovnog i srednjeg obrazovnog sistema c) Dosljedna primjena zakonskih rješenja iz oblasti zaštite djece uz mjere javne politike d) Provođenja koncepta inkluzivnog obrazovanja – djeca i mladi
		Mjera 2.2. Povećati socijalnu uključenost mladih
		<ul style="list-style-type: none"> a) Razvoj ključnih kompetencija mladih u obrazovanju sa fokusom na preduzetničku, inovativnu i digitalnu kompetenciju b) Značajno povećati zapošljavanje mladih
		Mjera 2.3. Povećati doprinos zajednici i kvalitet života osoba treće životne dobi
		<ul style="list-style-type: none"> a) Valorizacija vrijednosti starije generacije kao neprocjenjivog socijalnog kapitala b) Izgradnja infrastrukture za stanovanje za osobe starije dobi
	Mjera 2.4. Unaprijediti neovisnost i samostalnost osoba sa invaliditetom i njihovo aktivno uključivanje i učesće u svim oblastima života i rada, bez diskriminacije	

¹⁵⁶ U Srbiji je 2018. godine formiran Savjet za kreativne industrije. Prema podacima iz marta 2020. godine, sektor kreativnih industrija u Srbiji generiše 5% BDP-a i to uz evidentan trend rasta, što je gotovo na nivou sektora turizma (6%), poljoprivrede (6%) i građevinarstva (4%), a zabilježen je rast broja firmi za 25% (od 2016. do 2018. godine) koje se bave nekom od 80 djelatnosti zasnovanih na talentu, idejama, znanju i kreativnosti i 120 hiljada radnih mesta. Izvor: <https://www.blic.rs/biznis/kreativne-industrije-u-srbiji-dostizu-polioprivredu-turizam-i-gradjevarstvo-brnabic/zdb5pzy>

		<p>a) Dosljedno provođenje Operativnog programa Strategije za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016-2021.</p> <p>b) Podsticajnim mjerama kontinuirano stimulirati mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom</p> <p>c) Eliminirati diskriminaciju osoba s invaliditetom po osnovu uzroka nastanka invalidnosti u pogledu obima i iznosa ostvarenih prava</p>
	Mjera 2.5. Jačati socijalnu uključenost žena u društvo, prije svega jačanjem kompetencija obrazovanjem, učešćem u kreiranju politika, učešćem na tržištu rada bez diskriminacije	
		<p>a) Postići ravnopravnu zastupljenost spolova u kreiranju politika i donošenju odluka na svim nivoima organiziranja vlasti</p> <p>b) Eliminirati diskriminaciju na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada, te osigurati jednake mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima</p> <p>c) Stvaranje jednakih mogućnosti za inkluzivno obrazovanje za sve, bez diskriminacije spolova</p>
	Mjera 2.6. Eliminacija diskriminacije konstitutivnosti naroda i socijalno uključivanje nacionalnih manjina, prije svega Roma	
		<p>a) Dosljedna primjena eliminiranja diskriminacije naroda u pravcu jednakih prava na cijeloj teritoriji BiH, bez obzira na njihovu etničku, vjersku, nacionalnu pripadnost i jednostavno građansku pripadnost</p> <p>b) Značajno povećati uključenost Romske populacije u obrazovanje i tržište rada – Romi</p>
	1.3. Prioritetni cilj 3. Izrada strateških dokumenata od značaja za socijalnu inkluziju	
		3.1. Akcijski plan za djecu FBiH za period 2021-2027.
		3.2. Strategija prema mladima u Federaciji BiH za period 2021-2027.
		3.3. Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2021 -2027.
		3.4. Unaprijeđenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH za razdoblje 2022-2027. godine
		3.5. Izrada Gender akcionog plana BiH na svim razinama vlasti u Federaciji BiH
		3.6. Akuelizirati i usvojiti Strategiju o unaprijeđenju položaja starijih osoba u Federaciji BiH
		3.7. Strategija smanjenja rizika od katastrofa za održivi razvoj
Strateški cilj 2. Unaprijediti sistem socijalne zaštite	2.1. Prioritetan cilj 1. Reforma sistema socijalne zaštite	
		Mjera 1.1. Harmonizacija zakonodavnog okvira
		Mjera 1.2. Jačanje infrastrukture i kompetencija pružaoca usluga socijalne zaštite
		Mjera 1.3. Ciljano usmjeravanje naknade korisnicima
		Mjera 1.4. Istraživanje uvođenja univerzalnog garantovanog dohotka
		Mjera 1.5. Integriranje socio-ekonomske baze podataka
	2.2. Prioritetni cilj 2: Radna aktivacija i zapošljavanje	
	2.3. Prioritetni cilj 3: Socijalne inovacije	
Strateški cilj 3. Jačanje teritorijalne kohezije	3.1. Prioritetan cilj 1. Ravnomjeran regionalni razvoj	
		Mjera 1.1. Formiranje Zavoda za prostorno planiranje i uređenje prostora FBiH
		Mjera 1.2. Aktuelizirati i usvojiti Prostorni plan Federacije za naredni dugoročni period

	Mjera 1.3. Osnovati Fond za ravnomjerni regionalni razvoj
	3.2. Prioriten cilj 2. Ruralni razvoj
	3.3. Prioriten cilj 3. Razvoj socijalnih statistika i kapaciteta statistike
Akceleratori razvoja: razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća i kreativne industrije	Akcelerator 1. Razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća
	Mjera 1. Usvajanje Zakona o socijalnom poduzetništvu
	Mjera 2. Donošenje Strategije razvoja socijalnog poduzetništva
	Akcelerator 2. Razvoj kreativne industrije
	Mjera 1. Stvaranje regulatornog okvira kreativnih industrija u FBiH
	Mjera 2. Formiranje Fondacije za finansiranje projekata u oblasti kreativnih industrija
	Mjera 3. Uspostavljanje Centra kreativnih industrija u FBiH

6. Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima

Strategija socijalne uključenosti FBiH snažno se oslanja na Agendu 2030 i Ciljeve održivog razvoja (SDG), posebna je poveznica i sa Programom ekonomskih reformi za 2020. – 2022. godine (PER BiH 2020-2022) donesenim u januaru 2020. godine. Osim toga, radi se u periodu izrade integralne Strategije razvoja Federacije BiH za period 2021-2027. U narednom pregledu daju se ključne poveznice sa navedenim dokumentima.

Strateški cilj 1: Smanjiti siromaštvo socijalnom inkluzijom

Tabela 49: Usklađenost Strateškog cilja br.1 sa strateškim dokumentima višeg nivoa

Strateški dokumenti	Ciljevi/mjere strateških dokumenata
Agenda i ciljevi održivog razvoja UN 2030	SDG 1 Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima
	SDG 4 Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja
	SDG 5 Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke
	SDG 8 Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
	SDG 10 Smanjiti nejednakost unutar i između država
	SDG 11 Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim
	SDG 13 Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica
	SDG 16 Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama
Program ekonomskih reformi za 2020. – 2022. godine (PER BiH 2020-2022) - Mjere	5.3.1.2. Unaprijeđenje energetske efikasnosti i korištenja obnovljivih izvora energije
	5.3.2.1. Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
	5.3.6.1. Unapređenje povezanosti obrazovanja i tržišta rada
Strategija Federacije BiH 2021-2027., nacrt - Mjere	2.1.1. Unaprjeđivati kvalitet visokog obrazovanja, naučnog rada i naučne baze
	2.1.2. Poboľjšavati kvalitet predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja za potrebe razvoja i osigurati inkluzivno obrazovanje za sve

	2.1.3. Razviti funkcionalan sistem obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja
	2.1.4. Poticati obrazovne institucije na pružanje većeg stepena znanja i prakse u oblasti IKT
	2.1.5. Poboljšati rad sa talentima i standard učenika i studenata
	2.3.1. Poticati natalitet i zaštitu porodica s djecom
	2.3.2. Unaprjeđivati reproduktivno zdravlje i oblast ranog rasta i razvoja djeteta
	2.3.3. Unaprjeđivati stambenu politiku
	2.3.4. Promovisati toleranciju, nenasilje i rodnu ravnopravnost u porodici i društvu, i razvijati programe socijalne uključenosti
	2.5.2. Poboljšati socijalnu uključenost marginaliziranih grupa

Strateški cilj 2: Unaprijediti sistem socijalne zaštite

Tabela 50: Usklađenost Strateškog cilja br.2 sa strateškim dokumentima višeg nivoa

Strateški dokumenti	Ciljevi/mjere strateških dokumenata
Agenda i ciljevi održivog razvoja UN 2030	SDG 1 Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima
	SDG 8 Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
	SDG 9 Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
	SDG10 Smanjiti nejednakost unutar i između država
	SDG13 Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica
	SDG16 Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama
Program ekonomskih reformi za 2020. – 2022. godine (PER BiH 2020-2022) - Mjere	5.3.1.1. Razvoj tržišta energije i gasa
	5.3.2.3. Smanjenje zagađenja i kretanje ka cirkularnoj ekonomiji
	5.3.3.2. Uspostavljanje sistema za elektronski potpis
	5.3.3.5. Smanjenje neformalne ekonomije
	5.3.4.2. Uspostavljanje efikasnijeg sistema za upravljanje naučnim istraživačkim i inovacijskim potencijalima
	5.3.6.1. Unapređenje povezanosti obrazovanja i tržišta rada
	5.3.7.1. Povećanje efikasnosti tržišta rada
	5.3.8.1. Unapređenje sistema socijalne zaštite
Strategija Federacije BiH 2021-2027., nacrt - Mjere	2.4.1. Razvijati i provoditi učinkovitu aktivacijsku i aktivnu politiku zapošljavanja
	2.4.2. Stvarati uslove za dostupnost radne snage na tržištu rada
	2.4.3. Jačati funkciju posredovanja javnih službi zapošljavanja
	2.5.1. Podržavati bolju ciljanost socijalne zaštite
	2.5.3. Unaprjeđivati međusektorsku saradnju, infrastrukturu i kompetencije pružalaca usluga socijalne zaštite
	2.5.4. Poboljšati poziciju ranjivih skupina na tržištu rada

Strateški cilj 3: Jačanje teritorijalne kohezije

Tabela 51: Usklađenost Strateškog cilja br.3 sa strateškim dokumentima višeg nivoa

Strateški dokumenti	Ciljevi/mjere strateških dokumenata
Agenda i ciljevi održivog razvoja UN 2030	SDG 2 Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu
	SDG 5 Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke
	SDG 9 Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
	SDG 10 Smanjiti nejednakost unutar i između država
Program ekonomskih reformi za 2020. – 2022. godine (PER BiH 2020-2022)	5.3.1.3. Razvoj i unaprijeđenje transportne infrastrukture
	5.3.2.1. Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
Strategija Federacije BiH 2021-2027., nacrt - Mjere	2.2.1. Unaprijediti pristup i smanjiti nejednakost u zdravstvenim uslugama

Akceleratori razvoja: Razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnih preduzeća i Kreativna industrija

Tabela 52: Usklađenost akceleratora razvoja socijalne uključenosti sa strateškim dokumentima višeg nivoa

Strateški dokumenti	Ciljevi/mjere strateških dokumenata
Agenda i ciljevi održivog razvoja UN 2030	SDG 8 Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
	SDG 9 Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
Program ekonomskih reformi za 2020. – 2022. godine (PER BiH 2020-2022)	5.3.2.2. Unapređenje postojećeg pravnog okvira koji reguliše oblast turizma, turističkih vodiča, turističkih zajednica, boravišne takse i ugostiteljstva.
	5.3.3.1. Jačanje sistema infrastrukture kvaliteta BiH po modelu EU
	5.3.4.1. Unapređenje sektora komunikacija i informacionog društva uz usklađivanje regulatornog okvira sa EU standardima
Strategija Federacije BiH 2021-2027., nacrt - Mjere	2.1.4. Poticati obrazovne institucije na pružanje većeg stepena znanja i prakse u oblasti IKT

7. Način provođenja Strategije

Usvajanje, donošenje i provođenje strateških dokumenata u Federaciji BiH regulirano je Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem, Uredbom o izradi strateških dokumenata, Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u FBiH i Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH.

Strategija socijalne uključenosti u Federaciji rađena je ekspertno i dalji koraci na provođenju Strategije su pitanja i nadležnosti institucija u Federaciji, prije svega Federalnog ministarstva za rad i socijalnu politiku i Ureda za evropske integracije Vlade FBiH. U kontekstu poštivanja propisanih procedura i metodologije izrade strateških dokumenata, prijedlog je da ovaj dokument bude podloga, strateška platforma za sve dalje aktivnosti i nastavak rada na Strategiji socijalne uključenosti, kao sektorskoj strategiji. To podrazumijeva direktno uključivanje nadležnih institucija u provođenju javnih konsultacija, izradu indikativnog finansijskog okvira, indikatora praćenja implementacije strategije, a kasnije evaluacije, monitoringa i godišnjeg izvještavanja o napretku. Godišnji izvještaj o razvoju je implementacioni dokument kojim se sagledavaju opći razvojni trendovi kao i napredak u ostvarenju strateških ciljeva iz strateških dokumenata u Federaciji.

Zakonska rješenja su predviđjela da organi uprave na svim nivoima vlasti, prilikom izrade trogodišnjeg i godišnjeg plana rada imaju obavezu preuzeti relevantne mjere sa indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. To povezuje startegiju sa Dokumentom okvirnog budžeta, odnosno budžetom. Tada to postaje obavezujuće, kao dio budžeta i Zakona o izvršenju budžeta. Istovremeno, uvrštavanje različitih programa i mjera iz Strategije u programe rada Vlade FBiH, resornih ministarstava i institucija, kao provedbenih agencija, također garantira njenu provedbu.

Aneks - Statistički pokazatelji

1. MAKROEKONOMSKI INDIKATORI

Tabela 1.1 BRUTO DOMAĆI PROIZVOD ZA BiH i FBiH, tekuće cijene

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BDP za BiH, mil KM ¹⁾	26779	27359	28589	29904	31376	33444
BDP za Federaciju BiH ²⁾	17379	17827	18688	19540	20540	21984

1) Izvor: Agencija za statistiku BiH: Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovom i rashodnom principu, TB 01, 2020

2) Izvor: Federalni zavod za statistiku: Bruto domaći proizvod, Statistički bilten 302, 2018.

Tabela 1.2. UČEŠĆE BDP FBiH U BDP BiH (%)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BDP za BiH ¹⁾	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
BDP za Federaciju BiH ²⁾	64,90	65,16	65,37	65,34	65,46	65,73

1) Izvor: Agencija za statistiku BiH, Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovom i rashodnom principu, TB 01, 2020.

2) Izvor: Federalni zavod za statistiku, Bruto domaći proizvod, Statistički bilten 302, 2018.

Tabela 1.3. BRUTO DOMAĆI PROIZVOD, TEKUĆE CIJENE; FBiH¹⁾

GODIŠNJE STOPE REALNOG RASTA, % (PROMJENE U ODNOSU NA PRETHODNU GODINU)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bruto domaći proizvod, hilj. KM	17.378.780	17.827.457	18.688.300	19.540.120	20.539.696	21.983.507
Bruto domaći proizvod, hilj. EUR	8.885.765	9.115.174	9.555.323	9.990.858	10.501.941	11.240.161
Bruto domaći proizvod, hilj. USD	11.793.417	12.094.611	10.602.689	11.052.104	11.835.031	13.263.051
Stanovništvo, procjena sredinom godine	2.219.131	2.215.997	2.210.994	2.206.231	2.201.193	2.196.233
Bruto domaći proizvod po stanovniku, KM	7.831	8.045	8.452	8.857	9.331	10.01
Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR	4.004	4.113	4.322	4.528	4.771	5.118
Bruto domaći proizvod po stanovniku, USD	5.314	5.458	4.795	5.009	5.377	6.039
Prosječni godišnji kurs valuta²⁾						
1 EUR=Konvertibilnih maraka	1,956	1,956	1,956	1,956	1,956	1,956
1 USD=Konvertibilnih maraka	1,474	1,474	1,763	1,768	1,736	1,658

1) Izvor: Federalni zavod za statistiku, Bruto domaći proizvod, Statistički bilten 302, 2018.

2) Izvor: Centralna Banka BiH

Tabela 1.4. Vanjskotrgovinski bilans FBiH, (000 KM)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Izvoz	5.533.143	5.778.901	6.148.081	6.259.782	7.257.136	7.912.225
Lančani indeksi u izvozu	105,42	104,44	106,4	101,8	115,9	109,0
Uvoz	9.832.197	10.353.991	10.681.387	10.925.903	12.441.196	13.266.645
Lančani indeksi u uvozu	98,59	105,31	103,2	102,3	113,9	106,6
Trgovinski saldo	-4.299.054	-4.575.090	-4.535.949	-4.665.121	-5.184.060	-5.354.420
Pokrivenost uvoza izvozom,%	56,28	55,8	57,6	57,3	58,3	59,6

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Robni promet FBiH sa inozemstvom, Statistički bilteni: 2013- 2019.

Tabela 1.5. Stopa nezaposlenosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
27,6	28,4	29,1	25,6	20,0	19,2	18,4

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2013-2019.

Tabela 1.6. Stopa zaposlenosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
30,3	30,2	30,2	30,5	32,1	31,9	31,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 1.7. Stopa aktivnosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
41,8	42,1	42,6	41	40,2	39,5	39,1

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2013-2019.

2. DEMOGRAFSKI PODACI

Tabela 2.1. Stanovništvo FBiH po starosnim grupama i polu, Popis 2013.

	Muškarci	Žene	Ukupno
Ukupno	1.087.993	1.131.227	2.219.220
0-14	183.143	173.805	356.948
15-64	785.877	790.449	1.576.326
65+	118.993	285.946	285.946

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 2.2. Živorodeni u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
20.145	19.880	19.358	19.655	19.824	18.889	18019

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Demografska statistika 2019, Statistički bilten 307, 2020.

Tabela 2.3. Umrli u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
20.465	20.283	21.703	21.105	21.689	21.442	22024

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Demografska statistika 2014, Statistički bilten 216, 2015; Demografska statistika 2019, Statistički bilten 307, 2020.

Tabela 2.4. Prirodni priraštaj u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
-320	-403	-2.345	-1.450	-1.865	-2.553	-4.005

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Demografska statistika 2019, Statistički bilten 307, 2020.

Tabela 2.5. Obrazovna struktura stanovništva (15+) u FBiH, Popis 2013.

Ukupno FBiH	Bez ikakvog obrazovanja	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola i prvi stepen fakulteta	Visoka škola/fakultet /akademija /univerzitet
1.862.272	82.724	167.956	401.188	952.320	13.254	56.720	188.110

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 2.6. Obrazovna struktura stanovništva (15+) u FBiH po spolu, Popis 2013.

Spol	Ukupno	Bez ikakvog obrazovanja	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola i prvi stepen fakulteta	Visoka škola/fakultet/akademija/univerzitet
Ukupno	1.862.272	82.724	167.956	401.188	952.320	13.254	56.720	188.110
Muški	904.850	13.635	46.470	166.078	547.281	11.005	30.520	89.861
Ženski	957.422	69.089	121.486	235.110	405.039	2.249	26.200	98.249

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 2.7. Nepismeno stanovništvo (10+) u FBiH po spolu, Popis 2013.

Spol	Ukupno / Total	Nepismeni		Bez odgovora
		Broj	%	

Ukupno	1.988.325	52.227	2,63	20.784
Muški	969.343	6.823	0,70	7.389
Ženski	1.018.982	45.404	4,46	13.395

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

3. PODACI O DJECI

Tabela 3.1. Stanovništvo FBiH po starosnim grupama, Popis 2013.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno	388.295						
0-4	93.125						
5-9	92.160						
10-14	102.169						
15-17	100.841						

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 3.2. Djeca u predškolskom obrazovanju u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno primljeni	11808	12737	13268	14405	15093	15722	16.756
Primljeni u javne predškolske institucije	890	9000	8718	9582	9979	10350	10614
Primljeni u privatne predškolske institucije	2908	3737	4550	4823	5114	5372	6142
Ukupno primljeni djeca sa posebnim potrebama	325	285	304	285	340	296	312
Djeca sa posebnim potrebama - Primljeni u javne predškolske institucije	275	303	211	226	250	238	229
Djeca sa posebnim potrebama - Primljeni u privatne predškolske institucije	50	62	93	59	90	58	83
Ukupno nisu primljeni zbog popunjenog kapaciteta	246	232	991	860	1446	1603	2520
Nisu primljeni u javne predškolske institucije zbog popunjenog kapaciteta	169	134	810	575	1038	1236	1967
Nisu primljeni u privatne predškolske institucije zbog popunjenog kapaciteta	77	98	181	285	408	367	553

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Predškolsko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 3.3. Upisani u osnovno obrazovanje u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno FBiH	198840	194867	191210	189019	185605	184053	179781

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Osnovno obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

4. PODACI O MLADIMA

Tabela 4.1. Broj upisanih učenika u srednje škole u FBiH-Ukupno

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	106056	96331	87813	82675	81454	76174	72892

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Srednje obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 4.2. Broj upisanih učenika u srednje škole u FBiH - Učenice

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	52440	48091	43860	41444	40744	38034	36386

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Srednje obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 4.3. Broj upisanih studenata na fakultete u FBiH - Ukupno

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	72601	71873	72112	69969	66027	62285	58048

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Visoko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 4.4. Broj upisanih studenata na fakultete u FBiH - Žene

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	40869	40568	40795	39905	37932	36741	34474

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Visoko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 4.5. Radna snaga u FBiH (000) 15 - 24 godine

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	81	78	85	73	72	70	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.6. Zaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	33	27	30	33	39	41	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.7. Nezaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	48	51	55	40	32	29	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.8. Neaktivni u FBiH (000) 15 - 24 godine

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
211	193	177	173	150	153	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.9. Stopa nezaposlenosti u FBiH 15 - 24 godine

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
58,9	65,3	64,9	55,1	45,2	41,0	39,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.10. Radna snaga u FBiH (000) 15 - 24 godine Muški

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
55	48	54	49	47	45	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.11. Zaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine Muški

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
23	17	20	23	27	27	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.12. Nezaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine - Muški

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
32	30	34	26	20	(18)	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.13. Neaktivni u FBiH (000) 15 - 24 godine - Muški

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
99	92	86	81	76	72	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.14. Stopa nezaposlenosti u FBiH 15 - 24 godine - Muški

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
58,8	63,6	63,1	54,0	43,3	38,9	36,7

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.15. Radna snaga u FBiH (000) 15 - 24 godine - Ženski

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
26	30	31	24	24	25	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.16. Zaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine - Ženski

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
(11)	(10)	(10)	(10)	(12)	(14)	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.17. Nezaposleni u FBiH (000) 15 - 24 godine - Ženski

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
(15)	21	21	(14)	(12)	(11)	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.18. Neaktivni u FBiH (000) 15 - 24 godine - Ženski

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
112	101	91	93	75	81	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.19. Stopa nezaposlenosti u FBiH 15 - 24 godine - Ženski

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
59,1	68,1	68,1	57,3	48,9	44,7	42,7

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 4.20. Obrazovna struktura mladih u FBiH prema Popisu 2013

Starost	Spol	Ukupno	Bez ikakvog obrazovanja	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola i prvi stepen fakulteta	Visoka škola /fakultet /akademija /univerzitet
15-19	Ukupno	161881	2825	1464	109188	47955	-	449	-
15-19	Muški	83298	1557	807	55382	25367	-	185	-
15-19	Ženski	78583	1268	657	53806	22588	-	264	-
20-24	Ukupno	150902	884	1186	8334	11961	569	1928	18390
20-24	Muški	77103	444	616	3843	64368	278	833	6721
20-24	Ženski	73799	440	570	4491	55243	291	1095	11669
25-29	Ukupno	164203	1076	1888	11506	10762	551	3343	38210
25-29	Muški	84119	552	879	4945	60984	349	1372	15038
25-29	Ženski	80084	524	1009	6561	46645	202	1971	23172

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

5. SIROMAŠTVO

Slika: Siromaštvo u BiH prema različitim linijama siromaštva 2004-2011¹⁵⁷

3. Siromaštvo u BiH

Tabela: Linije siromaštva i odgovarajuće stope siromaštva*

	2004 HBS			2007 HBS			2011 HBS		
	BiH	FBiH	RS	BiH	FBiH	RS	BiH	FBiH	RS
Zvanična relativna linija siromaštva za BiH: (regionalno neusklađeno)	KM 311 po ekvivalentu odrasle osobe mjesečno, cijene 2004			KM 386 po ekvivalentu odrasle osobe mjesečno, cijene 2007			KM 416 po ekvivalentu odrasle osobe mjesečno, cijene 2011		
Stopa siromaštva:	18,3	18,8	17,8	18,2	17,0	20,1	17,9	17,1	19,5
Izvor: Anketa o potrosnji domaćinstva 2007 -Konačni rezultati, BHAS, FZS, RZRS; Priopćenje/Saopštenje Anketa o potrosnji domaćinstva 2011 -Konačni rezultati, BHAS, FZS, RZRS;									
Linija relativnog siromaštva za FBiH: 443,60 KM po ekvivalentu odrasle osobe u cijenama iz 2011 (regionalno neusklađeno)									
Stopa siromaštva:	18,9								
Izvor: Izračun autora									
Zvanična relativna linija siromaštva za RS: (regionalno neusklađeno)				KM 350 po ekvivalentu odrasle osobe mjesečno, cijene 2007			KM 381 po ekvivalentu odrasle osobe mjesečno, cijene 2011		
Stopa siromaštva:				15,6			14,4		
Izvor: Anketa o potrosnji domaćinstva u RS u 2007 -Konačni rezultati, RZRS; Saopštenje Anketa o potrosnji domaćinstva u RS 2011 -Konačni rezultati, RZRS;									
Apsolutna linija siromaštva za BiH: 205 KM po glavi stanovnika u cijenama iz 2007 (regionalno neusklađeno)									
Stopa siromaštva:	17,7	18,6	16,5	14,0	13,3	15,0	15,0	15,1	14,9
Izvor: Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize, Ažurirani izvještaj za BiH 2009, SB,DEP BiH; Izračun autora za 2011 na agregatu potrošnje PAPD 2011, BHAS, FZS, RZS.									
Apsolutna linija siromaštva za BiH: 238 KM po glavi stanovnika u cijenama iz 2007 (regionalno usklađeno, troškovi na zdravstvo nisu uključeni)									
Stopa siromaštva:				18,6	17,4	20,2	23,4	22,7	25,3
Izvor: Anketa o potrosnji domaćinstva 2007 -Siromaštvo i uslovi života, BHAS, FZS, RZRS; Izračun autora za 2011 na agregatu potrošnje PAPD 2011, BHAS, FZS, RZS po cijenama iz 2007.									
Apsolutna linija siromaštva za FBiH: 238 KM po glavi stanovnika u cijenama iz 2007 godine (regionalo usklađeno, troškovi na zdravstvo nisu uključeni)									
Stopa siromaštva:				17,4			22,7		
Izvor: Anketa o potrosnji domaćinstva 2007 -Siromaštvo i uslovi života, BHAS, FZS, RZRS; Izračun autora za 2011 na agregatu potrošnje PAPD 2011, BHAS, FZS, RZS po cijenama iz 2007.									
Zvanična apsolutna linija siromaštva za RS 2007: 201 KM po glavi stanovnika u cijenama iz 2007 godine (regionalno usklađeno, troškovi na zdravstvo nisu uključeni)									
Stopa siromaštva:				16,8			15,8		
Izvor: Anketa o potrosnji domaćinstva u RS u 2007 -Konačni rezultati, RZRS; Saopštenje Anketa o potrosnji domaćinstva u RS 2011 -Konačni rezultati, RZRS; Izračun autora za 2011 na agregatu potrošnje PAPD 2011, RZS po cijenama iz 2007.									

* U 2007 godini RZRS je publikovao posebnu publikaciju "Anketa o potrosnji domaćinstva u RS u 2007 -Konačni rezultati" u kojoj je objavio posebne apsolutnu i relativnu liniju za RS koje se razlikuju od apsolutne i relativne linije siromaštva za BiH. Također u 2011 RZS je u saopštenju "Anketa o potrosnji domaćinstva u RS 2011 -Konačni rezultati, RZRS" objavio posebnu relativnu liniju siromaštva za RS za 2011. Imajući u vidu predhno navedeno autori su izračunali posebnu relativnu liniju siromaštva za FBiH za 2011 kako bi se dva entitetska profila relativnog siromaštva mogla uporediti. Za izradu apsolutnog profila siromaštva za FBiH za 2011 kao osnova korištena je apsolutna linija siromaštva za BiH budući da FZS ne objavljuje posebnu apsolutnu liniju siromaštva za FBiH nego preuzima državnu apsolutnu liniju siromaštva. Autori su takođe ažurirali apsolutnu liniju siromaštva objavljenu u "Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize, Ažurirani izvještaj za BiH 2009", SB,DEP BiH poštivajući metodološki pristup korišten u tom izvještaju.

¹⁵⁷ Izvor IBHI Siromaštvo u BiH 2011. – Trendovi i dostignuća
http://ibhi.ba/Documents/Publikacije/2013/IBHI_Siromastvo_u_BiH_2011_Trendovi_i_dostignuca.pdf

5.1 Relativno siromaštvo u FBiH

Tabela 5.1.1 Visina relativne linije siromaštva u FBiH (KM)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
FBiH			389,26				

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

U 2015. godini 60,0% medijane mjesečnih izdataka za potrošnju u Bosni i Hercegovini iznosi 389,26 KM.

Ova vrijednost predstavlja relativnu liniju siromaštva (ili standardnu liniju siromaštva) za jednočlano odraslo kućanstvo.

Tabela 5.1.2 Domaćinstva u FBiH po tipu domaćinstva i statusu relativnog siromaštva, 2015.

Tip Domaćinstva	Procenat siromašnih domaćinstava
Samačka <65 godina	10,4
Samačka >=65 godina	16,9
Bračni par bez djece <65 godina	10,3
Bračni par bez djece >=65 godina	18,0
Bračni par sa 1 djetetom	14,8
Bračni par sa 2 djeteta	14,8
Bračni par sa 3 i više djece	17,3
Samohrani roditelji	18,6
Bračni par sa djecom i drugi srodnici	25,3
Ukupno FBiH	16,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

5.2 Apsolutno siromaštvo u FBiH

Profil apsolutnog siromaštva u FBiH urađen je na osnovu podataka Proširene ankete o potrošnji domaćinstava provedene u BiH 2015. godine.¹⁵⁸

Apsolutna linija siromaštva na nivou BiH za 2015. godinu iznosi 270 KM po članu domaćinstva, a izračunata je na način da je apsolutna linija siromaštva iz 2007. koja iznosi 238 KM ažurirana za inflaciju u periodu 2007-2015. godine koristeći podatke o rastu indeksa potrošačkih cijena u BiH.

U FBiH je 2015. godine bilo apsolutno siromašno 447 hiljada odnosno oko 23% stanovništva ili skoro svaki četvrti stanovnik je bio apsolutno siromašan.

Starosna struktura apsolutno siromašnih osoba

Tabela 5.2.1 Procentualni udio starosnih grupa stanovništva u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	0-14	15-24	25-64	65+	Ukupno
FBiH	15%	14%	55%	16%	100%
BiH	14%	14%	55%	18%	100%

Tabela 5.2.2 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH po starosnoj grupi prema podacima PAPD 2015. godine

	0-14	15-24	25-64	65+	Ukupno
FBiH	34%	24%	21%	18%	23%
BiH	34%	24%	22%	17%	23%

Tabela 5.2.3 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH po starosnoj grupi u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	0-14	15-24	25-64	65+	Ukupno
FBiH	22%	15%	51%	12%	100%*
BiH	20%	14%	52%	13%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Jednočlana staračka domaćinstva

Tabela 5.2.4 Procentualni udio stanovništva u jednočlanim staračkim domaćinstvima u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Jednočlana staračka domaćinstva	Ukupno
FBiH	4%	100%
BiH	5%	100%

¹⁵⁸ Izvor: Izračun autora

Tabela 5.2.5 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH koje žive u jednočlanim staračkim domaćinstvima prema podacima PAPD 2015. godine

	Jednočlana staračka domaćinstva	Ukupno
FBiH	6%	23%
BiH	8%	23%

Tabela 5.2.6 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH koje žive u jednočlanim staračkim domaćinstvima u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Jednočlana staračka domaćinstva	Ukupno
FBiH	1%	100%*
BiH	2%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj

Tabela 5.2.7 Procentualni udio stanovništva u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj	Ukupno
FBiH	<1%	100%
BiH	<1%	100%

Tabela 5.2.8 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj prema podacima PAPD 2015. godine

	Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj	Ukupno
FBiH	31%	23%
BiH	26%	23%

Tabela 5.2.9 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima u kojima živi samo jedan roditelj prema podacima u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH PAPD 2015. godine

	Domaćinstva u kojima živi samo jedan roditelj	Ukupno
FBiH	1%	100%*
BiH	<1%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva

Tabela 5.2.10 Procentualni udio stanovništva u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva	Ukupno
FBiH	28%	100%
BiH	29%	100%

Tabela 5.2.11 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva prema podacima PAPD 2015. godine

	Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva	Ukupno
FBiH	38%	23%
BiH	39%	23%

Tabela 5.2.12 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH u domaćinstvima sa 5 i više članova domaćinstva u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Domaćinstva sa 5 i više članova domaćinstva	Ukupno
FBiH	46%	100%*
BiH	48%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Mlade nezaposlene osobe

Tabela 5.2.13 Procentualni udio mladih (15-24 godina starosti) nezaposlenih osoba u BiH i FBiH u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Mlade nezaposlene osobe	Ukupno
FBiH	4%	100%
BiH	3%	100%

Tabela 5.2.14 Procent apsolutno siromašnih mladih (15-24 godina starosti) nezaposlenih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Mlade nezaposlene osobe	Ukupno
FBiH	34%	23%
BiH	33%	23%

Tabela 5.2.15 Procentualni udio apsolutno siromašnih mladih (15-24 godina starosti) nezaposlenih osoba u BiH i FBiH u ukupnoj populaciji apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Mlade nezaposlene osobe	Ukupno
FBiH	5%	100%*
BiH	5%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Obrazovna struktura apsolutno siromašnih osoba

Tabela 5.2.16 Procentualni udio stanovništva (15 i više godina starosti) u BiH i FBiH prema završenoj školskoj spremi u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	Fakultet, akademija	Master, magisterij	Doktorat	Ukupno – osobe stare 15 i više godina
FBiH	5%	4%	3%	19%	44%	0%	2%	6%	<1%	<1	85%
BiH	5%	5%	3%	19%	44%	0%	2%	6%	<1%	<1	86%

Tabela 5.2.17 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po najviše završenom obrazovnom nivou prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	Fakultet, akademija	Master, magisterij	Doktorat	Ukupno
FBiH	32%	23%	25%	29%	19%	(11%)	7%	7%	2%	(*)	23
BiH	32%	22%	25%	28%	20%	11%	9%	7%	2%	(*)	23

() – Podaci bazirani na 25-49 neponderisanih slučajeva

(*) – Podaci bazirani na manje od 25 neponderisanih slučajeva

Tabela 5.2.18 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po najviše završenom obrazovnom nivou prema podacima PAPD 2015. godine, u %

	Bez škole	Nepotpuna osnovna škola (osmogodišnje školovanje)	Nepotpuna osnovna škola (devetogodišnje školovanje)	Osnovna škola	Srednja škola	Specijalizacija poslije srednje škole	Viša škola	Fakultet, akademija	Master, magisterij	Doktorat	Ukupno
FBiH	7%	4%	3%	25%	37%	0%	1%	2%	0%	0%	100%*
BiH	7%	5%	3%	23%	38%	0%	1%	2%	0%	0%	100%**

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Apsolutno siromašne osobe prema statusu aktivnosti

Tabela 5.2.19 Procentualni udio stanovništva (15 i više godina starosti) u BiH i FBiH po statusu zaposlenosti u ukupnom stanovništvu BiH i FBiH prema podacima PAPD 2015. godine

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlenranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domaćica	Student/učenik srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno – osobe stare 15 i više godina
FBiH	25%	4%	5%	7%	18%	9%	2%	15%	1%	85%
BiH	26%	3%	5%	7%	17%	9%	3%	16%	1%	86%

Tabela 5.2.20 Procent apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po statusu zaposlenosti prema podacima PAPD 2015. godine

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlenranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domaćica	Student/učenik srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno
FBiH	16%	31%	32%	33%	24%	18%	29%	16%	33%	23%
BiH	17%	31%	29%	32%	24%	19%	30%	15%	29%	23%

Tabela 5.2.21 Procentualni udio apsolutno siromašnih osoba u BiH i FBiH starih 15 i više godina po statusu zaposlenosti prema podacima PAPD 2015. godine

	Zaposlen na puno radno vrijeme	Zaposlen kraće od punog radnog vremena	Nezaposlenranije imao zaposlenje	Nezaposlen traži prvo zaposlenje	Domaćica	Student/učenik srednje škole	Nesposoban za rad	Penzioner (starosna i prijevremena penzija)	Ostalo	Ukupno
FBiH	17%	5%	7%	10%	18%	7%	3%	11%	1%	100%
BiH	19%	4%	7%	10%	17%	7%	3%	11%	1%	100%

* 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u FBiH koji su procijenjeni na 447 hiljada

** 100% odgovara svim apsolutno siromašnim osobama u BiH koji su procijenjeni na 687 hiljada

Apsolutno siromaštvo u FBiH u periodu 2011-2015.

Tabela 5.2.22 Indikatori apsolutnog siromaštva u FBiH u periodu 2011-2015

	2011	2015
Ukupno osobe	2043587	1943513
Siromašne osobe	464418	446927
Procenat siromašnih osoba	22.7%	23.0%

Jaz siromaštva	0.06	0.07
Kvadratni jaz siromaštva	0.03	0.03
Deficit siromaštva	0.28	0.28

Tabela 5.2.23 Stope apsolutnog siromaštva prema polu nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Ukupno	23%	23%
Muškarci	24%	24%
Žene	18%	20%

Tabela 5.2.24 Stope apsolutnog siromaštva prema starosnoj grupi članova domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
0-5	32%	38%
6-17	29%	31%
18-24	22%	22%
25-44	24%	25%
45-64	18%	18%
65 i više	20%	18%
Ukupno	23%	23%

Tabela 5.2.25 Stope apsolutnog siromaštva prema broju djece u domaćinstvu u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Bez djece	13%	14%
Jedno dijete	21%	25%
Dvoje djece	25%	35%
Troje ili više djece	33%	43%
Ukupno	23%	23%

Tabela 5.2.26 Stope apsolutnog siromaštva prema broju članova domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Jedan	8%	5%
Dva	12%	12%
Tri	16%	18%
Četiri	23%	23%
Pet i više	35%	38%
Ukupno	23%	23%

Tabela 5.2.27 Stope apsolutnog siromaštva prema statusu tekuće aktivnosti nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Zaposlen	20%	21%
Nezaposlen	37%	41%
Penzionisani	22%	21%
Nesposoban za rad	48%	37%
Domaćica	23%	20%
Ostali (neaktivni)	40%	27%
Ukupno	23%	23%

Tabela 5.2.28 Stope apsolutnog siromaštva prema obrazovanju nosioca domaćinstva u FBiH u periodu 2011-2015.

	2011	2015
Bez obrazovanja	52%	32%
Osnovno obrazovanje	35%	37%
Srednješkolosko obrazovanje	19%	20%
Visoko obrazovanje	5%	7%
Ukupno	23%	23%

6. PODACI O OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Tabela 6.1. Stanovništvo FBiH prema statusu invaliditeta i spolu

Spol	Ukupno	Osobe sa invaliditetom	Osobe bez invaliditeta	Nepoznat status
Ukupno	2.219.220	181.927	2.006.095	31.198
Muško	1.087.993	81.695	990.795	15.503
Žensko	1.131.227	100.232	1.015.300	15.695

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 6.2. Osobe s invaliditetom u FBiH prema vrsti poteškoće, starosti i spolu

Spol	Starost	Ukupno	Poteškoća sa						Višestruke poteškoće
			Vidom	Sluhom	Hodom ili penjanjem uz stepenice	Pamćenjem ili koncentracijom	Odjevanjem i održavanjem lične higijene	Komunikacijom	
Ukupno	Ukupno	181.927	32.046	12.706	60.618	5.724	956	1.721	68.156
Ukupno	Ispod 15 godina	3.186	762	167	490	136	115	215	1.301
Ukupno	15-19	1.983	607	118	335	97	27	67	732
Ukupno	20-29	4.456	1.288	241	963	265	55	137	1.507
Ukupno	30-49	27.752	5.410	1.589	11.106	1.653	210	448	7.336
Ukupno	50-59	37.656	8.275	2.257	14.012	1.365	144	330	11.273
Ukupno	60-64	21.001	4.271	1.321	7.683	531	68	171	6.956
Ukupno	65 i više	85.893	11.433	7.013	26.029	1.677	337	353	39.051
Muško	Ukupno	81.695	14.378	7.206	26.862	3.077	550	1.149	28.473
Muško	Ispod 15 godina	1.824	407	94	271	84	72	142	754
Muško	15-19	1.121	286	67	192	75	16	45	440
Muško	20-29	2.679	683	142	628	187	36	89	914
Muško	30-49	17.462	2.937	1.073	7.463	1.051	146	290	4.502
Muško	50-59	19.472	3.815	1.419	7.302	781	96	224	5.835
Muško	60-64	9.362	1.829	787	3.247	273	36	134	3.056
Muško	65 i više	29.775	4.421	3.624	7.759	626	148	225	12.972
Žensko	Ukupno	100.232	17.668	5.500	33.756	2.647	406	572	39.683
Žensko	Ispod 15 godina	1.362	355	73	219	52	43	73	547
Žensko	15-19	862	321	51	143	22	11	22	292
Žensko	20-29	1.777	605	99	335	78	19	48	593
Žensko	30-49	10.290	2.473	516	3.643	602	64	158	2.834
Žensko	50-59	18.184	4.460	838	6.710	584	48	106	5.438
Žensko	60-64	11.639	2.442	534	4.436	258	32	37	3.900
Žensko	65 i više	56.118	7.012	3.389	18.270	1.051	189	128	26.079

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.

Tabela 6.3. Broj penzionera u FBiH - decembar - invalidska penzija

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
80780	78675	76739	75124	72727	70365	68300

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar

Tabela 6.4. Visina prosječne penzije u FBiH (KM) - decembar - invalidska penzija

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
309,70	325,87	325,34	324,62	324,31	346,34	363,90

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar

Tabela 6.5. Visina relativne linije siromaštva u FBiH (KM)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
		389,26				

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

U 2015. godini, 60,0% medijane mjesečnih izdataka za potrošnju u Bosni i Hercegovini iznosi 389,26 KM.

Ova vrijednost predstavlja relativnu liniju siromaštva (ili standardnu liniju siromaštva) za jednočlano odraslo kućanstvo.

Tabela 6.6. Pokrivenost relativne linije siromaštva na nivou BiH invalidskom penzijom u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
80%	84%	84%	83%	83%	89%	93%

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar ; Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015; Izračun autora

7. PODACI O OSOBAMA TREĆE DOBI

Tabela 7.1. Broj penzionera u FBiH - decembar

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
388.676	394.900	402.044	409.335	412.539	416.828	424.009

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar

Tabela 7.2. Visina prosječne penzije u FBiH (KM) - decembar

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
346,53	365,06	366,06	368,93	371,59	397,97	416,45

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar

Tabela 7.3. Visina relativne linije siromaštva u BiH (KM)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
		389,26				

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

U 2015. godini, 60,0% medijane mjesečnih izdataka za potrošnju u Bosni i Hercegovini iznosi 389,26 KM.

Ova vrijednost predstavlja relativnu liniju siromaštva (ili standardnu liniju siromaštva) za jednočlano odraslo kućanstvo.

Tabela 7.4. Pokrivenost relativne linije siromaštva na nivou BiH penzijom u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
89%	94%	94%	95%	95%	102%	107%

Izvor: Federalni zavod za PIO/MIO Mostar ; Agencija za statistiku BiH, Anketna o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015; Izračun autora

8. GENDER

Tabela 8.1. Struktura ovjerenih kandidata u FBiH na Općim izborima 2018.

Organ vlasti	Žene	Muškarci	Spolna struktura %	
			Žene	Muškarci
Parlament Federacije BiH	551	741	42,6	57,4
Skupštine kantona	1,657	2,325	41,6	58,4

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Statistika Općih izbora u BiH, 2018.

Tabela 8.2. Spolna struktura izabranih kandidata u FBiH na Općim izborima 2018., prema nivoima vlasti

Organ vlasti	Žene	% žena	Muškarci	% muškaraca
Parlament Federacije BiH	26	26,5	72	73,5
Skupštine kantona	93	32,2	196	67,8

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Statistika Općih izbora u BiH, 2018.

Tabela 8.3. Sudska vlast u FBiH prema vrsti institucije i spolu

	2015		2016		2017		2018	
	Sudnice	Sudije	Sudnice	Sudije	Sudnice	Sudije	Sudnice	Sudije
Vrhovni sud Federacije BiH	27	9	33	11	32	12	33	12
Viši privredni sud	3	4	3	4	3	4	3	4

Kantonalni sudovi	93	37	97	37	101	38	100	34
Okružni sudovi								
Općinski sudovi								
Osnovni sudovi								

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 8.4. Tužilaštvo u FBiH prema vrsti institucije i spolu

	2015		2016		2017		2018	
	Tužiteljice	Tužitelji	Tužiteljice	Tužitelji	Tužiteljice	Tužitelji	Tužiteljice	Tužitelji
Tužilaštvo Federacije BiH	6	6	6	6	6	6	5	5
Kantonalna tužilaštva	92	97	106	98	105	98	106	99
Okružna tužilaštva								

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 8.5. Radna snaga u FBiH (000) - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
440	428	433	405	383	363	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.6. Nezaposleni u FBiH (000) - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
119	110	117	93	73	65	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.7. Zaposleni u FBiH (000) - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
321	317	316	313	309	299	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.8. Stopa aktivnosti u FBiH - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
54,4	54,0	54,0	53,4	51,6	51,1	49,7

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.9. Stopa zaposlenosti u FBiH - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
39,7	40,1	39,4	41,1	41,7	42,0	41,6

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.10. Stopa nezaposlenosti u FBiH - Muškarci

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
27,1	25,7	27,1	22,9	19,2	17,8	16,3

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.11. Radna snaga u FBiH (000) - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
252	264	267	240	227	221	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.12. Nezaposleni u FBiH (000) - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
72	86	87	72	49	48	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.13. Zaposleni u FBiH (000) - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
180	178	181	167	178	173	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.14. Stopa aktivnosti u FBiH - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
29,8	31,0	31,7	29,5	29,3	28,7	29,3

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.15. Stopa zaposlenosti u FBiH - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
21,3	20,9	21,4	20,6	23,1	22,5	23,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.16. Stopa nezaposlenosti u FBiH – Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
28,4	32,7	32,4	30,1	21,5	21,5	21,7

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 8.17. Zaposleni u FBiH prema najvišoj završenoj školskoj spremi i spolu

	Ukupno						Muški						Ženski					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ukupno	501	495	496	480	487	472	321	317	316	313	309	299	180	178	181	167	178	173
Osnovna škola i manje	85	69	69	60	68	49	50	41	40	35	36	31	36	28	29	25	31	(18)
Srednja škola i specijalizacija	317	325	328	324	331	334	219	225	226	228	226	224	98	100	101	97	105	110
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	99	102	100	96	89	89	52	52	49	50	47	44	47	49	50	46	41	45
Struktura (%)																		
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Osnovna škola i manje	17,0	13,9	13,9	12,5	13,9	10,4	15,4	12,8	12,7	11,3	11,7	10,4	19,7	15,8	16,2	14,7	17,6	10,6
Srednja škola i specijalizacija	63,3	65,6	66,0	67,5	67,9	70,8	68,4	70,7	71,7	72,9	73,0	75,0	54,3	56,4	56,0	57,6	59,2	63,4
Viša, visoka škola, magisterij, doktorat	19,7	20,5	20,1	20,0	18,2	18,8	16,2	16,5	15,6	15,9	15,3	14,6	26,0	27,8	27,9	27,6	23,3	26,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anкета o radnoj snazi u BiH, 2013-2018.

9. SISTEM SOCIJALNE ZAŠTITE

Tabela 9.1. Maloljetni korisnici socijalne zaštite u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
UKUPNO	74.560	78.712	76.635	78.505	77.118	78.900	77.732
Ugroženi porodičnom situacijom	35.330	36.092	35.427	35.416	32.574	32.580	31.736
Sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	8.559	8.927	8.986	9.004	8.342	7.425	8.790
Društveno-neprihvatljivog ponašanja	4.542	4.360	4.162	4.199	4.092	4.054	4.020
Psihički bolesna lica	342	322	339	348	356	351	346
U stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	23.864	27.002	25.410	27.070	27.846	28.248	27.690
Bez specifične kategorije	1.923	2.009	2.311	2.468	3.908	6.242	5.150

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita, 2018, 2019

Tabela 9.2. Punoljetni korisnici socijalne zaštite u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
UKUPNO	234.326	253.634	243.465	257.488	252.254	262.929	259.271
Korisnici subvencioniranja troškova	3.622	3.098	3.242	2.949	3.010	2.913	3.151
Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	103.422	109.971	106.193	114.386	110.654	105.800	106.355
Sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	27.073	27.567	26.620	28.423	26.435	28.843	26.839
Društveno-neprihvatljivog ponašanja	5.363	5.647	5.721	6.439	6.154	6.071	5.990
Psihički bolesna lica	3.818	4.053	3.974	3.201	3.180	3.410	3.479
U stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	73.097	83.513	77.507	79.245	78.551	90.741	90.173
Bez specifične kategorije	17.931	19.785	20.208	22.845	24.270	25.151	26.763

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita, 2018, 2019

Tabela 9.3. Korisnici socijalne zaštite u FBiH - Ukupno

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
UKUPNO	309.236	315.629	309.027	311.136	301.289	311.391	340.482
Korisnici subvencioniranja troškova	3.622	3.098	3.242	2.949	3.010	2.913	3.151
Ugroženi porodičnom situacijom/Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	138.752	146.063	141.620	149.802	143.228	138.380	138.091
Sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	35.632	36.494	35.606	37.427	34.777	36.268	35.629
Društveno-neprihvatljivog ponašanja	9.905	10.007	9.883	10.638	10.246	10.125	10.010
Psihički bolesna lica	4.160	4.375	4.313	3.549	3.536	3.761	3.825

U stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	96.961	110.515	102.917	106.315	106.397	118.989	117.863
Bez specifične kategorije	19.854	21.794	22.519	25.313	28.178	31.393	31913

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita, 2018, 2019

10. OBRAZOVNI SISTEM

Tabela 10.1. Upisani u osnovno obrazovanje u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
198840	194867	191210	189019	185605	184053	179781

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Osnovno obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 10.2. Broj upisanih učenika u srednje škole u FBiH - Ukupno

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
106056	96331	87813	82675	81454	76174	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Srednje obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 10.3. Broj upisanih učenika u srednje škole u FBiH - Učenicice

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
52440	48091	43860	41444	40744	38034	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Osnovno obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 10.4. Broj upisanih studenata na fakultete u FBiH - Ukupno

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
72601	71873	72112	69969	66027	62285	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Visoko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 10.5. Broj upisanih studenata na fakultete u FBiH - Žene

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
40869	40568	40795	39905	37932	36741	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Visoko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

Tabela 10.6. Djeca u predškolskom obrazovanju u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ukupno primljeni	11808	12737	13268	14405	15093	15722	16.756
Primljeni u javne predškolske institucije	890	9000	8718	9582	9979	10350	10614
Primljeni u privatne predškolske institucije	2908	3737	4550	4823	5114	5372	6142

Ukupno primljeni djeca sa posebnim potrebama	325	285	304	285	340	296	312
Djeca sa posebnim potrebama - Primljeni u javne predškolske institucije	275	303	211	226	250	238	229
Djeca sa posebnim potrebama - Primljeni u privatne predškolske institucije	50	62	93	59	90	58	83
Ukupno nisu primljeni zbog popunjenog kapaciteta	246	232	991	860	1446	1603	2520
Nisu primljeni u javne predškolske institucije zbog popunjenog kapaciteta	169	134	810	575	1038	1236	1967
Nisu primljeni u privatne predškolske institucije zbog popunjenog kapaciteta	77	98	181	285	408	367	553

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Predškolsko obrazovanje, 2013-2019., Statistički bilteni

10.7. FBiH – Bruto dodana vrijednost za obrazovanje i sve djelatnosti i BDP, tekuće cijene

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Obrazovanje	4,9	5,0	4,8	4,6	4,5	4,5
Ukupno sve djelatnosti	86,0	85,6	85,8	85,9	86,0	86,0
Bruto domaći proizvod (BDP) u tekućim cijenama	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Bruto domaći proizvod, 2018

11. ZAPOSLENOST

Tabela 11.1. Radna snaga u FBiH (000)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
692	691	700	645	609	584	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.2. Nezaposleni u FBiH (000)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
191	196	204	165	122	112	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.3. Zaposleni u FBiH (000)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
501	495	496	480	487	472	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.4. Stopa aktivnosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
41,8	42,1	42,6	41	40,2	39,5	39,1

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.5. Stopa zaposlenosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
30,3	30,2	30,2	30,5	32,2	31,9	31,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.6. Stopa nezaposlenosti u FBiH

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
27,6	28,4	29,1	25,6	20,0	19,2	18,4

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi u BiH, 2013-2019

Tabela 11.7. Registrirana zaposlenost u FBiH (000) - prosjek na godišnjem nivou

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
435	444	450	458	505	520	531

Izvor: Agencija za rad i zapošljivanje BiH, Detaljna statistika FBiH, maj 2020

Tabela 11.8. Registrirana nezaposlenost u FBiH (000) - prosjek na godišnjem nivou

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
389	391	390	378	358	336	314

Izvor: Agencija za rad i zapošljivanje BiH, Detaljna statistika FBiH, maj 2020

12. ZDRAVSTVENI SISTEM

Tabela 12.1. Zdravstvo u FBiH

Pokazatelj	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Stanovništvo (procjena sredinom godine)	2337200	2336722	2334348	2206231	2201193	2196233	2190098
Broj ljekara	4519	4625	4801	4764	4755	4810	4922
Broj stomatologa	593	576	581	587	596	604	592
Broj bolesničkih postelja	8610	8245	8414	8379	8255	8252	8107
Broj stanovnika po ljekaru	517	505	486	463	463	457	445
Br.stanovnika po stomatologu	3941	4057	4018	3758	3693	3636	3699

Br.stanovnika po boles.postelji	271	283	277	263	267	266	270
---------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH, 209-2013, Federalni zavod za programiranje razvoja

Tabela 12.2. Stope fertiliteta u FBiH

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	1.2	1.2	1.2	1.2	1.3	1.3	

Izvor: Federalni zavod za javno zdravstvo, Zdravstveni statistički godišnjak, 2018.

Tabela 12.3. Stope rane i kasne neonatalne smrti u FBiH

Indikator	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Stopa rane neonatalne smrti	5.2	3.4	5.1	5.1	4.9	4.9	
Stopa kasne neonatalne smrti	0.8	1.2	1.5	1.4	2.0	1.4	

Izvor: Federalni zavod za javno zdravstvo, Zdravstveni statistički godišnjak, 2018.

Tabela 12.4. Potrošnja u zdravstvu FBiH

	2013	2014*)	2015*)	2016*)	2017	2018	2019
BDP (mil. KM)	17379	17827	18688	19540	20540	21984	
Potrošnja u zdravstvu (mil. KM)		1560.548	1597.307	1640.04	1692.11	1795.677	
Potrošnja u zdravstvu (% u BDP-u)		8.8	8.5	8.4	8.2	8.2	
Stanovništvo-procjena	2219131	2215997	2210994	2206231	2201193	2196233	
Potrošnja za zdravstvo po stanovniku (KM) ¹⁾		704	722	743	769	818	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Bruto domaći proizvod 2018; Statistika nacionalnih zdravstvenih računa u FBiH, 2014-2018

13. SOCIJALNA INKLUZIJA

Tabela 13.1. Pristupačnost domaćinstava uslugama u FBiH, 2015. godina (%)

Usluga/Pristupačnost	Teško ili veoma teško	Lako ili veoma lako	Usluga se ne koristi
Prodavnica mješovite robe	17.3	82.5	:
Bankarske usluge	36.6	54.8	8.6
Poštanske usluge	32.9	62.2	4.9
Javni transport	22.3	62.4	15.3
Ustanova primarne zdravstvene zaštite	29.2	70.1	-0.7
Ustanova predškolskog i osnovnog obrazovanja	8	29.5	62.5

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

Tabela 13.2. Indikatori materijalne deprivacije domaćinstava u FBiH, 2015. godina (%)

Indikator	% domaćinstava
Ima finansijske poteškoće u plaćanju režija	19.7
Ne može pružiti godišnji odmor u trajanju od jedne sedmice	68.8
Ne može priuštiti mesni, pileći ili riblji obrok ili vegetarijansku zamjenu svaki drugi dan	28.6
Nema dovoljno vlastitih sedstava da podnese iznenadni trošak od 380 KM	60.0
Ne može prouštiti adekvatno grijanje stambene jedinice	10.6
ne posjeduje automobil	45.9
Ne posjeduje veš mašinu	5.7
Ne posjeduje TV	1.7

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

Tabela 13.3. Domaćinstva u FBiH koja se suočavaju s problemima vezanim za stambenu jedinicu i okolinu u kojoj žive, 2015. god. (%)

Indikator	% domaćinstava
Problemi s kriminalom	5.1
Problemi sa zagađenjem	14.8
Problemi s bukom spolja	7.00
Neadekvatna osvjetljenost stambene jedinice	6.1
Neadekvatno grijanje stambene jedinice	10.6
Truli prozori ili vrata	11.4
Vlaga u zidovima/temeljima	14.1
Krov prokišnjava	7.3

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH, 2015.

14. KRIMINAL

Tabela 14.1. Maloljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Ukupno

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	600	551	419	427	413	380	311
Optuženi	624	541	297	96	77	75	74
Osuđeni	258	260	116	84	47	57	63

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.

Tabela 14.2. Maloljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Muškarci

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	583	522	398	400	381	352	295
Optuženi	601	541	272	86	73	68	71
Osuđeni			116	76	44	51	63

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.

Tabela 14.3. Maloljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Žene

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	17	29	21	27	32	28	16
Optuženi	23		25	10	4	7	3
Osuđeni			-	8	3	6	-

Izvor Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.

Tabela 14.4. Punoljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Ukupno (učinilac poznat)

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	14157	12324	12656	13412	14785	13734	12114
Optuženi	10635	9734	9733	8715	8202	8299	7980
Osuđeni	9612	8857	9000	8071	7644	7728	7520

Izvor Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.

Tabela 14.5. Punoljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Muškarci

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	13295	11477	11684	12389	13569	12285	10788
Optuženi	10094	9287	9209	8171	7715	7774	7377
Osuđeni	9145	8465	8512	7568	7195	7246	6959

Izvor Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.

Tabela 14.6. Punoljetni počinioci krivičnih djela u FBiH - Žene

Godina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Prijavljeni	862	847	972	1023	1216	1449	1326
Optuženi	541	447	524	544	487	525	603
Osuđeni	467	392	488	503	449	482	561

Izvor Federalni zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, 2013-2019.